

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

LÜBNAN HİZBULLAHI'NIN HEGEMONYA İNŞASI:
SOSYAL HİZMETLERDEN TOPLUMSAL MEŞRUIYETE

Emrah ÖZERDEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2026

©2026-Emrah ÖZERDEN

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

LÜBNAN HİZBULLAHI'NIN HEGEMONYA İNŞASI:
SOSYAL HİZMETLERDEN TOPLUMSAL MEŞRUIYETE

THE CONSTRUCTION OF HEZBOLLAH'S HEGEMONY IN
LEBANON: FROM SOCIAL SERVICES TO SOCIAL
LEGITIMACY

Hazırlayan
Emrah ÖZERDEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ

KIRŞEHİR-2026

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Emrah ÖZERDEN tarafından hazırlanan “LÜBNAN HİZBULLAHI’NIN HEGEMONYA İNŞASI: SOSYAL HİZMETLERDEN TOPLUMSAL MEŞRUIYETE” adlı tez çalışması 24.02.2026 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman .....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ

Üye.....(İmza)

Doç. Dr. Öner AKGÜL

Üye.....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Sinan BARAN

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../.../2026

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2026

Emrah ÖZERDEN

İmza

ÖZET

LÜBNAN HİZBULLAHI'NIN HEGEMONYA İNŞASI: TOPLUMSAL HİZMETLERDEN TOPLUMSAL MEŞRUIYETE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Emrah ÖZERDEN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ

2026 – (99)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Jüri

Doç. Dr. Öner AKGÜL

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Sinan BARAN

Lübnan Hizbullahı'nın toplumsal meşruiyeti, yalnızca silahlı direnişe değil; aynı zamanda ideolojik aygıtlar ve sunduğu sosyal hizmetler aracılığıyla şekillenen gönüllü rıza temeline dayalı olarak inşa edilmektedir. Araştırmanın amacı, Hizbullah'ın sosyal hizmetler, eğitim, medya ve ideolojik faaliyetler aracılığıyla Şii toplumunda gönüllü rıza üretirken nasıl hegemonya kurduğunu ve bu hegemonya sürecinin siyasal sisteme entegrasyonunu nasıl kolaylaştırdığını Antonio Gramsci'nin hegemonya kuramı ve bu kuramı Uluslararası İlişkiler disiplinine uyarlayan Robert W.Cox'un Neo-Gramşiyen teorisi çerçevesinde analiz etmektir.

Çalışma, nitel araştırma yaklaşımıyla tasarlanmış ve veri toplama yöntemi olarak sistematik doküman analizi kullanılmıştır. Araştırma verileri genellikle akademik literatürde bulunan ikincil kaynaklardan toplanmış olup bunun yanı sıra sınırlı da olsa Hizbullah'a ait birincil nitelikteki örgütün üst düzey yeticilerinin açıklamaları, röportajları ve kitapları da araştırma kapsamına alınmıştır. Bu yöntem, örgütün karmaşık sosyal-siyasal yapılanmasını ve meşruiyet stratejilerini çok katmanlı biçimde anlamaya olanak sağlamıştır.

Metodolojik olarak, doküman analizi yöntemi; veri toplamada nesnel, tekrar edilebilir ve kuramsal çerçeveye uygun bir yaklaşım sunduğundan, hegemonya gibi soyut bir olgunun somut göstergelerle analizine katkı sağlamıştır. Literatür açısından çalışma, hegemonya kuramının yalnızca devlet merkezli aktörlere değil, devlet dışı yapıların toplumsal meşruiyet stratejilerine de uygulanabilir olduğunu ortaya koyarak özgün bir katkı sunmaktadır.

Elde edilen bulgular, Hizbullah'ın sunduğu sağlık, eğitim ve sosyal yardım hizmetleriyle devletin eksik kaldığı alanları doldurarak halk nezdinde bir "güven ve koruma" figürü haline geldiğini ve bu sayede rızaya dayalı meşruiyet elde ettiğini göstermektedir. Örgüt, sosyal hizmetlerle beslenen ideolojik söylemler ve medya araçlarıyla Şii toplumunda kolektif bilinç oluşturarak alternatif bir hegemonya kurmuştur. Gramsci çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu süreç Hizbullah'ın meşruiyetini zora değil, gönüllü rızaya dayandırarak inşa ettiğini ve bu yolla devlet benzeri bir meşruiyet profili sergilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Antonio Gramsci, Hegemony, Lübnan Hizbullahı, Sosyal Hizmetler, Toplumsal Meşruiyet.

ABSTRACT

THE CONSTRUCTION OF HEZBOLLAH'S HEGEMONY IN LEBANON: FROM SOCIAL SERVICES TO SOCIAL LEGITIMACY

M.Sc.Thesis

Prepared by: Emrah ÖZERDEN

Advisor: Asst. Prof. Dr. Ayşe ATAŞ

2026 – (99)

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

International Relations Department

Jury

Assoc. Prof. Dr. Öner AKGÜL

Asst. Prof. Dr. Ayşe ATAŞ

Asst. Prof. Dr. Sinan BARAN

The social legitimacy of Lebanese Hezbollah is constructed not only through armed resistance but also on the basis of voluntary consent shaped by ideological apparatuses and the social services it provides. The aim of this research is to analyse how Hezbollah produces voluntary consent within the Shiite community through social services, education, media, and ideological activities, and how this hegemonic process facilitates its integration into the political system, within the theoretical framework of Antonio Gramsci's theory of hegemony and Robert W. Cox's Neo-Gramscian approach, which adapts this theory to the field of International Relations.

The study is designed within a qualitative research framework, and systematic document analysis is employed as the data collection method. The research data are primarily derived from secondary sources in the academic literature; in addition, although to a limited extent, primary sources belonging to Hezbollah such as statements, interviews, and books by senior organizational leaders are also included in the scope of the study. This method makes it possible to understand the organization's complex socio-political structure and legitimacy strategies in a multi-layered manner.

Methodologically, document analysis provides an objective, replicable, and theoretically consistent approach to data collection, thereby contributing to the analysis of an abstract phenomenon such as hegemony through concrete indicators. In terms of the literature, the study offers an original contribution by demonstrating that hegemony theory is applicable not only to state-centred actors but also to the strategies of social legitimacy employed by non-state actors.

The findings show that Hezbollah has become a figure of "trust and protection" in the eyes of the public by filling the gaps left by the state through the provision of health, education, and social welfare services, thereby obtaining consent-based legitimacy. Through ideologically informed discourse supported by social services and media instruments, the organization has constructed an alternative hegemony within the Shiite community. When evaluated within the Gramscian framework, this process indicates that Hezbollah builds its legitimacy not on coercion but on voluntary consent, thus displaying a state-like profile of legitimacy.

Keywords: Antonio Gramsci, Hegemony, Lebanese Hezbollah, Social Legitimacy, Social Services.

ÖN SÖZ

Bu çalışma, Lübnan Hizbullahı'nın yalnızca silahlı direniş yoluyla değil, aynı zamanda sunduğu sosyal hizmetler ve yürüttüğü ideolojik faaliyetler aracılığıyla nasıl meşruiyet kazandığını ve bu süreçte toplumsal rızaya dayalı bir hegemonya inşa edip etmediğini anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmada, Hizbullah'ın siyasal sistem içerisindeki kurumsal görünürlüğüne, toplumsal alandaki hizmet temelli faaliyetlerinin etkilerine ve bu faaliyetlerin halk nezdinde nasıl bir destek zemini yarattığına odaklanılmıştır. Araştırmanın temel kuramsal dayanağını Antonio Gramsci'nin hegemonya teorisi ve bu teoriyi Uluslararası İlişkiler disiplinine uyarlayan Robert W.Cox'un Neo-Gramşiyen teorisi oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Hizbullah'ın rıza üretim süreci ve bu sürecin siyasal entegrasyona etkileri analiz edilmiştir.

Araştırma, uluslararası ilişkiler disiplini içinde devlet dışı aktörlerin toplumsal meşruiyet stratejilerini değerlendirmesi açısından önemlidir. Hizbullah örneği üzerinden yürütülen bu analiz, hegemonya kuramının sadece devlet merkezli yapılarla sınırlı olmadığını, aksine devlet dışı örgütlenmelerin de benzer toplumsal rıza mekanizmaları ile meşruiyet üretebildiğini göstermektedir. Böylece çalışma, mevcut literatürdeki bir boşluğu doldurarak hegemonya kuramının kuramsal sınırlarını genişletmektedir. Tez boyunca hem yazılı akademik kaynaklar hem de Hizbullah'a ait birincil belgeler sistematik doküman analizi yöntemiyle incelenmiş; bu sayede örgütün toplumsal ve siyasal düzeydeki etki kapasitesi çok yönlü biçimde değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın yazım sürecinde rehberliği, yönlendirmeleri ve yapıcı eleştirilerinden dolayı tez danışmanım değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ; bu süreçte her an yanımda olan sabrı ve desteği ile beni motive eden kıymetli eşim Sultan ÖZERDEN; bana güç veren varlıkları ile en büyük motivasyon kaynağım olan çocuklarım Elif Nisa ÖZERDEN ve Bulut Efe ÖZERDEN' e gönülden teşekkür ederim.

Kırşehir-2026

Emrah ÖZERDEN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vii
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I	9
1. ANTONIO GRAMSCİ KURAMI İLE HİZBULLAH'IN HEGEMONİK YÜKSELİŞİ	9
1.1. GÖRÜNMEYEN GÜCÜN YAPILARI	9
1.1.1. Gramsci'nin Yaşam Öyküsüne Kısa Bir Bakış	10
1.1.2. Hegemonya Kavramı	12
1.1.3. Ekonomik Çıkar Temelli Anlayışın Aşılması	15
1.1.4. Robert W. Cox ve Neo-Gramşiyen Teori.....	17
1.2. KURAMSAL ÇERÇEVENİN HİZBULLAH ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN SOMUTLAŞTIRILMASI.....	20

1.2.1. Ortak Duyunun İdeolojik İnşası ve Rıza Üretimi.....	20
1.2.2. Hizbullah'ın Toplumsal Alanda Hegemonya Kurma Pratikleri.....	21
1.2.3. Neo-Gramşiyen Yaklaşımla Hizbullah'ın Hegemonya Süreci.....	23
BÖLÜM II.....	26
2. LÜBNAN'IN TOPLUMSAL YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ.....	26
2.1. LÜBNAN'IN TARİHSEL VE TOPLUMSAL ARKA PLANI.....	27
2.1.1. Kolonyal Dönem ve Bağımsızlık Süreci.....	27
2.1.2. Mezhepsel ve Etnik Çeşitlilik.....	30
2.1.3. Lübnan İç Savaşı.....	33
2.2. HİZBULLAH'IN KURULUŞU VE YÜKSELİŞİ.....	34
2.2.1. Hizbullah'ın Ortaya Çıkışı ve 1982 İsrail Saldırısı.....	36
2.2.2. İran İslam Devrimi ve Hizbullah'a Etkileri.....	37
2.3. HİZBULLAH'IN SİYASİ GELİŞİMİ.....	40
2.3.1. Taif Anlaşması ve Mezheb-i Temsil'e Dayalı Siyasi Reformlar.....	41
2.3.2. Taif Sonrası Lübnan: Siyasi Kurumların Yeniden Şekillendirilmesi.....	42
2.3.3. Devlet İçindeki Rolü ve Doha Anlaşması.....	44
2.4. HİZBULLAH'IN İDEOLOJİSİ, ÖRGÜTLENMESİ VE BÖLGESEL İLİŞKİLERİ.....	47
2.4.1. Hizbullah'ın İdeolojik İnşası ve Dönüşüm Süreci.....	47
2.4.2. Velayet-i Fakih Anlayışı ve Hizbullah'a Etkisi.....	49
2.4.3. Örgütsel Yapısı.....	52
2.4.4. Suriye ile Stratejik Ortaklık.....	54

BÖLÜM III	57
3. HİZBULLAH'IN SOSYAL HİZMET AĞI VE PARALEL KURUMSALLAŞMA SÜRECİ	57
3.1. HİZBULLAH'IN SOSYAL VE EKONOMİK FAALİYETLERİ.....	57
3.1.1. Finans Kaynakları.....	57
3.1.2. Mali ve Sosyal Destek Hizmetleri.....	59
3.1.3. Kentsel Hizmetler.....	62
3.1.4. Sağlık Hizmetleri.....	63
3.1.5. Eğitim Hizmetleri.....	65
3.1.6. Kültürel, İdeolojik ve Medya Faaliyetleri	68
3.2. KURAMSAL PERSPEKTİFTEN HİZBULLAH'IN HEGEMONYA İNŞASI.....	70
3.2.1. Gramsci'nin Yaklaşımıyla Hizbullah'ın Hizmet Ağının İşlevsel Analizi.	70
3.2.2. Robert W. Cox'un Neo-Gramsşiyen Yaklaşımıyla Çözümleme	76
SONUÇ	82
KAYNAKÇA.....	86
ÖZGEÇMİŞ	99

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Ulusal Pakt'a Göre Meclis Temsil Oranları ve Siyasal Görev Dağılımları.....	28
Tablo 2.2. 1960-1972 Yılı Mezheplere Göre Milletvekili Dağılımı.....	43
Tablo 2.3. Bölgelere Göre Sandalye Dağılımı.....	43
Tablo 3.1. Şii Siyasal Aktörler Olarak Hizbullah ve Emel'in Şii Yoğunluklu Bölgelerdeki Yerel Temsil Oranlarının Karşılaştırılması.....	75

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Marksist Kuramın Temel Yapı-Üst Yapı Modeli.....	13
Şekil 1.2. Gramsci'ye Göre Hegemonya Krizinin Dönüşüm Koşulları.....	14
Şekil 1.3. Anotnio Gramsci'ye Göre Toplumsal Dönüşümün Üç Aşaması	15
Şekil 1.4. Robert W. Cox'a Hegemonyanın Üç Boyutu.....	19
Şekil 2.1. Hizbullah'ın Teşkilatlanması.....	53
Şekil 3.1. Cihat Çeşitleri.....	69

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita 2.1. Lübnan Coğrafi Haritası	26
Harita 2.2. Lübnan'da Dinsel/Mezhepsel Dağılımı Gösteren Harita.....	31

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIOC	Anglo-Iranian Oil Company (İngiliz-İran Petrol Şirketi)
BM	Birleşmiş Milletler
CIA	Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
EMEL	Harakat Amal (Umut Hareketi)
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
MI6	Military Intelligence Section 6 (İngiliz İstihbarat Teşkilatı)
PSI	Partito Socialista Italiano (İtalyan Sosyalist Partisi)
SAVAK	Sazman-e Ettela'at va Amniyat-e Keshvar
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNICEF	United Nations Children's Fund
WHO	World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

GİRİŞ

Lübnan Hizbullahı (Allah'ın Partisi), yalnızca silahlı mücadele yürüten bir örgüt olmanın ötesine geçerek, toplumsal ve siyasi düzlemde etkili bir aktör haline gelmiştir. Kuruluş sürecinde İsrail işgaline karşı direniş amacıyla ortaya çıkan yapı, zamanla silahlı gücünün yanı sıra kapsamlı bir sosyal hizmet ağı ve kurumsallaşmış bir siyasi parti kimliğiyle faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu çok yönlü yapılanma, örgütün sadece askeri değil, aynı zamanda toplumsal meşruiyet temelinde de güç kazanmasına olanak tanımıştır (Acar, 2023, s. 68).

Hizbullah, Lübnan'da adeta bir gölge devlet gibi hareket ederek, sunduğu eğitim, sağlık ve sosyal yardım hizmetleriyle yalnızca bir silahlı örgüt değil, aynı zamanda ülkenin en etkili sivil yapılarından biri haline gelmiştir. Devletin temel hizmetleri sunmada yaşadığı aksaklıklar karşısında, Hizbullah'ın organize ettiği yardım faaliyetleri, özellikle yoksul ve dışlanmış kesimlerde güçlü bir karşılık bulmuştur. Bu hizmetler aracılığıyla oluşturulan "koruyucu ve sahip çıkan yapı" imajı, devletin eksik kaldığı alanlarda boşluğu dolduran bir aktör olarak algılanmasını sağlamıştır. Böylece örgüt, sadece fiziksel güvenliği değil, aynı zamanda sosyal refahı da önceleyen bir yapıya dönüşmüş; bu durum, halkın gözünde meşruiyet kazanmasına ve geniş bir toplumsal destek tabanı oluşturmaya katkı sunmuştur (Bozkurt, 2013, s. 601). Hizbullah'ın bu yönü, toplumsal hayatın sürekliliğini sağlayan bir yapı olarak görülmesine zemin hazırlamıştır. Eğitimden sağlığa, yardımdan güvenlik mekanizmalarına kadar farklı alanlarda geliştirdiği kurumlar, Lübnan devletinin eksikliklerini görünür kılarken, aynı zamanda halkın ihtiyaçlarını karşılayan alternatif bir düzenin varlığını ortaya koymuştur. Böylelikle Hizbullah, toplumsal yaşamın her alanında hissedilen bir otorite biçimine dönüşmüştür.

Hizbullah'ın toplumsal tabanda elde ettiği güçlü rıza, örgütün siyasi alanda da etkili bir aktör olarak konumlanmasına zemin hazırlamıştır. Halk desteği sayesinde siyasi meşruiyetini pekiştiren Hizbullah, kısa sürede parlamenter siyaset içinde görünürlük kazanmıştır. Emel Hareketi (Harakat Amal-Umut Hareketi) ile kurduğu ittifak çerçevesinde, özellikle güney Lübnan'daki seçim bölgelerinde önemli başarılar elde etmiş ve yasama organında kayda değer bir temsil gücüne ulaşmıştır. Bu gelişme, Hizbullah'ın toplumsal alandaki etkinliğini siyasi sistem içerisine taşımaya mümkün kılmıştır (Yamak, Yıldız ve Saygın, 2020, s. 382). Ancak bu süreç, her zaman istikrarlı biçimde ilerlememiştir. Özellikle Hizbullah'ın Suriye iç savaşına doğrudan müdahil olması, İsrail karşıtlığı temelinde inşa edilen meşruiyet zeminini tartışmaya açık hale getirmiştir. Bu gelişme, örgütün bölgesel düzeydeki askeri ve siyasi tercihlerinin, yerel düzeydeki algısını

da dönüştürmeye başlamıştır (Ayhan, 2023, s. 64). Yaşanan bölgesel gelişmeler örgütün konumunu zaman zaman tartışmalı hale getirirse de siyasal düzleme taşınan etkinliği Lübnan'daki güç dengelerini değiştiren önemli bir unsur olmuştur.

Örgütün siyasal sisteme entegrasyonu, askeri bir güçten çok daha fazlası olduğunun göstergesi olmuştur. Parlamenter siyaset içinde elde ettiği konum, Lübnan'daki güç dengelerini değiştirmiş ve mezhepsel temsiliyet tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bununla birlikte bölgesel gelişmeler, özellikle de Suriye iç savaşına doğrudan dahil olması, Hizbullah'ın siyasal meşruiyetini farklı açılardan sınamıştır. Bu süreç hem destek gördüğü kitlelerin hem de karşıt kesimlerin örgüte ilişkin algısında bir değişim yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca bu süreç, örgütün yalnızca Lübnan içindeki değil, bölgesel düzeydeki etkisinin de daha görünür hale gelmesine yol açmıştır.

Araştırma problemi, Hizbullah'ın ideolojik ve toplumsal araçlarla toplumsal rıza üretip nasıl bir hegemonya inşa ettiği ve bu sürecin siyasal sisteme entegrasyonuna nasıl katkı sağladığıdır. Bu bağlamda, Antonio Gramsci'nin hegemonya anlayışı temel alınacaktır. Gramsci'ye göre egemenlik sadece zor mekanizmalarıyla değil, sivil toplumda üretilen rıza ve oydaşmayla tesis edilmektedir (Dural, 2012, s. 309). Çalışmada, Hizbullah'ın eğitim, medya ve sosyal hizmet gibi faaliyetlerinin nasıl toplumsal uzlaşya dönüştüğü araştırılacaktır. Kısacası, bu araştırma Hizbullah'ın ideolojik üretim ve sosyal hizmetler yoluyla Şii toplumunda meşruiyet sağlayıp sağlamadığını ve sağladığı bu meşruiyetin hegemonya ilişkileri kapsamında nasıl analiz edilebileceğini incelemektedir. Bu doğrultuda, Hizbullah'ın başarısını Gramsci'nin belirttiği “zora dayalı tahakküm” ile “rıza üretimi” ikilisinin hangisine yasladığı ortaya konacaktır. Bu bağlamda hegemonya olgusunun anlaşılması, toplumsal rıza üretiminin incelenmesini gerekli kılmaktadır. Hizbullah örneğinde bu durum, ideolojik söylemlerin eğitim kurumları, medya araçları ve sosyal yardımlar aracılığıyla topluma aktarılmasıyla somutlaşmaktadır. Böylece örgüt, kendisini daha geniş bir toplumsal aidiyet zemini üzerinde yeniden üretmiştir.

Çalışmanın kapsamı yalnızca Gramsci'nin klasik çerçevesiyle sınırlı tutulmayacaktır. Zira Gramsci'nin hegemonya kavramı, toplumsal rızanın üretimi ve egemenliğin yeniden üretim süreçlerini açıklamak açısından güçlü bir teorik zemin sunsa da bu çerçeve günümüz uluslararası ilişkilerinde yaşanan dönüşümleri açıklamada tek başına yeterli değildir. Bu noktada, 1980'li yıllardan itibaren Gramsci'nin fikirlerini uluslararası sistem düzeyinde yeniden yorumlayan Robert W. Cox'un Neo-Gramşiyen yaklaşımı, çalışmanın teorik çerçevesini derinleştiren ikinci bir analitik boyut sunmaktadır. Robert W. Cox, hegemonya olgusunu yalnızca ulusal ölçekteki sınıfsal ilişkilerle değil,

aynı zamanda küresel düzeydeki toplumsal güçlerin, kurumların ve fikirlerin etkileşimi üzerinden ele alarak Gramsci'nin düşüncelerine tarihsel bir dinamizm kazandırmıştır.

Bu çalışma, hegemonya kavramına ilişkin kuramsal tartışmaları derinleştirirken, aynı zamanda bu tartışmaların Hizbullah örneğinde nasıl somutlaştığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Kuramsal açıdan bakıldığında, hegemonya kuramının yalnızca devlet merkezli yapılara uygulanması yerine, Lübnan özelinde devlet dışı bir aktör olan Hizbullah üzerinden ele alınması, mevcut literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracaktır. Bu sayede, hegemonya olgusunun klasik sınırlarının ötesine geçilerek, farklı siyasal yapılara uyarlanabilirliği sorgulanmıştır. Uygulamalı boyutta ise Hizbullah'ın toplumsal meşruiyet üretiminde izlediği yol, Ortadoğu'daki benzer örgütlerin siyasal alanda nasıl bir meşruiyet zemini inşa ettiklerine ilişkin yeni bir kavrayış sunacaktır. Hizbullah'ın özellikle sosyal hizmetler, sağlık ve eğitim alanlarında yürüttüğü faaliyetler, onu Lübnan'daki en geniş örgütlü sivil yapılardan biri haline getirmiştir. Bu durum, örgütün yalnızca ideolojik bağlılıkla değil, aynı zamanda pratik hizmet sunumu yoluyla da toplumun çeşitli kesimlerinden destek elde ettiğini göstermiştir. Böylece örgüt, sunduğu faydayı bir meşruiyet aracına dönüştürerek siyasal konumunu daha da güçlendirmiştir.

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımıyla tasarlanmış betimsel bir çalışmadır. Araştırma kapsamında verilerin büyük çoğunluğu yazılı ikincil kaynaklar üzerinden elde edilmiş, ancak yalnızca akademik literatürle sınırlı kalınmamış; Hizbullah'ın üst düzey yöneticileri tarafından yazılmış kitaplar, açıklamalar ve röportajlar gibi örgüte ait birincil nitelikteki metinlere de yer verilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada incelenecek veri seti, amaçlı örnekleme yaklaşımına göre oluşturulmuştur. Amaçlı örnekleme, araştırmacının inceleme alanında yer alan farklı seçenekler arasından, araştırma sorularını en iyi şekilde yanıtlayabilecek birimleri; kendi uzmanlığı, kuramsal bilgisi ve çalışmanın amaçları temelinde bilinçli biçimde tercih etmesine dayanan, rastlantısallık içermeyen bir örnekleme tekniğidir (Baltacı, 2018, s. 245). Bu kapsamda, Hizbullah'ın sağlık hizmetleri, eğitim faaliyetleri, savaş sonrası yeniden inşa girişimleri ve faizsiz finans uygulamaları gibi kurumsallaşmış sosyal alanlardaki çalışmalarını doğrudan ele alan ve bu faaliyetlerin toplumsal yapı üzerindeki yansımalarına odaklanan dokümanlar, önceden belirlenen seçim kriterleri doğrultusunda araştırma materyaline dahil edilmiştir. Örgütün sosyal hizmet temelli kurumsal uygulamalarını merkeze alan metinler, çalışmada analiz birimi olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda seçilen dokümanlar, çalışmanın amaç ve kuramsal çerçevesiyle uyumlu bir biçimde analiz sürecine tabi tutulmuştur. Toplanan veriler sistematik doküman analizi yöntemi ile ele alınmıştır. Doküman analizi, araştırma

konusuyla ilgili yazılı belgelerin planlı ve titiz bir biçimde incelenerek verilerin toplanmasını ve çözümlenmesini içeren nitel bir yöntemdir (Wach ve Ward, 2013, s. 1). Bu analiz süreci, Hizbullah'ın sosyal hizmet temelli kurumsal faaliyetlerinin belirli bir toplumsal kesim üzerinde rızaya dayalı bir hâkimiyet ilişkisi oluşturup oluşturmadığının değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

Lübnan'da siyasal alanın mezhepsel temelde örgütlenmiş yapısı, hegemonya kavramının bu çalışmada ulusal ölçekte değil, belirli bir topluluk bağlamında ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede çalışma, Hizbullah'ın Lübnan'ın tamamını kapsayan bir hegemonik düzen kurduğu varsayımına dayanmamakta; odağını, örgütün özellikle Lübnanlı Şii topluluk içerisinde sosyal hizmet ağları, ideolojik araçlar ve kurumsal düzenlemeler yoluyla rızaya dayalı bir hâkimiyet inşa edip etmediği sorusuna yönelmektedir. Her ne kadar Hizbullah, sunduğu hizmetlerin belirli bir mezhep grubuyla sınırlı olduğuna dair açık bir söylem geliştirmemiş ve Hristiyanların da bu hizmetlerden yararlanabildiğine ilişkin ifadeler dile getirmiş olsa da sosyal hizmet faaliyetlerinin büyük ölçüde Şii nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde yürütülmesi, örgütün esas hedef kitlesinin bu toplumsal kesim olduğunu ortaya koymaktadır (Flanigan ve Abdel-Samad, 2009, s. 128). Bu mekânsal ve toplumsal yoğunlaşma, Hizbullah'ın rıza üretme ve toplumsal bağ kurma stratejisinin özellikle Şii topluluk etrafında yapılandığını göstermektedir.

Çalışma, Hizbullah'ın toplumsal ve siyasal düzeyde rıza üretme biçimlerine ve bu sürecin kuramsal bağlamda nasıl anlamlandırılabilirliğine odaklanmaktadır. Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar, incelenen yazılı belgeler ve kaynakların sunduğu bilgiler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Farklı veri türlerine ya da araştırma yöntemlerine dayalı bir inceleme yapıldığında, bu çalışmadan farklı sonuçlara ulaşılması mümkündür. Bu çerçevede, Lübnan'daki Hizbullah'ı konu alan literatürde öne çıkan bazı çalışmaların yaklaşımlarına kısaca değinmek, mevcut çalışmanın konumunu daha net ortaya koymak açısından önem taşımaktadır.

Bu kapsamda "Lübnan'da Egemenlik ve Terör Kavramları Ekseninde Hizbullah'ın Dönüşümü" başlıklı çalışma, Hizbullah'ın ortaya çıkışını ve geçirdiği dönüşümü Lübnan'daki egemenlik aşınması, başarısız devlet yapısı, mezhepsel bölünmeler ve terör olgusu çerçevesinde güvenlik merkezli bir perspektifle ele almakta; örgütü şiddet içeren bir devlet dışı aktör olarak konumlandırarak zamanla siyasal partiye dönüşümünü egemenlik boşluğu bağlamında açıklamaktadır. Çalışmada Hizbullah'ın partileşme süreci ve

toplumsal alandaki bazı faaliyetlerine de yer verilmekle birlikte bu unsurlar daha çok devlet otoritesinin zayıflaması ve egemenlik krizinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Tekin, 2019). Mevcut çalışma ise Hizbullah'ın Lübnan'daki yükselişini güvenlik, terör ve egemenlik sorunları üzerinden değil; Gramsci'nin hegemonya kuramı ile Robert W. Cox'un Neo-Gramşçıyan yaklaşımı çerçevesinde sosyal hizmetler yoluyla üretilen toplumsal rıza ve meşruiyet süreçleri üzerinden analiz etmektedir. Bu bağlamda Hizbullah'ın sunduğu sağlık, eğitim ve sosyal yardım hizmetlerinin, Şii toplumunda gönüllü rızaya dayalı bir meşruiyet zemini oluşturduğu ve örgütün toplumsal alandaki etkisini kalıcı hale getirdiği vurgulanmaktadır. Ayrıca Hizbullah'ın Lübnan siyasal sistemi içindeki konumunun zaman içinde geçirdiği dönüşümü siyasal kırılmalar ve olağanüstü gelişmeler üzerinden ele alan çalışmalar da literatürde önemli bir yer tutmaktadır.

Çağdaş Duman, Hizbullah'ın 2005–2020 yılları arasındaki siyasal dönüşümünü “politik şok” ve “sıçramalı denge modeli” çerçevesinde ele alarak, örgütün sistem karşıtı bir yapıdan Lübnan siyasal düzeninin merkezinde yer alan bir aktöre evrilme sürecini açıklamaktadır. Çalışmada Refik Hariri suikastı, Arap Baharı süreci, Saad Hariri'nin 2017'deki istifa krizi ve 2019'daki toplumsal protestolar, mevcut dengeleri sarsan ve kısa sürede yeni güç ilişkilerinin oluşmasına imkân tanıyan politik şoklar olarak değerlendirilmektedir. Bu şokların açtığı fırsat pencereleri sayesinde Hizbullah'ın ideolojik yönelimlerinde, kurumsal yapılanmasında ve siyasal konumlanışında dönüşüm yaşandığı; askeri kimliğinin yanı sıra devlet kurumları, ekonomik ağlar ve toplumsal meşruiyet alanlarında da etkili olan “melez” bir aktöre dönüştüğü sonucuna ulaşılmaktadır (Duman, 2021). Duman'ın siyasal kırılmalar ve politik şoklar üzerinden Hizbullah'ın sisteme entegrasyonunu açıklayan bu yaklaşımı, bu çalışmada ele alınan toplumsal rıza ve hegemonya inşası sürecini siyasal dönüşüm boyutuyla tamamlamaktadır.

İ. Halit Elçi'nin “Lübnan Hizbullahı'nın Dönüşüm Süreci” başlıklı çalışması, Hizbullah'ı ideolojik yüceltme ve kriminalize etme yaklaşımlarının dışında, tarihsel, sınıfsal ve siyasal bağlamı içinde dünyevi bir aktör olarak ele almaktadır. Çalışma, Hizbullah'ın İran İslam Devrimi'nin etkisiyle devrimci-ideolojik bir çizgide ortaya çıktığını, ancak 1990'da iç savaşın sona ermesiyle birlikte Lübnan'daki demografik ve siyasal koşullar nedeniyle İslam devleti hedefinin gerçekçi olmadığını görerek siyasal sisteme entegre olan kitlesel bir harekete dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Çalışmaya göre bu dönüşümde İran'ın devrim ihracı politikasını geri çekmesi, yoksul Şii kitle tabanının

devlet kaynaklarına duyduğu ihtiyaç, orta sınıf kökenli kadrolar ile yükselen Şii burjuvazisinin sistem içinde güç ve statü arayışı ile İsrail'e karşı silahlı direnişin Taif sonrası yeni siyasal dengeler içinde ittifaklar yoluyla korunma zorunluluğu belirleyici olmuştur (Elçi, 2010). Elçi'nin Hizbullah'ın ideolojik hedeflerden pragmatik siyasal sisteme yönelişini açıklayan dönüşüm analizi, örgütün Lübnan siyasal düzenine nasıl kalıcı biçimde eklemlendiğini ortaya koyması bakımından bu çalışmanın politik zeminini tamamlayıcı niteliktedir. Mevcut çalışma ise Elçi'nin ortaya koyduğu bu siyasal dönüşümün toplumsal rıza ve hegemonya üretimi boyutunu, sosyal hizmetler ve ideolojik aygıtlar üzerinden derinleştirerek farklı bir açıklama düzeyi sunmaktadır. Duman'ın çalışması, Hizbullah'ın sisteme eklemlenme sürecini “politik şoklar” üzerinden açıklarken, örgütün daha uzun erimli ve yapısal dönüşümünü tarihsel ve toplumsal dinamikler üzerinden ele alan diğer çalışmalara da analitik bir zemin hazırlamaktadır.

Engin Eren (2023)'in “Bir İç ve Dış Politik Aktör Olarak Hizbullah” başlıklı çalışması, Hizbullah'ı Lübnan'ın etnik ve mezhepsel yapısının biçimlendirdiği tarihsel ve siyasal zemin içinde iç ve dış politik bir aktör olarak ele almıştır. Çalışmada, Hizbullah'ın ortaya çıkışını hazırlayan tarihsel, sosyolojik ve ideolojik dinamikler çözümlenmiş; örgütün Şii kimliği, siyasal hedefleri ve toplumsal tabanı arasındaki ilişki bütüncül bir çerçevede ortaya konmuştur. Hizbullah'ın yalnızca askeri bir yapı olmadığı, sosyal, kültürel, ekonomik ve eğitim alanlarında yürüttüğü faaliyetler yoluyla Lübnan toplumunda meşruiyet ve kabul ürettiği vurgulanmıştır. Hizbullah, Lübnan siyasal sistemi içindeki siyasi faaliyetleri, parlamentodaki temsiliyeti ve devlet benzeri sosyal hizmet kurumlarıyla iç politik aktör olarak değerlendirilmiş; İsrail'e karşı mücadelesi, İran ve Suriye ile ilişkileri ve Suriye iç savaşındaki rolü üzerinden de dış politik aktör kimliğiyle ele alınmıştır. Bununla birlikte, Lübnan devletinin resmî olarak tarafsız kaldığı bazı dış politika meselelerinde dahi Hizbullah'ın bağımsız hareket edebilme kapasitesi, Lübnan'ın zayıf devlet yapısı ve çok mezhepli siyasal sistemi bağlamında açıklanmıştır (Eren, 2023). Bu çerçevede Eren'in çalışması, Hizbullah'ın askeri kapasitesi ile siyasal temsil, kurumsal yapılanma ve toplumsal hizmet ağları üzerinden nasıl kalıcı bir güç alanı oluşturduğunu göstermesi bakımından önem taşımakta; Hizbullah'ın Lübnan'daki etkinliğini yalnızca güvenlik boyutuyla değil, çok katmanlı bir kurumsal güç yapısı olarak değerlendirmeye imkân vermektedir.

Hizbullah'ın hegemonya inşasını tarihsel, kuramsal ve pratik boyutlarıyla ele almak üzere kurgulanan bu çalışmanın ilk bölümünde kavramsal çerçeve ortaya konulmuştur. Bu

bölümde Gramsci'nin düşünsel gelişimi, hegemonya kavramına yüklediği anlam, rıza ve zor ilişkisine dair açıklamaları ile tarihsel blok yaklaşımı üzerinde durulmaktadır.

Gramsci'nin hegemonya anlayışının yanında Robert W. Cox'un Neo-Gramşçıyan yaklaşımı da kuramsal arka plana dahil edilmiştir. Robert W. Cox, hegemonyayı yalnızca içsel toplumsal dinamiklerle değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde fikirler, kurumlar ve maddi kapasiteler arasındaki karşılıklı etkileşim üzerinden ele almaktadır. Bu çerçevede, hegemonya olgusunun uluslararası ilişkiler içinde nasıl yeniden üretildiğini açıklamaya imkân vermekte ve Hizbullah'ın hem bölgesel hem de uluslararası bağlamda konumlandırılabilmesi için kuramsal bir zemin sunmaktadır. Neo-Gramşçıyan yaklaşımı, hegemonya kavramının dinamik doğasının daha kapsamlı bir biçimde anlaşılmasını sağlamaktadır. Özellikle toplumsal güçlerin, kurumların ve fikirlerin karşılıklı etkileşimi, Hizbullah'ın Lübnan siyasetindeki yükselişini açıklamada kritik bir boyut sunmaktadır. Bu çerçevede Hizbullah'ın sunduğu hizmetler, ideolojik üretimi ve siyasal temsiliyeti birbirini tamamlayan unsurlar haline gelmekte; hegemonya kavramının somut bir vaka üzerinden değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

İkinci bölüm, Lübnan'ın toplumsal yapısının tarihsel arka planına odaklanmaktadır. Osmanlı sonrası manda dönemi, bağımsızlık yılları, iç savaş süreci ve Taif Anlaşması gibi siyasal kırılmalar ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Mezhepsel ve etnik çeşitliliğin devletin işleyişine yansımaları, siyasal temsil mekanizmalarının işlevi ve iç savaşın bıraktığı miras bu bölümde kapsamlı şekilde tartışılmaktadır. Bu tarihsel zemin üzerinde Hizbullah'ın ortaya çıkışı, 1982 İsrail saldırısının etkileri ve İran Devrimi ile şekillenen ideolojik yönelimler değerlendirilmektedir. Örgütün siyasal sisteme dahil olma süreci; EMEL Hareketi ile geliştirdiği ilişkiler, Taif Anlaşması sonrasında yeniden şekillenen siyasal kurumlar ve Doha Anlaşması ile ulaştığı konum üzerinden incelenmektedir. Ayrıca Hizbullah'ın ideolojik yönelimi, Velayet-i Fakih anlayışının Lübnan bağlamındaki yansımaları, örgütsel yapılanması ve Suriye ile geliştirdiği stratejik ilişkiler de ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde ise Hizbullah'ın toplumsal meşruiyet üretiminde kullandığı sosyal hizmet ağları ve buna paralel kurumsallaşma süreci incelenmektedir. Örgütün finans kaynakları, sağlık, eğitim ve sosyal yardım faaliyetleri, devletin yetersiz kaldığı alanlarda üstlendiği işlevler üzerinden ele alınmaktadır. Hizbullah'ın toplum içinde güven, koruma ve dayanışma duygularını pekiştiren bu hizmetleri, aynı zamanda ideolojik söylemler ve medya araçlarıyla desteklenmekte, böylece rızaya dayalı bir hegemonya oluşturulmaktadır.

Sunulan hizmetlerin halk nezdinde meşruiyet kazanmasına ve örgütün “devlet benzeri” bir otorite olarak algılanmasına nasıl katkıda bulunduğu, bölüm boyunca farklı boyutlarıyla tartışılmaktadır. Bu incelemeler, Hizbullah’ın sunduğu hizmetlerin ve kurumsallaşma sürecinin tek başına ele alınamayacak kadar geniş bir hegemonya inşasının parçaları olduğunu ortaya koymaktadır.

BÖLÜM I

1. ANTONIO GRAMSCI KURAMI İLE HİZBULLAH'IN HEGEMONİK YÜKSELİŞİ

Marksist düşünce geleneğinde egemenlik kavramı uzun süre ekonomik temelli ilişkiler üzerinden açıklanmış, toplumsal yapının belirlenmesinde üretim ilişkileri ve sınıf mücadelesi merkezi bir unsur olarak görülmüştür. Ancak bu çerçeve, kültürel ve ideolojik alanların siyasal iktidarın sürdürülmesindeki rolünü açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu noktada Gramsci, klasik Marksist yorumun ötesine geçerek hegemonya kavramına farklı bir içerik kazandırmıştır (Dural, 2012, s. 313).

Gramsci'nin hegemonya anlayışı, egemen sınıfların düşünsel ve kültürel alanda belirleyici bir rol üstlenmesini esas almıştır. Bu çerçevede, baskın kültürün, daha az etkili olan kültürel yapılar üzerinde yönlendirici bir üstünlük kurduğu belirtilmiştir. Hegemonya sürecinin yalnızca ekonomik araçlarla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda siyasi, kültürel, tarihsel ve ideolojik unsurlar aracılığıyla da şekillendiği ifade edilmiştir (Bozkurt, 2021, s. 252). Gramsci ile hegemonya kavramı, Marksist düşünce içinde daha kapsamlı bir anlam kazanmıştır. Egemen sınıfların, toplumsal yapıyı kendi çıkarlarına uygun biçimde örgütlenme çabaları, “tarihsel blok” oluşturma süreciyle ilişkilendirilmiştir. Gramsci, Hapishane Defterleri adlı eserinde hegemonya kavramını yalnızca işçi sınıfına özgü bir olgu olarak değil, tüm yönetici sınıfların toplum üzerindeki etkinliklerine uygulanabilir bir kavram olarak ele almıştır (Gramsci, 2016, s. 108-109).

Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda, hegemonya inşasında belirleyici rol oynayan görünmeyen yapıların ve ideolojik araçların nasıl işlediğini analiz etmek, Lübnan Hizbullahı örneği üzerinden Gramsci'nin yaklaşımını somutlaştırmak açısından önem taşımaktadır.

1.1. GÖRÜNMEYEN GÜCÜN YAPILARI

Gramsci'nin hegemonya yaklaşımına göre egemenlik, yalnızca maddi üretim araçlarının kontrolüyle değil aynı zamanda toplumsal yapının belirleyici dinamiklerinde elde edilen üstünlükle de sağlanabilmiştir. Üst yapı kurumları aracılığıyla inşa edilen bu hâkimiyet, toplumsal rızanın tesis edilmesinde belirleyici rol oynamıştır. Egemen sınıfın hegemonyası, ancak bu rızanın sürekli biçimde yeniden üretilmesiyle sürdürülebilir hale gelmiştir (Sepetci, 2021, s. 69).

Gramsci'nin hegemonya kuramının kapsamlı biçimde anlaşılabilmesi, onun düşünsel gelişiminin şekillendiği tarihsel koşulların, kavramsal çerçevesinin ve yapısal yaklaşımının bir bütün olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Onun yaklaşımı, egemenliğin yalnızca siyasal düzeyde değil, kültürel ve ideolojik alanlarda da yeniden üretildiğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede Gramsci'nin düşünce sistemi, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayan görünmez mekanizmaların anlaşılmasında temel bir referans noktası haline gelmiştir.

1.1.1. Gramsci'nin Yaşam Öyküsüne Kısa Bir Bakış

İtalyan Marksizm'in önde gelen düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Antonio Gramsci, 1891 yılında Sardunya Adası'nda dünyaya gelmiştir. Henüz çocuk yaşta geçirdiği ciddi bir kaza, yaşamı boyunca hem fiziksel hem de zihinsel açıdan belirleyici etkiler bırakmıştır. Omuriliğinde oluşan rahatsızlık nedeniyle bedensel olarak zayıf düşen Gramsci, bu durum karşısında kendini kitaplara ve düşünsel uğraşlara vermiştir. Babası Francesco Gramsci'nin zimmet suçlamasıyla hapse girmesi, ailenin ekonomik açıdan zor günler geçirmesine yol açmış ve bu koşullar Gramsci'nin eğitimine ara vererek çalışmak zorunda kalmasına neden olmuştur. Tüm bu olumsuzluklara karşın daha ilkökul yıllarında sergilediği üstün zihinsel yetenekleriyle dikkat çekmiş, 1908 yılında kazandığı burs sayesinde Cagliari Üniversitesi'nde eğitim hayatına yeniden başlamıştır. Ardından 1911 yılında Torino Üniversitesi'ne geçerek burada sosyoloji ve felsefe alanlarında derinleşmiştir (Güler, 2019, s. 7).

Sanayileşmiş bir şehir olan Torino'nun derinleşen toplumsal çelişkileri ve sınıf temelli gerilimleri, Gramsci'nin siyasal bilincinin hızla şekillenmesine zemin hazırlamıştır. 1913 yılında katıldığı İtalyan Sosyalist Partisi (Partito Socialista Italiano, PSI)'nde sergilediği tutum ve üretkenliğiyle, sol kanadın öne çıkan ve saygı duyulan isimlerinden biri haline gelmiştir. 1915'e kadar çeşitli sosyalist yayınlarda yer alan yazıları, ilerleyen dönemde ulusal ölçekte yayımlanan "Avanti" gazetesinde de düzenli biçimde yayımlanmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı siyasal kriz ortamında, İtalya'da bir devrim sürecinin başarıya ulaşabilmesi için ulusal halkçı bir çizginin benimsenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda işçi ve köylü sınıfları arasında ittifak oluşturulmasının zorunlu olduğunu ifade etmiş, bunun da yalnızca işçi sınıfının dar ekonomik çıkarlarının ötesine geçmesiyle mümkün olabileceğini ileri sürmüştür. Gramsci'nin bu dönemde kaleme aldığı yazılar, onun alternatif bir "tarihsel blok" inşasına ilişkin düşünsel katkılarını gözler önüne sermiştir (Ercan, 2000, s. 31).

Gramsci, 1922 yılında PSI'yi temsilen Moskova'ya gitmiş ve burada görevine başlarken yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle bir sanatoryumda kalmıştır. Bu dönemde ileride evleneceği Giulia Schucht ile tanışmış ve bu birliktelik yaşamının en huzurlu evresini oluşturmuştur. 1923'te parti yönetiminin tutuklanması, faşist baskıların arttığını göstermiştir. Ardından dünya komünist partilerini bir çatı altında toplamayı amaçlayan Komünist Enternasyonal (Communist International) örgütü kararıyla Viyana'ya gönderilmiş ve 1924 seçimlerinde milletvekili seçilerek İtalya'ya dönmüştür. Aynı yıl partinin gizli konferansına katılmıştır. İtalya'da sol hareketlerin zorlandığı bu süreçte partinin yönetimini üstlenmiş ve Roma'da parlamenter faaliyetleri yürütmeye başlamıştır. Faşist rejimin güç kazanması karşısında partiyi yeraltı örgütü olarak yeniden yapılandırmış ve halkla bağ kuran bir mücadele anlayışını benimsemiştir. Ancak 1926'da dokunulmazlığına rağmen tutuklanmış ve yirmi yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu dönemden itibaren cezaevinde yazdığı defterler, düşünsel üretiminin temelini oluşturmuştur (Yetiş, 2009, s. 129).

Zamanla ağırlaşan sağlık sorunları, Gramsci'nin yakın çevresini onun serbest bırakılması veya en azından bir sağlık kuruluşuna sevk edilmesi yönünde çaba göstermeye yöneltmiştir. Ancak Gramsci, siyasal faaliyetlerinden tamamen vazgeçmeyi şart koşan bir tahliye teklifini kabul etmemiştir. Nihayetinde 1933 yılında Formia'daki bir kliniğe nakledilmiş ve burada yazılarını sürdürse de üretkenliği önceki dönemlerine kıyasla azalmıştır. 1935 yılından itibaren daha çok mektuplaşmalarına ağırlık vermiştir. Bu dönemde şartlı tahliye talebinde bulunmuş ve kabul edilmesiyle birlikte refakatçisi olan baldızı Tatiana Schucht eşliğinde klinik dışına çıkma izni elde etmiştir. Ağustos 1935'te Roma'daki Quisisana sanatoryumuna taşınmış ve burada ailesi ve dostları tarafından ziyaret edilmiştir. 1937 yılı Nisan ayında cezası resmen sona ermiş ancak sağlık durumu son derece kötüleşmiştir (Martin, 2023).

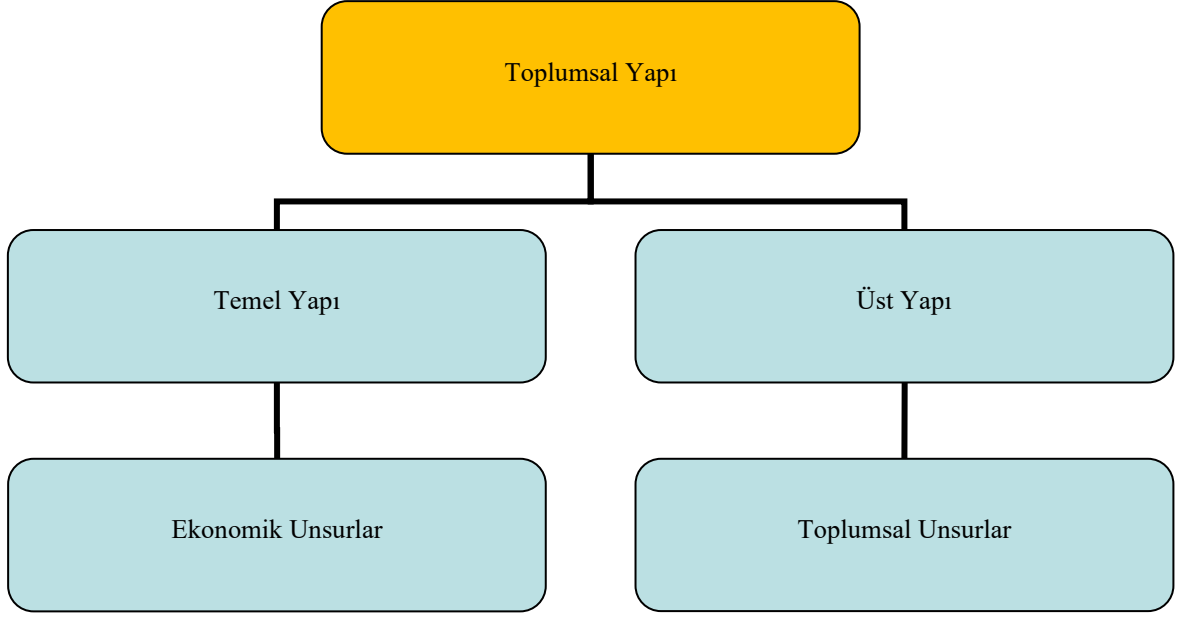
Gramsci, hastalığının ilerlemesi nedeniyle kaldırıldığı Roma'daki bir klinikte, 27 Nisan 1937 tarihinde kırk altı yaşında hayatını kaybetmiştir. Cezaevi yıllarında kendisine büyük destek sağlayan Tatiana, Gramsci'nin tuttuğu defterlerin güvenli şekilde korunarak Moskova'ya ulaştırılmasını sağlamıştır. Yaklaşık üç bin sayfayı bulan bu notlar, uzun yıllar süren hapis hayatına rağmen kesintiye uğramayan düşünsel üretim kapasitesini ve karşılaştığı her türlü zorluğa karşın gösterdiği entelektüel kararlılığı ortaya koymuştur (Yetiş, 2009, s. 130). Gramsci'nin yaşamı boyunca karşılaştığı siyasal, toplumsal ve bireysel deneyimler, onun düşünsel üretiminde merkezi bir kavram olan "hegemonya"

anlayışını biçimlendirmiştir. Bu bağlamda, hegemonya kavramının teorik çerçevesini ayrıntılı biçimde ele almak yerinde olacaktır.

1.1.2. Hegemonya Kavramı

Hegemonya kavramı, Karl Marx'ın tarihsel materyalizmi çerçevesinde, yönetici sınıfın kendi çıkarlarını evrensel çıkarlar gibi sunma süreci olarak tanımlanmıştır (Marshall, 1999, s. 299). Fikirlerin zamanla genelleşmesi, yönetici sınıfın etkisini genişletmekle kalmamış aynı zamanda kendisinden sonra iktidarı devralacak sınıfla arasındaki çatışmayı da keskinleştirmiştir. Bu çatışmalar, nihayetinde işçi sınıfının evrensel çıkarları temsil eden bir sınıf olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Marx'a göre her egemen sınıf, bir önceki sınıfa kıyasla daha geniş bir çıkar alanını temsil ederek ve toplumsal hareketliliği mümkün kılarak iktidarı elde etmiştir. Ancak bu süreçte oluşan fikirler, mevcut maddi ilişkileri sürdürmeye hizmet etmiş ve çoğu zaman sistemin içinde yer almıştır. Zamanla bu fikirlerin sınıfsal niteliği daha belirgin hale gelmiştir (Marshall, 1999, s. 299).

Marksist kuramlar, analizlerine kapitalizmin yapısal özelliklerini inceleyerek başlamıştır. Bu yaklaşıma göre, üretici güçlerin kapitalist üretim ilişkileri içinde sürekli ve sorunsuz biçimde gelişim göstermesi mümkün olmamıştır. Sistemin içinden kaynaklanan çelişkiler, zamanla kar oranlarında yaşanan duraksamalar ya da siyasal iktidarın meşruiyetinin sorgulanması gibi şekillerde kendini göstermiştir. Hegemonya krizleri ise çoğu zaman bu yapısal sorunlarla eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Marksistler, hegemonya teorilerinin tek başına kapitalizmin değişen çelişkilerini açıklamada yetersiz kaldığını savunmuştur. Bununla birlikte hegemonya, kapitalist dünya düzeninin siyasal ve ideolojik boyutlarını değerlendirmek için bir analiz aracı olarak kullanılmıştır. Zenginlik ile gücün birbirini besleyen unsurlar olduğu görüşü Marksist düşünce geleneklerinde kabul görmüştür. Modern dünya tarihinin, kapitalizmin küresel bir sistem olarak gelişim sürecine bağlı biçimde şekillendiği ifade edilmiştir. Bu süreçte belirleyici olan unsurun rastlantısal faktörlerden ziyade, dünya pazarındaki yapısal güç ilişkileri olduğu vurgulanmıştır. Söz konusu yapısal farklılıklar zamanla kurumsallaşarak derinleşmiş ve sistemin dönüşümünü zorlaştırmıştır (Keohane, 1984, s. 42).

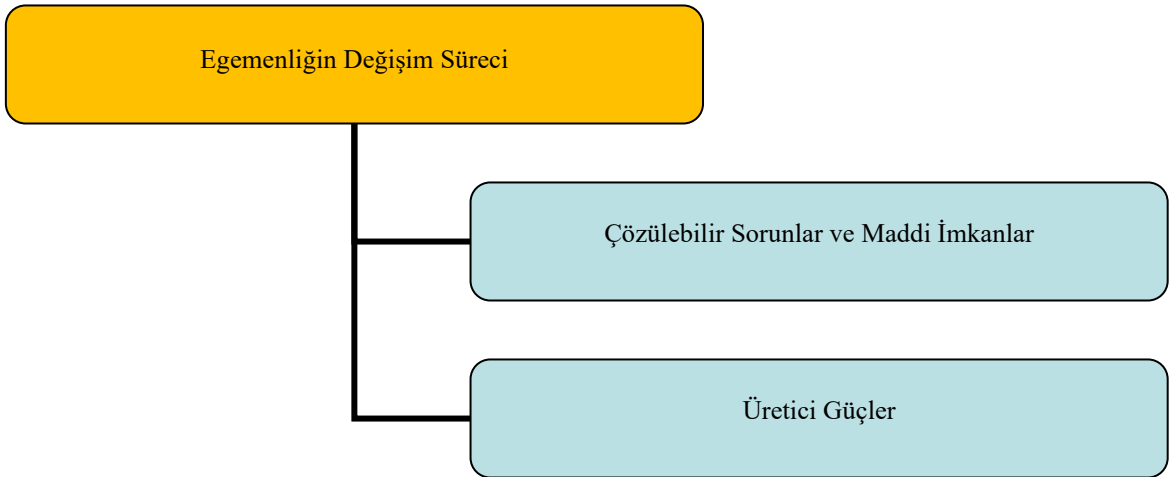

Şekil 1.1. Marksist Kuramın Temel Yapı-Üst Yapı Modeli (Slattery, 2007, s. 104)

Gramsci'yi geleneksel Marksist kuramcılardan ayıran temel özellik, toplumsal yapının iki ana bileşeni olan temel yapı ve üst yapı arasındaki ilişkiye getirdiği özgün yaklaşımdır. Marksist kuramda temel yapı, üretim araçları ve üretim ilişkileri gibi ekonomik unsurları kapsarken; üst yapı, devlet, hukuk, din, eğitim, kültür ve ideoloji gibi yapıları içerir. Geleneksel Marksist yaklaşımlarda üst yapı, temel yapının bir yansıması olarak görülürken; Gramsci, üst yapıyı yalnızca ekonomik temele bağımlı bir alan olarak değil, kendi içinde içeriksel ve işlevsel olarak karmaşık, etkin ve belirleyici bir alan olarak değerlendirmiştir. Üst yapının farklı tarihsel dönemlerde kazandığı biçimsel ve ideolojik işlevler, Gramsci tarafından sistemli bir analizle ele alınmış ve bu yaklaşım, onun düşünsel çerçevesinin sınıfsal ve ekonomik-politik temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda Gramsci, hegemonya kavramının yalnızca sivil toplumun ideolojik aygıtlarıyla sınırlı kalmaması, aynı zamanda ekonomik yapı ile birlikte, bütünsel olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur (Bank, 2015, s. 7). Dolayısıyla Gramsci, üst yapının işlevsel özerkliğini vurgulayarak, hegemonya kavramını rıza üretimi ve ideolojik aygıtlar üzerinden yeniden tanımlamış; bu yaklaşım, kavramın Antik Yunan'daki kullanımından modern toplumsal ve siyasal analizlere uzanan dönüşümünü anlamak açısından kritik bir zemin oluşturmuştur.

Antik Yunan'da "hegemon" terimi, diğer şehir devletleri üzerindeki askeri ve siyasi üstünlüğü ifade etmek için kullanılmıştır (Çağlar, 2022). Ancak bu kavram, modern düşüncede Gramsci tarafından farklı bir içerikle yeniden ele alınmıştır. Gramsci, hegemonya kavramını zorlayıcı tahakkümden ziyade, toplumsal rıza temelinde

yapılandırılmış bir egemenlik biçimi olarak tanımlamıştır. Ona göre, gerçek hegemonya, zor kullanımına dayanmadan bireylerin kendi istekleriyle boyun eğmesini sağlayan bir yapıyı ifade etmektedir. Bu bağlamda, egemen sınıfın alt sınıflar üzerinde rıza yoluyla hâkimiyet kurması, hegemonik düzenin temelini oluşturmuştur (Çağlar, 2022). Gramsci, hegemonyayı, devletin dışında kalan “özel” alanlar üzerinden işleyen bir toplumsal düzen mekanizması olarak ele almıştır. Kapitalist toplumda rızaya dayalı bu düzen, zor kullanmadan da devam ettirilebilmiştir (Marshall, 1999, s. 300). Egemen sınıf, sadece kendi çıkarlarını değil tüm toplumu yönetecek meşruiyeti tesis etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle hegemonya, fikri ve kültürel alanlarda etkili olan sınıfların üstünlüğünü kurmasını gerekli kılmıştır. Gramsci, hegemonik gücün oluşumunda zor kadar rızanın da belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Böylece hegemonya, yeni bir tarihsel bloğun inşasına imkân tanıyan bir dönüşüm aracı haline gelmiştir (Dural, 2012, s. 312). Bu çerçevede, özellikle Gramsci'nin hegemonya kuramına getirdiği yorum, kapitalist toplumun ideolojik yapılanmasını ve rıza üretimi sürecini anlamak açısından özgün bir katkı sunmuştur.

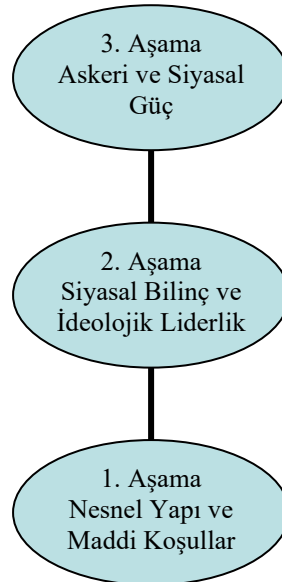
Şekil 1.2. Gramsci'ye Göre Hegemonya Krizinin Dönüşüm Koşulları (Dural, 2012, s. 317)

Gramsci'ye göre toplumsal yapılar ile üst yapılar, kendi aralarındaki karşılıklı etkileşim yoluyla tarihsel blokları meydana getirmiştir. Üst yapıların çelişkili ve çok katmanlı yapısı, yalnızca yapının bütününe yansıtılmakla kalmamış; aynı zamanda temel yapı ile üst yapı arasında hem karşıtlık içeren hem de tamamlayıcı nitelikte olan bir ilişki doğurmuştur. Bu ilişkiler ağı, toplumsal dönüşümlerin hem maddi hem de ideolojik boyutunu anlamak açısından belirleyici olmuştur (Gramsci, 2016, s. 47-48). Hegemonya krizinin yeni bir siyasi düzenin inşasına ya da egemenliğin bir sınıftan başka bir sınıfa devrine zemin hazırlayabilmesi için, iki temel koşulun yerine getirilmesinin zorunlu

olduğu ileri sürülmüştür. Gramsci'ye göre bu koşullardan ilki, insanların ancak çözebileceğine inandığı sorunları ele alması ve bunun için gerekli maddi imkânların ya oluşmuş ya da oluşum sürecine girmiş olmasıdır. İkinci koşul ise, var olan toplumsal düzenin ortadan kalkabilmesi için onun sınırları içinde gelişen üretici güçlerin tamamı kullanılmadan veya bu düzenin yerini alabilecek yeni üretim ilişkileri olgunlaşmadan önceki düzenin sona ermeyeceğidir. Bu çerçevede, eski toplumun bağrından çıkan yeni toplumsal ilişkiler, onları besleyecek maddi koşullar oluşmadan kalıcı bir değişim yaratamayacaktır (Dural, 2012, s. 317). Bu doğrultuda, Gramsci'nin hegemonya kuramında yalnızca temel yapı ve üst yapı ilişkileriyle sınırlı kalmayan, aynı zamanda ekonomik çıkar temelli anlayışın aşılması gerektiğine yönelik vurgusu, kuramın derinleşmesinde önemli bir eşik olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.3. Ekonomik Çıkar Temelli Anlayışın Aşılması

Gramsci, her devletin yalnızca ekonomik ve çıkar temelli bir düzlemde kalamayacağını, bu sınırlı düzeyin ötesine geçmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hegemonya ve egemenlik taleplerinin yeniden yapılandırılabilmesi ve yeni bir tarihsel blokun inşa edilebilmesi açısından bu dönüşüm kritik bir evre olarak değerlendirilmiştir. Gramsci, yaptığı üç aşamalı çözümlemede, özellikle ikinci aşama kapsamında, ekonomik çıkar odaklı düzeyin aşılmasının zorunluluğuna işaret etmiştir (Gramsci, 2016, s. 235).

Şekil 1.3. Antonio Gramsci'ye Göre Toplumsal Dönüşümün Üç Aşaması (Gramsci, 2016, ss. 235-242)

İlk aşama, bireylerin iradelerinden bağımsız olarak var olan, nesnel ve yapıya sıkı sıkıya bağlı güç ilişkisidir. Bu ilişki, fiziksel bilimlerde olduğu gibi nesnel ölçütlerle

değerlendirilebilecek bir yapıya sahiptir. Toplumsal sınıflar arasındaki bu ilişki, üretim güçlerinin gelişimi temelinde kurulmuştur ve her sınıfın üretim sürecinde belirli bir işlevi ve yeri bulunmaktadır. Bu durum, değiştirilemez ve dokunulmaz bir gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Hiç kimse, şehirlerin yapısını, işletmelerin sayısını ya da bu işletmelerde çalışanların ve kent nüfusunun niceliksel yapısını kendi başına değiştiremez. Dolayısıyla, bir toplumu dönüştürmenin mümkün olup olmadığını anlayabilmek için öncelikle bu yapısal güç ilişkilerinin mevcut durumu analiz edilmelidir. Toplumsal gelişim sürecinde ortaya çıkan ideolojilerin ne kadar gerçekçi ve uygulanabilir olduğu ancak bu maddi temel dikkate alınarak değerlendirilebilir (Gramsci, 2016, s. 235-236).

Siyasal güç ilişkileri, toplumsal grupların bilinç ve örgütlenme düzeylerine bağlı olarak gelişen ikinci aşama olarak değerlendirilmiştir. Bu süreçte siyasal bilincin kademeli olarak gelişmesiyle birlikte farklı evrelere geçilmiştir. İlk evrede, bireyler yalnızca kendi meslek gruplarıyla dayanışma ihtiyacı duymuş ve bu durum ekonomik-korporatif bir bilinç düzeyiyle sınırlı kalmıştır. İkinci evrede, çıkar birliği bilinci gelişmiş ancak mücadele ekonomik düzlemde devam etmiştir. Bu evrede siyasal eşitlik talepleri gündeme gelmiş ve devletle ilişkili hak arayışları ortaya çıkmıştır. Üçüncü evrede ise, toplumsal gruplar evrensel bir bilinç geliştirerek kendi çıkarlarının ötesine geçmiştir. Bu durum, ideolojik temsiliyetin kurumsallaşmasına ve siyasal üst yapıların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Devlet, artık yalnızca bir sınıfın etkisinin yayılması değil, aynı zamanda ulusal enerjilerin ideolojik liderlik altında seferber edilmesi olarak tanımlanmıştır. Egemen grup, kendi çıkarlarını diğer grupların talepleriyle bütünleştirerek yeni bir egemenlik yapısı kurmuştur (Gramsci, 2016, s. 236).

Üçüncü aşama, askeri güçler ilişkisini ifade eden ve belirli tarihsel koşullarda kesin sonuçlar doğurabilen bir evre olarak tanımlanmıştır. Bu aşama, ilk iki evreyle sürekli bir etkileşim halindedir ve kendi içinde askeri teknik ve siyasal-askeri olmak üzere iki düzeyde değerlendirilmiştir. Askeri teknik düzey, dar anlamda bir askeri kapasiteye işaret ederken, askeri-siyasal düzey devletin siyasi hedeflerini askeri güce dayanarak gerçekleştirmesiyle ilgilidir. Tarihsel olarak bu iki düzeyin farklı bileşimlerle ortaya çıktığı ve egemenliğin yalnızca askeri zorlamayla değil, siyasal yönlendirme ile de sağlandığı gözlemlenmiştir. Ezilen ulusların bağımsızlığa ulaşabilmesi için yalnızca askeri güç kullanmaları yeterli görülmemiştir. Siyasal-askeri bir stratejiyle egemen gücün etkinliğini kırmaları ve onu etkisiz hale getirmeleri gerekmiştir. Aksi halde, Gramsci'ye göre bu eksiklik başarısızlıkla sonuçlanacaktır (Gramsci, 2016, s. 238-239). Bu çerçevede

Gramsci'nin hegemonya kuramına dair geliştirdiği kavramsal çerçeve, yalnızca ulusal düzeydeki sınıfsal ve toplumsal ilişkileri değil, aynı zamanda uluslararası düzlemdeki güç ve egemenlik ilişkilerinin analizine de zemin hazırlamış; bu noktada Robert W. Cox'un neo-Gramşiyen yaklaşımı önemli bir teorik açılım sunmuştur.

1.1.4. Robert W. Cox ve Neo-Gramşiyen Teori

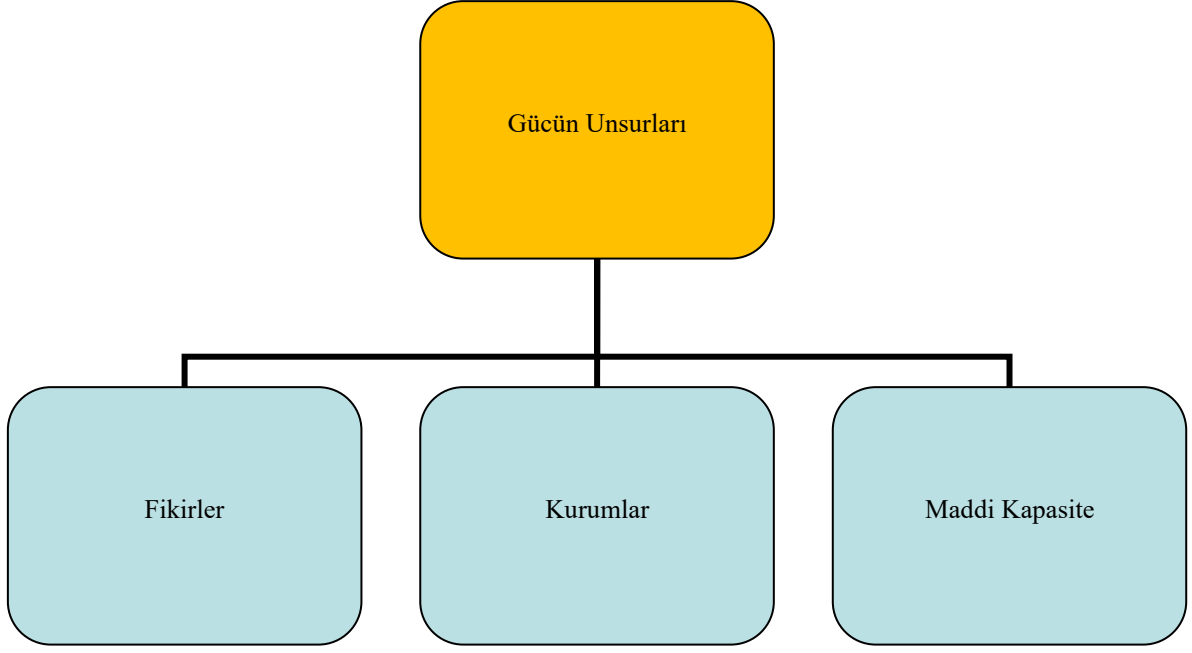
Robert W. Cox'a göre teoriler ya mevcut düzenin sorunlarını çözmeye odaklanan problem-çözücü yaklaşımlar ya da bu düzenin kökenlerini sorgulayan eleştirel yaklaşımlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Problem-çözücü teoriler mevcut kurum ve ilişkileri veri kabul ederek işlevselliğini sürdürmeye çalışırken, eleştirel teori bu düzenin tarihsel koşullarını sorgulamayı amaçlamıştır. Bu ayrım, uluslararası ilişkiler disiplininde yeni bir metodolojik açılım sağlamış ve teorinin yalnızca sorun çözme aracı değil, aynı zamanda tarihsel süreçleri açıklayan bir bakış açısı olması gerektiğini ortaya koymuştur. 1980'lerden itibaren Robert W. Cox ve diğer Neo-Gramşiyen düşünürler bu yaklaşımı geliştirmiş ve uluslararası ilişkiler literatürüne önemli bir eleştirel boyut kazandırmışlardır. Bu çerçevede Neo-Gramşiyen teori, mevcut düzenin kökenlerini tarihsel bağlamda irdeleyen özgün bir yaklaşım olarak öne çıkmıştır (Okur ve Ongur, 2021, s. 339). Bu ayrımın ortaya koyduğu metodolojik zemin, Gramsci'nin hegemonya anlayışını besleyen tarihselci perspektifle birleştiğinde, Robert W. Cox'un geliştirdiği Neo-Gramşiyen yaklaşımın entelektüel arka planını anlamak açısından kritik bir çerçeve sunmaktadır.

Kavramlar, soyut içerikleriyle değil, somut bağlamlarıyla ilişkilendirildiklerinde anlam kazanmaktadır. Gramsci'ye göre bir kavram, belirli bir tarihsel durumla temas ettiğinde açıklayıcı güce ulaşır ve bu temas aynı zamanda kavramın içeriğini de şekillendirir. Bu nedenle onun tarihselcilik yaklaşımı, evrensel ve soyut bilgi biçimlerine karşı güçlü bir alternatif sunmuştur. Gramsci'nin hegemonya anlayışı iki temel kaynaktan beslenmiştir. İlki, Bolşevik Devrimine; ikincisi ise Machiavelli'nin devlet ve iktidar üzerine düşüncelerine dayandırılmıştır. Lenin'in proletarya diktatörlüğünden farklı olarak Gramsci, işçi sınıfının, müttefik sınıflar üzerinde kurduğu liderliği hegemonya kavramıyla açıklamıştır. Böylece hegemonya yalnızca düşman sınıflar üzerinde baskı kurmakla değil, aynı zamanda toplumsal ittifakları yönlendirmekle tanımlanmıştır. Machiavelli'den devralınan ikinci çizgide ise hegemonya, sivil toplum bağlamında genişletilmiştir. Gramsci'ye göre burjuvazi, iktidarını yalnızca devlet aracılığıyla değil, kilise, eğitim sistemi ve basın gibi sivil toplum kurumları üzerinden de sürdürmüştür. Bu kurumlar aracılığıyla toplumsal rıza üretilmiş ve burjuvazinin siyasal egemenliği meşrulaştırılmıştır

(Cox, 1993, s. 50-51). Gramsci'nin hegemonya düşüncesine kattığı tarihselci perspektif, sonraki dönemde Robert W. Cox'un geliştirdiği Neo-Gramşiyen yaklaşımın entelektüel arka planını beslemiş ve kuramın uluslararası ilişkiler alanına uyarlanmasına imkân tanımıştır.

1980'lerde hegemonya kavramı etrafında kuram geliştiren Robert W. Cox'un Neo-Gramşiyen yaklaşımına yön veren metodolojisi, özellikle belirsizlik dönemlerinin yorumlanması ve geleceğe ilişkin ihtimallerin değerlendirilmesinde önemli analitik olanaklar sunmaktadır. Bu olanakların etkin biçimde kullanılması ise Neo-Gramşiyen okulun sahip olduğu dinamizmi güçlendirerek kuramın yenilenme ihtiyacını karşılayabilmektedir. Zira teorik yaklaşımlar, belirli tarihsel dönemlere özgü ilişki biçimleriyle özdeşleşme ve soyut önermelerinin zamanla tarihselleşmesi riskiyle karşı karşıyadır. Yeni bir konjonktüre geçildiğinde, kuramların temel varsayımlarına dayalı pek çok metin, ele aldığı konu ve sorun alanlarıyla birlikte tarihe karışabilmektedir. Bu nedenle, dış dünyada köklü dönüşümlerin yaşandığı dönemlerde teorik çerçevelerin dayandığı entelektüel temellere geri dönülmesi, bu köklerin hatırlanarak yeniden güncellenmesi, kuramların yeni sorunlara uyarlanarak varlıklarını sürdürebilmeleri açısından kritik önem taşımaktadır (Okur, 2015, s. 132). Bu gereklilik, Robert W. Cox'un teoriyi yalnızca mevcut sorunların çözümüyle sınırlamayan, aksine bu sorunların ortaya çıktığı tarihsel koşulları irdeleyen eleştirel yaklaşımına kapı aralamaktadır

Robert W. Cox, uluslararası ilişkiler teorisini ele alırken, mevcut düzeni verili kabul eden problem çözme yaklaşımlarından farklı olarak, kurumların ve toplumsal ilişkilerin kökenleri ile bunların tarihsel değişim süreçleri üzerinde durmuştur. Ona göre teori, yalnızca sorunların çözümüne hizmet eden bir araç olarak değil, aynı zamanda bu sorunların ortaya çıktığı tarihsel koşulları sorgulayan eleştirel bir bakış açısı olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede hegemonya, yalnızca güç ilişkilerinin statik dengesiyle açıklanmamış, aynı zamanda toplumsal güçlerin, devlet biçimlerinin ve dünya düzenlerinin tarihsel bağlamda değişen karşılıklı etkileşimleri üzerinden anlaşılmalıdır. Böylece Robert W. Cox'un perspektifi, Gramsci'den hareketle, uluslararası ilişkileri tarihselleştirmiş ve hegemonya olgusunu fikirler, maddi kapasiteler ve kurumların diyalektik bütünlüğü içinde ele almıştır (Cox, 1996, s. 129).

Şekil 1.4. Robert W. Cox'a Göre Hegemonyanın Üç Boyutu (Ateed ve Özcan, 2023, s. 749)

Robert W. Cox'un hegemonya anlayışına göre güç; fikirler, maddi kapasiteler ve kurumlar olmak üzere üç temel bileşenden oluşmaktadır. Fikirler, dünya düzenine ilişkin kolektif imgelerin ve zihinsel tasavvurların oluşumuna işaret etmiştir. Maddi kapasiteler, ekonomik, askeri ve teknolojik kaynakların birikimini ifade etmiştir. Kurumlar ise belirli bir düzenin sürekliliğini sağlayan, aktörlerin davranışlarını yönlendiren ve mevcut yapıyı meşrulaştıran araçlar olarak değerlendirilmiştir. Bu üç unsur arasındaki dengenin zayıflaması, hegemonik düzenin çözülmesine ve meşruiyetini yitirmesine yol açacaktır (Ateed ve Özcan, 2023, s. 749).

Hegemonya kuramının ortaya koyduğu bu teorik arka plan, yalnızca kavramsal düzeydeki soyut çözümlerle sınırlı kalmamakta; ideolojik, toplumsal ve kurumsal mekanizmalar üzerinden nasıl işlediğinin somut bağlamlarda incelenmesini de gerekli kılmaktadır. Bu bakış açısı, hegemonyanın salt teorik bir kavram değil, toplumsal rızanın üretimi, ideolojik aygıtların işlevi ve kurumsal yapılanmaların rolü aracılığıyla görünürlük kazanan dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla hegemonya olgusunun kapsamlı biçimde anlaşılabilmesi, onun farklı tarihsel ve toplumsal koşullar altında ne şekilde inşa edildiğinin ortaya konulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede Lübnan Hizbullahı'nın hegemonya inşasında ideolojik ve toplumsal araçları nasıl kullandığı, kuramsal tartışmaların pratikteki yansımalarını somutlaştıran dikkate değer bir örnek teşkil etmektedir.

1.2. KURAMSAL ÇERÇEVENİN HİZBULLAH ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN SOMUTLAŞTIRILMASI

Bu bölümde, ideoloji ve toplumsal yapıların, belirli aktörler tarafından nasıl araçsallaştırıldığına odaklanılacaktır. Özellikle düşünsel kabullerin ve gündelik yaşam pratiklerinin, siyasal amaçlarla nasıl yönlendirilebildiği üzerinde durulacaktır. Ardından, Hizbulah'ın bu süreci nasıl kurguladığı ve toplumla kurduğu ilişki biçimi somut bir pratikler üzerinden ele alınacaktır.

1.2.1. Ortak Duyunun İdeolojik İnşası ve Rıza Üretimi

Hegemonya inşasında temel stratejilerden biri, toplumda “ortak duyunun” oluşturulması olmuştur. Egemen sınıfın ideolojik söylemleri sınıfsal temelden arındırılıp “herkesin paylaştığı doğal düşünceler” gibi sunulabildiğinde, bu sınıfın çıkarlarını meşrulaştıran yapılar görünmez hale getirilmiştir. Suçun, bireysel zayıflık ya da ahlaki yetersizlikten kaynaklandığı yönündeki inanç da bu türden bir ortak duyuyu olarak işlev görmüştür. Bu anlayış, özellikle alt sınıflara mensup bireylerin suçla ilişkilendirilmesini olağanlaştırmış ve yapısal eşitsizlikleri görünmez kılmıştır. Toplumun erkek bireylere başarılı olmayı öğretmesi, ancak bu başarıyı sağlayacak kaynaklara yalnızca belirli kesimlerin ulaşabilmesi, bu çelişkinin üretiminde etkili olmuştur. Yasalarla uyumlu olduğu varsayılan üst sınıf yurttaşlar, sistemin eşitsizliği üzerindeki sorumluluklarını sorgulamaktan kaçınmışlardır. Suçun adaletsiz bir sistemin sonucu değil, bireyin ahlaki zaaflarının eseri olduğu fikri, burjuva ideolojisinin bir uzantısı olarak topluma benimsetilmiştir. Alt sınıflar bu adalet anlayışını içselleştirdiği sürece, hegemonik düzen sürekliliğini korumuş ve bu durum egemenlik ilişkilerinin derinleşmesine katkı sunmuştur (Fiske, 2019, s. 225-226). Bu durum, ortak duyunun oluşturulmasıyla birlikte, toplumsal rızanın yalnızca bireysel düzeyde değil, kurumsal ve ideolojik mekanizmalar aracılığıyla nasıl üretildiğini anlamak açısından da önemli bir zemin hazırlamıştır.

Gramsci'ye göre siyaset, toplumdaki tüm kesimleri kapsayan geniş bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, militan bir üsluptan veya merkeziyetçi bir devlet anlayışından uzak bir perspektifle ele alınmıştır. Devlet, yalnızca baskı uygulayan ve olumsuz yönleriyle öne çıkan bir aygıt olarak değil, aynı zamanda eğitici ve olumlu bir rol üstlenen bir yapı olarak görülmüştür. Gramsci'ye göre topluma şekil verme süreci, zor yoluyla değil, toplumun bütün gruplarını içine alan ve onların değerlerini barındıran ortak bir ideoloji ve kültür aracılığıyla gerçekleştirilmelidir. Bu yaklaşımla inşa edilen toplumsal

meşruiyet ve aktif rıza, devletin fiziksel güce başvurmasını gereksiz kılmıştır. Çünkü Gramsci'ye göre, devletin sahip olduğu güç, doğrudan zor kullanmaktan ziyade, bu zoru kullanma imkânının varlığıyla şekillenmiştir. Devlet, egemen sınıfın kontrolündeki siyasal ve sendikal kurumlar üzerinden rıza talep etmiş; bu rızayı ise ideolojik aygıtlar yoluyla eğiterek ve biçimlendirerek üretmiştir. Bu bağlamda, hegemonyanın kurulmasında ideolojinin ve bu doğrultuda geliştirilen kültür politikasının belirleyici bir rol oynadığı savunulmuştur (Duman, 2024, s. 174). Bu noktada, ideolojinin yalnızca ulusal düzeyde değil, aynı zamanda küresel ölçekte nasıl yapılandığı ve egemenliğin sürdürülmesinde nasıl işlev gördüğü üzerine düşünmek gerekmektedir.

İdeoloji kuramları, anlam üretiminin her düzeyde siyasal bir bağlamda gerçekleştiğini ve bu anlamların toplumsal koşullardan bağımsız yorumlanamayacağını vurgulamıştır. Egemen sınıflar yalnızca ekonomik kaynakları değil, aynı zamanda bilgi ve anlamın üretim araçlarını da denetleyerek bu ideolojik hegemonyayı pekiştirmiştir. Ekonomik ve hukuki sistemler, bu sınıfların çıkarlarını korumak ve doğal göstermek üzere yeniden kurgulanmıştır. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler açısından değerlendirildiğinde, hegemonik düzen sadece devlet içi yapılarla sınırlı kalmamış, küresel düzeyde de eşitsiz ideolojik söylemler yoluyla yeniden üretilmiştir. Bu yapı, uluslararası sistemde belirli aktörlerin güçlerini meşrulaştırmalarına ve sistemin sorgulanmadan kabul görmesine zemin hazırlamıştır (Fiske, 2019, s. 226). Bu kuramsal çerçevede ışığında, hegemonya kavramının toplumsal alandaki somut yansımalarını ortaya koymak adına, Hizbullah'ın Lübnan'daki pratikleri önemli bir örnek teşkil etmektedir.

1.2.2. Hizbullah'ın Toplumsal Alanda Hegemonya Kurma Pratikleri

Lübnan'da Hizbullah, başlangıçta İsrail işgaline karşı yürüttüğü direnişle öne çıkmışken, zamanla askeri yapı, siyasi örgütlenme ve sosyal hizmet faaliyetlerinden oluşan çok boyutlu bir yapıya evrilmiştir. Bu dönüşüm sonucunda, yalnızca silahlı bir direniş örgütü olmanın ötesine geçerek, toplumsal ve siyasal alanda etkin bir aktör haline gelmiştir (Acar, 2023, s. 68-69). Gramsci'nin hegemonya anlayışını çağırıştıran bu süreçte Hizbullah, sivil toplum içinde kurduğu ilişkiler ve sunduğu hizmetler aracılığıyla özellikle Şii toplumu nezdinde güçlü bir meşruiyet zemini inşa etmiştir. Böylece örgüt, sadece bir milis güç olarak değil, topluma entegre olmuş çok yönlü bir yapı olarak konumlanmıştır.

Hizbullah'ın Lübnan'da elde ettiği toplumsal desteğin tek nedeni İsrail'e karşı yürüttüğü silahlı direnişte sağladığı başarı olmamıştır. Lübnan'daki Şii toplumunun sosyal,

siyasal ve ekonomik alanlardaki dışlanmışlığı, devletin ve ordunun güvenlik sağlama konusundaki yetersizliği ile birlikte değerlendirilmelidir. Hizbullah'ın sadece bir siyasi parti veya direniş hareketi olarak değil, aynı zamanda devletin boşluk bıraktığı alanlarda etkili bir sosyal yardım ağı yürüten sivil bir yapı gibi hareket etmesi, bu desteğin artmasında önemli rol oynamıştır. Bu nedenle Hizbullah'a yönelik desteğin çok boyutlu toplumsal, siyasal ve yapısal etkenlerden beslendiği görülmüştür (Bozkurt, 2013, s. 610-611). Hizbullah'ın toplum içerisindeki bu etkinlikleri, Gramsci'nin hegemonya anlayışıyla örtüşen biçimde, örgütün yalnızca askeri bir yapıdan ibaret olmadığını ortaya koymuştur. Sunmuş olduğu kamusal hizmetler ve geliştirdiği toplumsal ilişkiler aracılığıyla Şii toplumu nezdinde meşruiyet kazanmış ve kendisini sıradan bir silahlı yapıdan farklı olarak, topluma entegre olmuş çok yönlü bir aktör olarak konumlandırmıştır. Bu işlevsellik örgütün sivil alandaki varlığını güçlendirmiştir.

Hizbullah, ideolojik olarak İran'ın benimsediği Velayet-i Fakih¹ anlayışını kabul etmiş ve bu yaklaşımı kendi siyasal stratejisine rehber edinmiştir. Fakih'e bağlılık esasına dayanan bu öğreti, örgütün Lübnan'ın mezhepsel ve siyasal çeşitliliği içinde nasıl hareket edeceğine dair yönlendirici bir çerçeve sunmuştur. Bu ideolojik tercih, Hizbullah'ın siyasi tutumlarını ve toplumsal konumlanışını biçimlendiren temel unsurlardan biri olmuştur (Baş, 2022, s. 132). Gramsci'nin kuramsal çerçevesi doğrultusunda değerlendirildiğinde, Hizbullah'ın benimsediği bu ideolojik yönelim, toplumsal meşruiyet kazanma sürecinde kullanılan üst yapısal bir strateji olarak görülmüştür. Velayet-i Fakih anlayışı, uzun süreli iç savaş ortamında örgüt içerisinde ideolojik birliktelik ve hiyerarşik düzenin korunmasına katkı sağlamış; liderliğe yön veren bir referans noktası işlevi görmüştür. Bu yaklaşım, Hizbullah'ın hem iç yapısında bütünlüğü sürdürmesine hem de dışarıda tutarlı bir ideolojik duruş sergilemesine olanak tanımıştır.

Hizbullah'ın lider kadrosu, İran'ın Batı karşıtı ideolojik söylemini benimseyerek örgütün Lübnan'daki siyasal ve toplumsal konumunu bu söylem üzerine inşa etmiştir (Yetim, 2018, s. 34). Bu yaklaşım, Gramsci'nin hegemonya kavramıyla örtüşmektedir; zira Hizbullah yalnızca askeri güçle değil, aynı zamanda İran menşeli devrimci ideoloji aracılığıyla Şii toplumunu ortak bir bilinç etrafında birleştirmeyi amaçlamıştır. Örgütün bu stratejisi, bölgesel ölçekte İran'ın etkisini artırmaya katkı sağlarken, yerel düzeyde ise Şii halk kesimlerinin rızasını kazanmayı hedeflemiştir.

---

¹ Velayet-i Fakih: Bir toplumun dini liderlik temelinde yönetilmesini öngören Şii siyasal öğretiye verilen addır.

Gramsci'nin kuramsal yaklaşımına göre, egemen sınıfın toplumu yönlendirme gücü yalnızca hukuki yaptırımlar ya da zor aygıtlarıyla sınırlı kalmamıştır. Bu güç, aynı zamanda eğitim sistemi, medya araçları ve dini kurumlar gibi üst yapısal alanlar üzerinden de inşa edilmiştir (Bozkurt, 2021, s. 251). Hizbullah'ın "görünmeyen güç yapıları" bu kurumlarda kendini göstermektedir. Örgüt; hastaneler, yardım kuruluşları ve medya kanalları kurarak Şii toplumunda uzlaşılı odaklı bir hegemonya sağlamıştır. Örneğin, Hizbullah'ın İslami Sağlık Kurumu (Al-Muassasah al-İslamiyya lil-Sihha) ve İmar Kurumu (Jihad al-Bina) gibi organizasyonları, toplumsal hayata nüfuz eden ideolojik araçlardır. Bu kurumlar, sadece reel ihtiyaçları karşılamakla kalmamış, aynı zamanda Hizbullah'ın ideolojik söylemini yayma ve toplumsal tabanı örgütlenme imkânı sunmuştur.

1.2.3. Neo-Gramşiyen Yaklaşımla Hizbullah'ın Hegemonya Süreci

Robert W. Cox'a göre hegemonyanın fikirler, maddi kapasiteler ve kurumlar ekseninde şekillendiğine ilişkin çerçeve, somut toplumsal örneklerde daha görünür hale gelmektedir (Ateed ve Özcan, 2023, s. 749). Hizbullah, Lübnan'daki Şii toplumunun tarihsel marjinaliği ve güvenlik kaygıları temelinde ortaya çıkmış ve bu kesimin rızasına dayalı bir güç birikimi oluşturmuştur. Örgütün toplumsal tabanı, özellikle Güney Lübnan ve Beka gibi uzun süre ekonomik ve siyasal açıdan ihmal edilmiş bölgelerde yaşayan Şii nüfus olmuştur. Lübnan'da devletin yetersiz kaldığı alanları doldurmak amacıyla Hizbullah uzun yıllar boyunca sistematik faaliyetler yürütmüştür. Kuruluşundan itibaren uyguladığı programlı çalışmalar sayesinde halkın, özellikle de Şii kitlelerin desteğini kazanmıştır (Bozkurt, 2013, s. 599). Özellikle devletin yetersiz kaldığı sağlık, eğitim ve sosyal yardım gibi alanlarda sunduğu hizmetler, örgüte toplum nezdinde önemli bir meşruiyet sağlamıştır. Bu hizmetler sayesinde Hizbullah, kendi toplumsal tabanında adeta "devlet benzeri" bir otorite konumuna gelmiştir. Ayrıca hastane, okul, televizyon ve radyo gibi kurumlar aracılığıyla alternatif bir yönetim modeli oluşturmuştur (Yılmaz, 2022, s. 117).

Robert W. Cox'un kavramsallaştırdığı çerçevede Hizbullah, bir "tarihsel blok" oluşturmayı başarmıştır. Örgüt, Şii toplumu içinde yer alan farklı sınıf ve grupları (din adamları, yoksul kitleler, orta sınıf destekçileri) ortak bir çıkar ve ideoloji etrafında bütünleştirmiştir. Böylece kendi hegemonyasının toplumsal temelini inşa etmiştir. Bu tarihsel blok, bir yandan Şiiilerin ekonomik mağduriyetlerine karşılık gelen somut kazanımlar sağlamıştır; istihdam, yardım ve güvenlik gibi imkânlar bu bağlamda öne çıkmıştır. Diğer yandan ise kimlik ve değerler üzerinden şekillenen ideolojik bir söylem geliştirilmiştir. Dolayısıyla Hizbullah, üretim ilişkileri ve maddi kaynaklar (örneğin

İran'dan aktarılan finansal destek ve örgütün yardım ağları) ile fikir yapıları (direniş ideolojisi, dini söylem) arasında uyum kurmayı başarmıştır. Bu uyum, örgütün egemenlik projesini toplumsal zeminde mümkün hale getirmiştir (Ayhan, 2023, s. 52). Bu toplumsal ve maddi temeller üzerine inşa edilen hegemonya, ideolojik boyutuyla da güçlendirilmiş ve özellikle dini söylemler üzerinden pekiştirilmiştir.

Hizbullah, ideolojik hegemonyasını pekiştirmek amacıyla dini motifleri etkili bir biçimde kullanmıştır. Örgütün manevi liderlerinden Şeyh Muhammed Hüseyin Fadlallah, camilerin yalnızca ibadet mekânı olarak değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal seferberliğin merkezi olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Cülük, 2015, s. 800). Bu yaklaşım, dini alan ile siyasi alan arasındaki sınırların bilinçli biçimde geçirgen kılındığını göstermiştir. Camiler, yalnızca dini ritüellerin icra edildiği yerler olmaktan çıkarılmış, aynı zamanda kolektif kimliğin inşasında ve toplumsal rızanın üretilmesinde işlevsel merkezler haline getirilmiştir. Böylece dini kurumlar, Hizbullah'ın ideolojik hegemonyasının sürekliliğini sağlayan temel araçlardan biri olmuştur.

Vaazlar ve dini ritüeller aracılığıyla Şii tarihindeki Kerbela gibi semboller direnme ideolojisine eklenmiştir. Bu sayede sıradan halk kitlelerinin bilinçlenmesi sağlanmış ve örgüte bağlanmaları mümkün kılınmıştır. Bu ideolojik hat üzerinden Hizbullah, eğitim ve medya faaliyetlerini de etkin biçimde kullanmıştır. Kendi televizyon kanalı El-Manar ve çeşitli yayın organları aracılığıyla kolektif bir bilinç inşa edilmeye çalışılmış, Şii kimliği “mazlumların direnişi” söylemiyle yeniden üretilmiştir (Ayhan, 2023, s. 52). Gramsci'nin “organik aydın” kavramıyla benzer bir doğrultuda, Hizbullah kadroları ve ona bağlı din adamları kitlelerin rızasını kazanmak için mevcut düzeni eleştirmiş ve bunun yerine alternatif bir düzenin mümkün olduğunu vaaz etmiştir. Bu süreç, örgütün hegemonik projesini ahlaki ve kültürel boyutta da pekiştirmiştir. Sonuç olarak Hizbullah, fikir yapıları düzleminde etkili bir rıza üretimi gerçekleştirerek kendi toplumsal tabanının gönüllü desteğini elde edebilmiştir. Bu noktada, Hizbullah'ın ideolojik araçlarla pekiştirdiği toplumsal rızanın, kurumsallaşma süreçleriyle nasıl desteklendiğini açıklamak önem arz etmektedir.

Robert W. Cox'un Neo-Gramşçıyan teorisi, kurumsallaşma ile hegemonya arasındaki güçlü ilişkiye dikkat çekmiştir. Uluslararası örgütler ve çeşitli devlet dışı aktörler, ulusal ve bölgesel hegemonyaların küresel ölçekte genişlemesine katkıda bulunmuştur. Bu kurum ve aktörler, şiddetin asgari düzeyde kullanılmasına imkân tanımış, aynı zamanda güçlü aktörlerin gerektiğinde zayıflar üzerinde baskı kurmalarını

kolaylaştırmıştır. Güçlü devletler ve onları destekleyen yapılar, kendi çıkarlarını evrensel çıkarlar olarak sunduklarında diğer aktörlerin rızasını kazanabilmiş ve böylece üstünlüklerini sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla kurumlar ve devlet dışı aktörler, farklı çıkarların temsil edilmesinde ve siyasetin evrenselleştirilmesinde merkezi bir rol üstlenmiştir (Ateed ve Özcan, 2023, s. 749). Bu bağlamda, İran ile Hizbullah arasındaki ilişki de devlet ile devlet dışı bir aktör arasındaki etkileşimin bölgesel siyasette nasıl işlediğini somutlaştıran bir örnek olarak ele alınabilir.

İran, ideolojik ortaklığa sahip olduğu Hizbullah'ı kendi bölgesel hedefleri doğrultusunda yönlendirmiş ve bu örgütü adeta vekaleten kullanmıştır. İran, İsrail'i "küçük şeytan", ABD'yi ise "büyük şeytan" olarak tanımlayan söylemi doğrultusunda, doğrudan bir savaşın yüksek maliyetlerinden kaçınmak amacıyla Hizbullah aracılığıyla düşük yoğunluklu bir çatışma stratejisi yürütmüştür. Bu strateji sayesinde İran, hem bölgesel çıkarlarını korumayı başarmış hem de rakiplerine dolaylı yollardan zarar verebilmiştir (Yetim, 2018, s. 38). Nihayetinde, ideolojik ve maddi bağlarla perçinlenen İran-Hizbullah ittifakı, bir yandan İran'ın Ortadoğu'daki nüfuz alanını genişletirken diğer yandan Hizbullah'ın Lübnan içindeki hegemonik konumunu da sağlamlaştırmıştır. Böylece güçlü bir devlet ile devlet dışı bir aktör arasında kurulan bu karşılıklı çıkar ilişkisi, bölgesel düzlemde hegemonya inşasının özgün ve dikkat çekici bir örneğini teşkil etmektedir.

BÖLÜM II

2. LÜBNAN'IN TOPLUMSAL YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

Osmanlı egemenliği altında yaklaşık dört yüzyıl boyunca yönetilen Lübnan coğrafyası, bu süreçte farklı din ve mezheplerin bir arada yaşadığı çok katmanlı bir toplumsal yapıya ev sahipliği yapmıştır. Söz konusu dönem boyunca, çeşitli inanç grupları görece özerk bir biçimde varlıklarını sürdürmüş ve kendi toplumsal düzenlerini koruyabilmiştir. Bu durum, Lübnan toplumunun tarihsel olarak çoğulcu ve mozaik bir karakter kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Harita 2. 1. Lübnan Coğrafi Haritası (Üstün ve Alan, 2020)

19. yüzyılda bölgenin en güçlü cemaatleri olan Maruniler ile Dürziler arasında kızışan rekabet 1840 ve 1860'ta şiddetli çatışmalara dönüşmüş; neticede Osmanlı yönetimi Lübnan'da din esasına dayalı idari düzenlemeler uygulamaya koymuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti Arap Ortadoğu'sundaki topraklarını terk etmek zorunda kalınca, 1920 San Remo Konferansı kararları gereğince bölge, Fransa'nın kontrolü altına girmiştir. Fransız manda yönetimi döneminde kurumsallaşan mezhep temelli siyasal sistem, uzun vadede Lübnan toplumunun birlik duygusunu zedelemiştir (Ekici, 2020, s. 555).

2.1. LÜBNAN'IN TARİHSEL VE TOPLUMSAL ARKA PLANI

Lübnan'ın tarihsel kökenleri, ticaret ve denizcilikte ileri düzeyde olan Fenikelilere dayanmaktadır. Bu medeniyet, yalnızca bölgenin ekonomik ve kültürel yapısını şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda günümüz Lübnan toplumunun karakteristik özellikleriyle de benzerlik göstermiştir. Milliyetçiliğin yükselişiyle birlikte bazı Lübnanlı düşünürler ve siyasetçiler, kökenlerinin Araplardan ziyade Fenikelilere dayandığını savunarak bu kimliği öne çıkarmışlardır. Tarih boyunca Asurlular, Yeni Babilliler, Persler, Makedonyalılar ve Romalılar gibi farklı imparatorlukların yönetimi altına giren Lübnan'da, günümüzde çoğunlukla Maruniler, Sünniler, Şiiler ve Dürziler yaşamaktadır (Kor, 2006, s. 25).

2.1.1. Kolonyal Dönem ve Bağımsızlık Süreci

Lübnan'ın demografik yapısı, yalnızca içsel dinamiklerden değil, aynı zamanda dış güçlerin müdahalelerinden de derinden etkilenmiştir. 1916 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan eden Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Hicaz Krallığı'nı ilan etmiştir (Akçakaya ve Aydoğan, 2022, s. 349). Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal ise, İngilizlerle yaptığı iş birliği sonucunda 1918 yılında Filistin üzerinden Şam'a girmiş ve burada geçici bir Arap yönetimi kurmuştur. Ancak 1920 yılında Fransız kuvvetlerinin müdahalesiyle bu yönetim sona ermiştir (Salık ve Okur, 2016, s. 13-15). Bu gelişmelerin ardından 1920 yılında toplanan San Remo Konferansı'nda, Lübnan ve Suriye toprakları Fransa'nın mandasına verilmiş; böylece Fransa'nın bölgedeki hâkimiyeti uluslararası hukuk nezdinde resmiyet kazanmıştır (Erdem, 2019, s. 27). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisiyle Fransa, Milletler Cemiyeti'ne Lübnan ve Suriye üzerinde manda yönetimi kurma talebinde bulunmuş ve bu talep kabul edilmiştir. Fransızlar, Lübnan'ı mandaları altında yönetmeye başladığında, baskıcı bir yönetim tarzı benimsemişlerdir. Fransız Yüksek Komiseri, Lübnan'ın sınırlarını yeniden çizerek, bazı Suriye topraklarını Lübnan'a katmış ve Trablusşam, Beyrut, Sayda, Beka ve Sur gibi bölgeler Lübnan'ın sınırları içine dahil edilmiştir. Bu düzenleme, Lübnan'daki Müslüman nüfusun artmasına ve ülkenin demografik yapısının köklü bir şekilde değişmesine neden olmuştur (Fieldhouse, 2006, s. 420). 1926 yılında Lübnan Cumhuriyeti kurulmuş ve bir anayasası olmasına rağmen bağımsız bir devlet haline gelememiş, Fransız manda yönetimi altında idare edilmiştir (Çelik, 2019, s. 61). 26 Mayıs 1926'da Grek Ortodoks kökenli hukukçu Charles Dabbas, Lübnan Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Taflioğlu, 2016, s. 33). Kabul edilen anayasa, ülkedeki dini toplulukların devlet

yönetiminde adil bir şekilde temsil edilmesini öngörmüş olsa da topluluklar arasındaki temsil oranları belirli bir şekilde tanımlanmadığı için, daha eğitimli olan Maruniler yüksek yönetim görevlerine getirilmiştir (Andırırbu, 2020, s. 202).

1932 yılında Lübnan’da ilk nüfus sayımı yapılmış, ancak sonrasında bir daha nüfus sayımı yapılmamıştır. Bu sayımda, Lübnan’daki demografik yapı dini aidiyete göre değerlendirilmiş ve nüfus Hristiyanlar ile Müslümanlar olarak ikiye ayrılmıştır. 1936’da Fransızlar ve Lübnanlı temsilciler, tüm dini grupların daha adil bir şekilde temsil edilmesini sağlayacak bir ek madde içeren anlaşmayı imzalamışlardır. Ancak, Fransız Meclisi bu anlaşmayı onaylamamıştır. Bir yıl sonra, Lübnan Temsilciler Meclisi toplanarak, Maruni kökenli Emile Edde’yi cumhurbaşkanlığına, Sünni kökenli Hayreddin El Ahbab’ı ise başbakanlığa seçmiştir. Bu yönetim paylaşımı, Lübnan’ın siyasi yapısının temel bir unsuru haline gelmiş ve 1980 yılına kadar ülkedeki yönetim anlayışını şekillendiren en önemli faktörlerden biri olmuştur (Cleveland, 2008, s. 253). Bu bağlamda, Lübnan’ın siyasi düzeninin temellerinin atılmasında en belirleyici adımlardan biri, 1943 yılında kabul edilen Ulusal Pakt olmuştur. Fransız mandası döneminde belirlenen demografik yapının ve yönetim biçiminin, bu paktın temel ilkelerini oluşturduğu ve uzun yıllar boyunca Lübnan’ın siyasal yapısına yön verdiği söylenebilir.

Tablo 2.1.: Ulusal Pakt’a Göre Meclis Temsil Oranları ve Siyasal Görev Dağılımı (Acar, 1989, s. 33)

Mezhep	Dini Gruplar	
	Hristiyanlar (Özellikle Maruniler)	Müslümanlar ve Dürziler
Meclis Sandalye Sayısı (55)	30	25
Cumhurbaşkanlığı	Evet	Hayır
Başbakanlık	Hayır	Evet
Bakanlar Kurulu Temsili	4	5
SORUN	YÜRÜTME GÜCÜ	TEMSİL TALEBİ

Ulusal Pakt olarak bilinen anlaşmanın en dikkat çekici yönlerinden biri, Lübnan’daki dini grupların meclisteki temsili için özel bir formülün geliştirilmiş olmasıdır. Bu anlaşmada, ülkenin demografik yapısının belirleyici unsuru olarak 1932 yılı nüfus sayımının verileri esas alınmıştır. Nüfus sayımına göre, Hristiyanların oranı Müslümanlara oranla altıya beş şeklinde belirlenmiş ve buna bağlı olarak meclisteki 55 milletvekilinden 30’u Hristiyanlardan, 25’i ise Müslüman ve Dürzi üyelerden oluşturulmuştur. Bakanlar Kurulu’nda ise, iki veya üç bakanlık Marunilere ve Sünni Müslümanlara ayrılmış, diğer

dini gruplara da birer bakanlık verilmiştir. Bu yönetim düzeni, 1975'te başlayan Lübnan İç Savaşı'na kadar varlığını sürdürmüştür (Acar, 1989, s. 33). 1943 yılında kabul edilen Ulusal Pakt, Lübnan'daki etnik grupların sayısal oranlarına dayalı bir siyasi yapı kurmuş olsa da sistemin temel sorunu, Cumhurbaşkanı'nın sahip olduğu geniş yetkilerden kaynaklanmaktadır. Bu düzenlemeye göre, Hristiyan Cumhurbaşkanı, parlamenter sistemdeki gibi meclisi feshetme, Başbakan ve Silahlı Kuvvetler Komutanı'nı atama gibi önemli yetkilere sahipti. Bu dengesiz güç paylaşımı, ilerleyen yıllarda siyasi gerilimlerin ve çatışmaların kaynağını oluşturmuş, Lübnan'daki siyasal istikrarsızlığın temel sebeplerinden biri olmuştur (Taflioğlu, 2016, s. 35).

İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Fransa'yı işgal etmesinin ardından, Lübnan, Almanya ile iş birliği yapan Vichy Hükümeti ve Özgür Fransa Hareketi arasındaki çekişmenin merkezi haline gelmiştir. İngiltere, Almanya'nın Lübnan'ı askeri amaçlarla kullanmasını önlemek için Özgür Fransa Hareketi ile güçlerini birleştirerek bölgeye müdahalede bulunmuş ve Lübnan'ı ele geçirmiştir (Kahraman, 2019, s. 67-68). 1943 yılında İngiltere'nin yoğun baskısı karşısında Lübnan'daki Fransız idaresi daha fazla direnememiş ve ülkenin anayasasını kabul etmek durumunda kalmıştır. Aynı yıl gerçekleştirilen seçimler sonucunda meclis tarafından bir Hristiyan cumhurbaşkanı seçilirken, cumhurbaşkanının yetkisiyle bir Müslüman başbakan göreve getirilmiştir (Zamir, 1978, s. 232-235). Lübnan, 1945 yılında Arap Birliği'ne ve Birleşmiş Milletler'e (BM) katılarak uluslararası alanda önemli bir yer edinmiş, izlediği liberal ekonomik politikalar sayesinde ticaretin hızla gelişmesini sağlamıştır (Acar, 1989, s. 38). 1946 yılına gelindiğinde Fransa'nın, Lübnan'dan tüm askeri birliklerini geri çekmesi ile Lübnan, tam bağımsızlığını kazanmıştır (Turan, 2016, s. 198).

1950'li yıllarda Soğuk Savaş'ın kutuplaştırıcı atmosferinde, bağımsızlığını yeni kazanmış olan Arap devletleri, Batı müdahalelerini genellikle sömürgeciliğin devamı olarak değerlendirmiş ve bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) destekli girişimlere karşı temkinli bir duruş sergilemişlerdir. Bu çerçevede Lübnan'daki Müslüman toplulukların Batı destekli Hristiyan elitlere yönelik hoşnutsuzluğu, yalnızca iç siyasi gerilimlerden değil, aynı zamanda Eisenhower Doktrini² kapsamında ABD'nin bölgeye doğrudan müdahale etmesine zemin hazırlayan jeopolitik güvensizlikten de beslenmiştir

---

² Eisenhower Doktrini, ABD'nin Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki etkisini sınırlamak amacıyla izlediği dolaylı müdahale stratejisinden vazgeçerek, bölgedeki çıkarlarını korumak üzere doğrudan müdahaleyi öngören bir politika değişikliğidir (Güzel, 2021, s. 484).

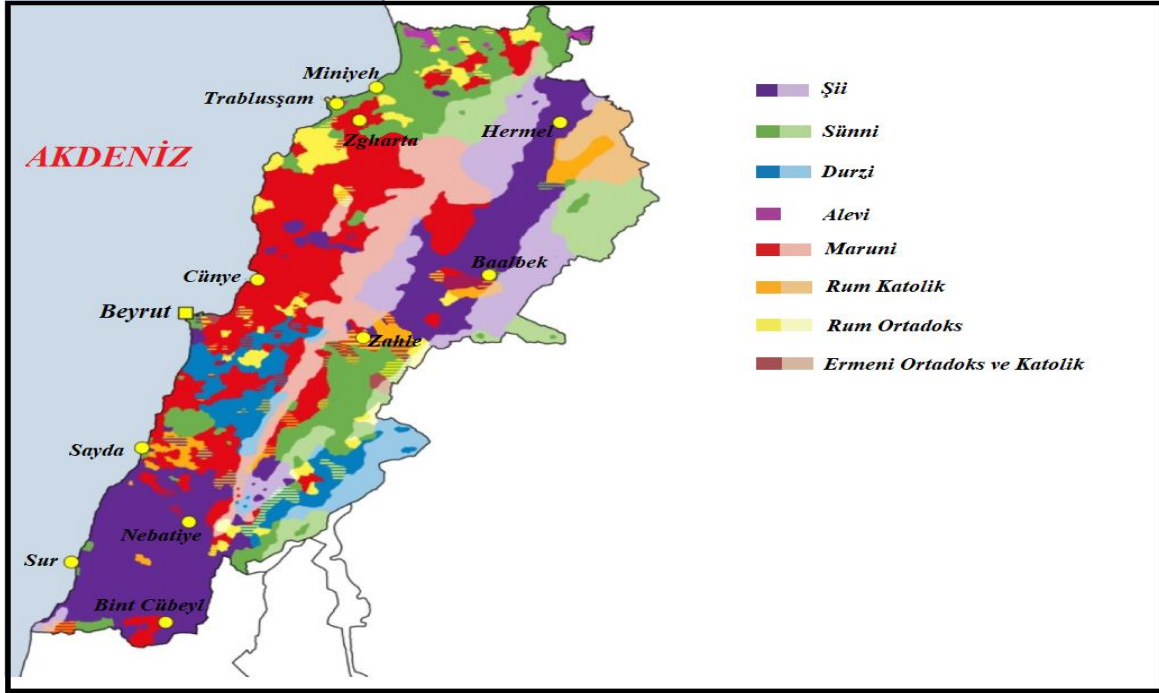
(Güzel, 2021, s. 478-479). 1952 yılında Mısır'da Arap milliyetçisi Cemal Abdülnasır'ın iktidara gelmesiyle Lübnan'daki Müslüman topluluklar, mevcut nüfus sayımının güncellenmesini talep etmişlerdir. Bu talep reddedilince, hükümete karşı ayaklanma girişimleri başlamıştır. Ortaya çıkan karışıklıklar nedeniyle, Hristiyan Cumhurbaşkanı Kamil Şamun, ABD'den yardım istemiş ve bu çağrı olumlu bir şekilde yanıtlanarak, 15.000 ABD askeri bölgeye gönderilmiştir. Tüm bu gelişmeler Lübnan'da gergin bir atmosfer yaratmış olsa da, Şamun'un ardından cumhurbaşkanı seçilen Fuat Şihab, Müslümanlarla güç paylaşımı konusunda adımlar atarak, bu toplumsal sorunları geçici bir süreliğine de olsa yatıştırırmayı başarmıştır (Acar, 1989, s. 38).

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Lübnan, 1970'lere kadar yabancı yatırımların ve sermaye akışının etkisiyle ekonomik olarak büyüme göstermiştir. Ancak, bu süreçte siyasi alanda aynı ilerleme sağlanamamış, mezhepsel güç odakları etkilerini artırarak siyaset sahnesine hâkim olmuştur. Bu gruplar, iktidarı kendi aralarında bölüşerek, belirli kişilerin mecliste yer almasını garanti altına almıştır. Mezhepsel temellere dayalı katı blokların oluşmasına yol açan bu sistem, Lübnan'ın siyasi ve toplumsal yapısını daha hassas bir hale getirirken, dış göç dalgaları ve nüfus değişimleri, ülkede istikrarsızlığa zemin hazırlayan gelişmeleri tetiklemiştir. İkinci Dünya Savaşı boyunca Maruniler ile Müslümanlar arasındaki gerilim tırmanırken, savaş sonrası Lübnan'a sığınan Filistinli mülteciler, Müslümanlarla yakın ilişkiler kurarak mevcut siyasi çekişmeleri daha da derinleştirmiştir. Bu süreçte, mezhepsel dengeler ve göç hareketleri Lübnan'ın toplumsal yapısında önemli dönüşümlere neden olurken, ülkenin yönetim sisteminin bu çeşitliliği dikkate alacak şekilde yeniden şekillendirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir (Cleveland, 2008, s. 371).

2.1.2. Mezhepsel ve Etnik Çeşitlilik

Lübnan, farklı inanç ve mezheplere mensup çok sayıda topluluğun bir arada bulunduğu bir yapıya sahiptir. Ülkede en yaygın dinler arasında İslam ve Hristiyanlık öne çıkarken, Müslümanlar arasında Sünniler, Şiiiler, Aleviler ve Dürziler yer almaktadır. Hristiyan topluluklar ise Maruniler, Rum Ortodokslar, Ermeni Ortodokslar, Ermeni Katolikler, Süryani Ortodokslar, Süryani Katolikler ve Keldani Katolikler gibi mezheplere ayrılmaktadır. Bu çok katmanlı dinsel yapı, Lübnan'ın toplumsal dokusunu büyük ölçüde şekillendirmektedir (Aktaş, 2022, s. 17). Lübnan'da yönetim şekli resmî olarak parlamenter demokratik cumhuriyet olsa da ülkenin siyasi düzeni büyük ölçüde dini ve etnik kimliklere dayalı bir yapı sergilemektedir. Karar alma süreçleri, hukuki çerçeveden ziyade topluluklar arasındaki mutabakata bağlı olarak ilerlemekte, kritik meselelerde geniş

bir uzlaşa sağlanmadan adım atılamamaktadır. 1943 yılında üzerinde anlaşmaya varılan ve Lübnan'ın siyasi dengesini belirleyen Ulusal Pakt, devlet yönetiminin nüfus dağılımı esas alınarak dini ve etnik gruplar arasında paylaşılmasını öngörmüştür. Ancak, iç savaş sonrası varılan Taif Anlaşması ile bu sistemde değişikliğe gidilmiş ve parlamentodaki temsilin her iki din grubu arasında eşit olması prensibi benimsenmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

Harita 2. 2. Lübnan'da Dinsel/Mezhepsel Dağılımı Gösteren Harita (Jones, Gercama ve Presler, 2017, s. 2)

Lübnan'ın siyasi yapısı, mezhep ve etnik kimlikler arasındaki hassas dengeler üzerine kurulmuş olup, bölgedeki çatışmalar ve dış müdahalelerle birlikte daha da istikrarsız hale gelmiştir. Bu kırılgan yapı, ülkeyi yıllarca sürececek bir iç savaşa sürükleyen olayların temelini oluşturmuştur. 1948'de İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesiyle patlak veren ilk İsrail-Arap savaşı, Filistinlilerin kitlesel olarak Lübnan'a yönelmesine neden olmuş ve göç edenler, büyük ölçüde ülkenin güneyindeki mülteci kamplarına ve Beyrut çevresine yerleşmiştir (Cleveland, 2008, s. 299). Bu süreçte, Lübnan'a göç eden topluluklar ve ülkede tarihsel olarak varlık gösteren mezhepsel gruplar, kendi kimliklerini ve toplumsal yapılarını koruyarak ülkenin demografik yapısını daha da çeşitlendirmiştir. Bu bağlamda, tarih boyunca Lübnan'ın en etkin dini ve etnik grupları arasında yer alan toplulukların gelişimi, ülkenin sosyal ve kültürel dokusunu büyük ölçüde şekillendirmiştir.

Lübnan'daki en etkin topluluklardan biri olan Maruniler, tarihsel olarak Suriye'den göç eden bir Arap topluluğu olsalar da kendilerini Arap kimliğiyle özdeşleştirmemektedirler. Adlarını, 4. yüzyılda yaşamış olan din adamı Aziz Maron'dan

alan Maruniler, Bizans İmparatorluğu'nun Lübnan üzerindeki hâkimiyeti sırasında dini ve siyasi ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Bu süreçte, Bizans'ın baskısından kaçan Maruniler, Lübnan Dağları'na yerleşerek uzun yıllar boyunca burada varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bizans yönetimi, Marunileri kendi dini anlayışlarına uyarlamaya çalışmışsa da Maruniler inançlarını ve kültürel yapılarının temel unsurlarını korumakta direnç göstermişlerdir. Bununla birlikte, zaman içerisinde Katolik dünyası ile ilişkilerini güçlendirmiş ve özellikle Roma Kilisesi ile yakın bağlar kurmuşlardır. 14. yüzyılın ikinci yarısında Lübnan'da egemen olan Memlükler, Marunilere atalarından miras kalan toprakları kullanma hakkı tanımış ve bu statü, 16. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi fethetmesiyle de devam etmiştir. Osmanlı yönetimi boyunca Maruniler, dini özgürlüklerini büyük ölçüde koruyarak Roma Kilisesi ile olan bağlarını derinleştirmiş ve Katolik eğitim kurumlarında öğrenim görmüşlerdir. Bu eğitim süreci, Marunileri bölgedeki diğer topluluklara kıyasla daha entelektüel ve siyasi açıdan avantajlı bir konuma getirmiştir. Bu durum, Marunilerin Lübnan'ın ekonomik ve siyasi yapısında giderek daha fazla söz sahibi olmalarına olanak sağlamış ve topluluğu, ülkenin yönetiminde etkin roller üstlenen önemli bir aktör haline getirmiştir (Atlıoğlu, 2014, s. 34).

Lübnan'daki Sünni toplumu, İslam ordularının 7. yüzyılın ilk yarısında bölgeyi fethetmesiyle birlikte buraya yerleşmeye başlamıştır. Tarihsel olarak, Marunilerden sonra Lübnan'daki en büyük mezhepsel grup olarak öne çıkan Sünniler, 20. yüzyılın ortalarına kadar bu konumlarını korumuşlardır. Ancak, özellikle 1950'lerden itibaren Şii nüfusun hızlı artışı, demografik dengelerin değişmesine yol açmış ve Sünni toplumu sayı bakımından üçüncü büyük grup konumuna düşmüştür. Coğrafi olarak, Sünniler ağırlıklı olarak kıyı bölgelerinde ve verimli düzlük alanlarda yaşamış, ticaret ve denizcilik gibi ekonomik faaliyetlerde etkin bir rol üstlenmişlerdir (Nanji, 1991, s. 59). Lübnan'daki Sünni toplumu, özellikle Arap dünyası ile ilişkilerini güçlendirme çabası güderek bölgesel dinamiklerde aktif bir rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde oldukça etkili olan Sünniler, Fransız manda yönetiminin başlamasıyla birlikte bu etkinliklerinde bir azalma yaşamakla birlikte, Lübnan'daki toplumsal ve siyasi yapının şekillenmesinde önemli bir güç olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu süreçte, mezhepsel kimlikleri ve tarihsel kökenlerinden aldıkları güçle, Lübnan'ın siyaseti üzerinde belirleyici bir etki bırakmışlardır (Andırırbu, 2020, s. 194).

7. yüzyıldan itibaren Şam merkezli Emevi yönetiminin baskılarından kaçan Şii toplumu, güvenli bir yaşam alanı arayışıyla Lübnan'a göç etmeye başlamıştır. Lübnan'ın

coğrafi yapısı, bu göç hareketine uzun süre uygun bir ortam sağlamış ve Şii nüfusun bölgedeki yerleşimi giderek daha kalıcı hale gelmiştir. Bu coğrafi zenginlik ve dağlık alanlar, topluluğun varlığını sürdürmesi ve yerleşik hayata geçmesi açısından büyük bir kolaylık sağlamıştır (Bulut, 1997, s. 5). Lübnan'a yerleşen Şii topluluğun inanç sisteminde, zamanla pasifist bir yön de öne çıkmış; bu anlayışa göre kaybolmuş olan 12. İmam'ın bir gün geri dönerek adaleti tesis edeceğine inanılmıştır (Kahraman, 2019, s. 53). Şii inancına göre, Allah'ın emirlerini insanlara iletme sorumluluğu peygambere verilmişken, halkın yönetimi ise Allah'ın seçtiği imamların elindedir. Ancak bu inançta önemli bir sorun, kaybolmuş olan 12. İmam'ın geri dönüşüne kadar Şii toplumunun kim tarafından yönetileceği meselesidir. Bu durum, Lübnan'daki Şii toplumu üzerinde uzun süre etkili olmuş ve iktidar sahiplerine karşı hak talep etme eğilimlerini zayıflatmıştır. Bunun sonucunda, Şii toplumunun mevcut yönetimlere karşı daha fazla itaatkâr olması durumu söz konusu olmuştur. Şii toplumu, ilk kez 1923 yılında Fransız mandasına karşı bir ayaklanma girişiminde bulunmuş, ancak bu hareket düşük yoğunluklu ve başarısız olmuştur. Şii nüfusu 1932 yılında yapılan nüfus sayımında dahi, sayısal olarak kendini tam olarak ifade edememiştir (Cleveland, 2008, s. 243).

2.1.3. Lübnan İç Savaşı

1960'lı ve 1970'li yıllarda Lübnan'da, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) İsrail'e karşı savaşında ülkeyi askeri bir merkez olarak kullanmasına izin verilmesini destekleyenler ile İsrail'le doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçınanlar arasında keskin bir bölünme yaşanmıştır. Bu ayrışma, ülkeyi giderek derinleşen bir siyasi ve toplumsal çatışmaya sürüklemiş, muhafazakâr ve sol eğilimli gruplar arasındaki gerilimi tırmandırmıştır. Falanjistler³ ile bazı Maruni ve Şii unsurlar muhafazakâr cephede yer alırken; Sünniler, Dürziler, Filistinli mülteciler ve bazı Hristiyan topluluklar sol hareketin içinde konumlanmıştır. 1969'da bu gruplar, Lübnan Ulusal Hareketi'ni kurarak siyasi ve askeri bir yapı oluşturmaya başlamıştır. Zamanla, silahlı çatışmaların kaçınılmaz hale geldiği ülkede, 1975 yılında Falanjistlerin bir otobüste bulunan 27 Filistinliyi öldürmesi, "Beyrut Otobüs Katliamı" olarak tarihe geçmiş ve Lübnan İç Savaşı'nı tetiklemiştir. Çatışmalar hızla yayılırken, Lübnan ordusundaki askerler kendi dini ve etnik gruplarına bağlı milis güçlere katılmak üzere birliklerinden ayrılmış, bu durum devletin askeri gücünü büyük ölçüde zayıflatmıştır. Savaşın gidişatında dış aktörler de belirleyici bir rol üstlenmiş,

---

³ Falanjistler, 1936 yılında Pierre Cemayel liderliğinde kurulan ve Fransız etkisindeki Maruni Hristiyan burjuvazisinin çıkarlarını savunan Kataeb Partisi'nin militan üyelerine verilen addır (Özkan, 2021, s. 185).

Suriye hükümeti Hristiyan grupların yanında saf tutarak 1976 yılında Lübnan'a müdahalede bulunmuştur. Her ne kadar Suriye ve FKÖ arasında bir ateşkes anlaşması imzalanmış olsa da bu anlaşmanın ardından Suriye öncülüğündeki Arap Caydırıcı Gücü, Lübnan topraklarında varlığını sürdürmüştür (Kahraman, 2019, s. 77-78).

1982'de İsrail, Lübnan'ın güneyinde FKÖ'nün fiili kontrolünde bulunan bölgelere yönelik geniş çaplı bir askeri operasyon başlatarak işgale girişmiştir. Bu süreçte, bölgedeki Şii nüfusun önemli bir kısmı Beyrut'a göç etmek zorunda kalmıştır. Ancak, ABD ve BM'nin diplomatik baskıları sonucunda İsrail geri çekilmiş ve bölgeye BM Barış Gücü yerleştirilmiştir. Aynı yıl içinde İsrail, yeniden güney Lübnan'ı işgal etmeye başlamış, fakat 1983 yılının ağustos ayından itibaren geri çekilmeye başlamış ve çekilirken sınır hattı boyunca bir tampon bölge oluşturarak, bu alanın kontrolünü Lübnanlı Hristiyan bir gruba devretmiştir. 1983'te Lübnan'da Amerikan askerlerini hedef alan iki büyük saldırı gerçekleşmiş, bu saldırılarda çok sayıda Amerikan ve Fransız askeri hayatını kaybetmiştir (Athloğlu, 2024, s. 83-84). Bunun üzerine ABD ve Fransa, askerlerini Lübnan'dan tamamen çekme kararı almıştır. Yıllarca devam eden iç savaş, 1989'da Suudi Arabistan'ın Taif kentinde imzalanan barış anlaşmasıyla sona ermiş, daha önce parlamentoda Hristiyanların lehine olan sandalye dağılımı değiştirilerek, Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında eşit şekilde paylaştırılmıştır (Cleveland, 2008, s. 429-432). Taif Anlaşması, bazı grupların tepkisini çekse de çatışmalara son vererek savaşın yıkıma uğrattığı bölgelerin yeniden inşa edilmesine olanak tanımıştır (Bağlıoğlu, 2008, s. 29).

2.2. HİZBULLAH'IN KURULUŞU VE YÜKSELİŞİ

EMEL Hareketi'nden Hizbullah'a uzanan süreci kavrayabilmek için Musa es-Sadr'ın yaşam öyküsünü ayrıntılı biçimde incelemek gerekmektedir. 1928 yılında İran'ın Kum kentinde doğan Musa es-Sadr, ilk eğitimini Cebel Amil'deki medreselerde tamamlamıştır. Kökeni Lübnan'a dayanan ailesinin, Ehl-i Beyt soyundan ve yedinci imam Musa Kazım'ın neslinden geldiği rivayet edilmektedir. Geleneksel medrese eğitiminin yanı sıra, 1953 yılında Tahran Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuş ve Kum'daki İslami İlimler Medresesi'nde ders vermeye başlamıştır. Bir yıl sonra, 1954'te Irak'ın Necef kentine giderek burada dört yıl boyunca Ayetullah Hoi'nin öğrencisi olmuştur. Bu dönemde, Şii düşünce ekseninde şekillenen Dava Partisi'nin kurucuları arasında yer alan Musa es-Sadr, 1958'de İran'a dönerek bir süre Kum'da kalmış, ardından Lübnan'daki Şiiilerin daveti üzerine bu ülkeye gitmiştir. Lübnan'da karşılaştığı Şii topluluğun örgütsüz ve dağınık yapısını gözlemledikten sonra burada kalmaya karar vermiştir. Güney Lübnan'a

yerleşmesinin ardından, bölgedeki Şiiileri bir araya getirmek ve toplumsal dayanışmayı artırmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuş, bu doğrultuda öncelikle yardım vakıfları kurarak halkla doğrudan temas kurmayı hedeflemiştir (Kahraman, 2019, s. 84-86).

1969 yılında Musa es-Sadr, Lübnan'daki Şii toplumunun siyasi ve toplumsal temsilini kurumsal bir çerçeveye oturtmak amacıyla Lübnan Şiiiler Yüksek Meclisi'ni tesis etmiş ve bu yapının başkanlığına seçilmiştir. Yasama organı dokuz, icra kurulu ise on iki üyeden oluşan bu meclis, Şii cemaatini örgütlemeyi, sosyo-ekonomik koşullarını iyileştirmeyi, kapsamlı bir İslam anlayışını hayata geçirmeyi ve Lübnan'ın bağımsızlığını muhafaza etmeyi temel hedefleri arasına almıştır. Aynı zamanda, farklı dini gruplarla iş birliği yaparak ulusal düzeyde daha güçlü bir siyasi birliktelik oluşturma çabası da meclisin öncelikleri arasında yer almıştır. Musa es-Sadr, Lübnan'daki Şii topluluğun siyasi bilinç düzeyinin yükseltilmesini ve onların devlet yapısına etkin bir şekilde dahil edilmesini hayati bir mesele olarak görmüştür. Ona göre, Lübnan'da mezhepsel bölünmüşlüklerin derinleşmesi, ülkenin İsrail'in müdahalelerine karşı daha kırılğan hale gelmesine yol açacaktır. Bu doğrultuda, Şii toplumunun devletin karar alma mekanizmalarına entegre edilmesini sağlamak adına çeşitli politikalar geliştirmiş ve Lübnan Şiiiler Yüksek Meclisi'ni bu sürecin merkezi bir aktörü haline getirmeye çalışmıştır (Aktaş, 2022, s. 32).

Musa es-Sadr, Lübnan'daki Şii topluluğun uzun yıllardır maruz kaldığı hak ihlallerine karşı bir mücadele başlatmak amacıyla, 1971 yılında Mahrumlar Hareketi (Harakat al-Mahrumin-Mahrum Edilmişlerin Hareketi)'ni kurmuştur. Bu hareket, Şiiilerin sosyal, ekonomik ve siyasi haklarını koruma hedefiyle şekillendirilmiş bir yapılanmadı. Ancak, 1975 yılına gelindiğinde Lübnan'daki devlet otoritesi ciddi biçimde zayıflamış ve ülkedeki hemen her dini ve etnik grup, güvenliklerini sağlamak için silahlı milis güçleri oluşturmaya başlamıştı. Bu siyasi ve askeri kaos ortamında, Musa es-Sadr liderliğindeki Şii toplumu da benzer bir yönelime girmiş ve kendi savunma mekanizmalarını oluşturma yoluna gitmiştir. 1975 yılında, Şii topluluğunun güvenliğini sağlamak ve bölgedeki dengelerde etkin bir güç haline gelmek amacıyla, Musa es-Sadr'ın öncülüğünde "Lübnan Direniş Hareketi (Afwaj al-Muqawama al-Lubnaniyya)" olarak adlandırılan silahlı yapı kurulmuş, bu örgüt EMEL Hareketi adıyla faaliyet göstermeye başlamıştır (Kahraman, 2019, s. 53).

1978 yılının ağustos ayında, Musa es-Sadr bazı görüşmeler gerçekleştirmek amacıyla iki EMEL yetkilisi ile birlikte Cezayir'den Libya'ya geçmiştir. En son, 31

Ağustos 1978'de Trablus'ta konakladığı Elşati Otel'den ayrılırken görüldüğü öne sürülmüş, ancak bu tarihten itibaren kendisinden herhangi bir haber alınamamıştır. Libya Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan resmî açıklamada, Musa es-Sadr'ın Libya'dan ayrılarak İtalya'nın Roma kentine gitmek üzere İtalya Hava Yolları ile seyahat ettiği bildirilmiştir. Ancak, İtalyan yetkililer bu iddiayı yalanlamış ve Musa es-Sadr'ın ülkeye hiç giriş yapmadığını belirtmişlerdir (Ebuzeri ve Baran, 2012, s. 35). Musa es-Sadr'ın kayboluşu, aradan geçen yıllara rağmen hala tam olarak açıklığa kavuşmamış ve çeşitli spekülasyonlara konu olmaya devam etmiştir. Onun Libya lideri Muammer Kaddafi'nin emriyle kaçırıldığı ve infaz edildiği iddia edilse de bu konuda kesinleşmiş bir bilgi bulunmamaktadır. Buna karşın, EMEL Hareketi'nin önde gelen isimlerinden Dr. Halil Hamdan, İran'a gerçekleştirdiği bir ziyaret sırasında Mehr Haber Ajansı'na verdiği röportajda, son yıllarda Libyalı muhaliflerle temas halinde olduklarını ve bu kişilerin, Musa es-Sadr'ın hala hayatta olduğunu ve Libya'da bir cezaevinde tutulduğunu öne sürdüklerini aktarmıştır. Ancak, bu iddialar bağımsız kaynaklar tarafından doğrulanamamış ve Musa es-Sadr'ın akıbetine ilişkin belirsizlik devam etmektedir (Zeynebiye, 2011).

Musa es-Sadr'ın kaybolmasının ardından EMEL Hareketi'nin Genel Sekreterliği görevine Hüseyin Hüseyini atanmıştır. Ancak, kendisine yönelik bir suikast girişiminin ardından 1980 yılında görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Onun yerine geçen Nebih Berri, daha uzlaşmacı ve pragmatik bir siyaset izleyerek EMEL'i yeni bir stratejik çizgiye taşımaya çalışmıştır. 1979'daki İran İslam Devrimi ve Musa es-Sadr'ın kayboluşu, EMEL içerisindeki iç uyumu ciddi şekilde sarsmıştır. Nebih Berri'nin benimsediği ılımlı politikalar, örgüt içindeki radikal Şii unsurlar arasında rahatsızlık yaratırken, İran yönetimi de bu gelişmeleri yakından takip etmeye başlamıştır. İran, EMEL'in giderek kendi etkisinden uzaklaşıp Suriye'nin nüfuz alanına girdiğini fark etmiş ve bu durumdan duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmiştir. Bu siyasi gerilimlerin EMEL içerisinde derin çatlaklara yol açmasını engellemek ve örgütün gelecekteki yönelimini belirlemek amacıyla bir konferans düzenlenmiştir. Konferansın sonunda, radikal Şii çizgisiyle bilinen Abbas Musavi, örgütte denge unsuru olarak yardımcı pozisyonuna getirilmiş ve böylece örgüt içindeki anlaşmazlıkların geçici de olsa yatıştırılması sağlanmıştır (Kahraman, 2019, s. 88).

2.2.1. Hizbullah'ın Ortaya Çıkışı ve 1982 İsrail Saldırısı

Musa es-Sadr'ın kaybolması ve EMEL Hareketi'ndeki ideolojik ayrışmalar, Lübnan Şiiileri arasında yeni dini ve siyasi arayışların önünü açmıştır. İran İslam Devrimi'nin etkisi ve Tahran'ın bölgesel nüfuz arayışı, Hizbullah'ın ortaya çıkmasına

zemin hazırlamıştır. Bu süreçte Humeyni'nin desteğiyle bazı İranlı din adamları, Lübnan'daki Şii toplumun dini-siyasi yönelimlerini şekillendirmek üzere bölgeye gönderilmiştir. Hizbullah'ın oluşumunda önemli bir rol üstlenen Ali Ekber Muhteşemi, Lübnan'daki otorite boşluğundan yararlanarak Şii toplum içinde yeni bir yapı kurmaya başlamış; İmad Muğniye, Hüseyin el-Musevi ve Abbas el-Musevi gibi isimlerle iş birliği yaparak örgütlenmeyi geliştirmiştir. Muhteşemi, ilerleyen süreçte İran'da bakanlık görevinde bulunmuş ve Hizbullah modelinin diğer İslami hareketlere örnek olması gerektiğini savunmuştur. 1982'de, Abbas Musevi ve çevresindeki din adamlarının Beka Vadisi'ndeki faaliyetleriyle Hizbullah resmen kurulmuş ve İran'ın devrimci rejiminin desteğiyle kısa sürede önemli bir Şii harekete dönüşmüştür (Aktaş, 2022, s. 35-37). İsrail'le uzlaşmayı reddeden radikal tutumuyla Abbas Musevi, Hizbullah'ın ideolojik temelini şekillendiren önemli bir figür haline gelmiştir (Hatun, 2016, s. 180).

1982'de İsrail'in başlattığı Galile Operasyonu ile Lübnan işgal edilmiş, İsrail ordusu Beyrut'a kadar ilerlemiştir. Aynı yıl, İsrail kontrolündeki Batı Beyrut'ta Hristiyan Falanjist milisler Sabra ve Şatilla kamplarında çoğu Filistinli olan binlerce sivili katletmiş, bu olay uluslararası tepkilere yol açmıştır. Gelişmeler, İsrail'e yönelik öfkeyi artırırken, bölgedeki Müslüman toplumların Lübnan'a ilgisini de yoğunlaştırmıştır. Tepkiler sonucunda İsrail Savunma Bakanı Ariel Şaron istifa etmek zorunda kalmıştır (Bulut, 1997, s. 444-449).

2.2.2. İran İslam Devrimi ve Hizbullah'a Etkileri

İran'da modernleşme süreci, Rıza Pehlevi'nin Şubat 1921'de askeri ve siyasi alanda belirleyici bir aktör olarak öne çıkmasıyla başlamış ve 1941'e kadar süren Rıza Pehlevi dönemi boyunca üç temel aşamada şekillenmiştir. İlk aşama olan 1921-1925 yılları arasında merkezi otoritenin tesisine öncelik verilmiş; aşiret isyanları bastırılmış, zorunlu askerlik getirilmiş, modern bir ordu kurulmuş ve yargı sistemi laikleştirilmiştir. 1926-1930 yıllarını kapsayan ikinci aşamada ise sosyo-ekonomik yapının yeniden düzenlenmesine yönelik tarım reformları, lonca sisteminin dönüşümü ve dini otoritenin sınırlandırılması gibi adımlar atılmış, bu süreç taşrada büyük bir tepki ile karşılaşmıştır. Üçüncü aşama olarak değerlendirilen 1930'lu yıllarda ise Rıza Pehlevi, siyasi muhalefeti tamamen bastırarak otoriter yönetimini pekiştirmiş; laik hukuk kurumları kurulmuş, eğitim reformları hızlandırılmış ve milliyetçi ideoloji çerçevesinde tek dil, tek kültür politikaları benimsenmiştir. Bu dönem, Rıza Pehlevi rejiminin modernleşme çabalarının doruğa çıktığı ancak toplumsal tepkilerin de biriktiği bir süreç olmuştur (Türkislamoğlu, 2022, s. 329-

332). Tüm bu uygulamalar toplumsal tepkileri biriktirirken, İran İkinci Dünya Savaşı başladığında tarafsız kalmayı hedeflemiş, ancak Nazi Almanya'sına yakınlığı öne sürülerek 1941 yılında Sosyalist Sovyetler Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve İngiltere tarafından işgal edilmiştir. Bu gelişmeyle birlikte Rıza Şah, 16 Eylül 1941'de tahtı oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'ye bırakarak ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Türkey ve Açıkses, 2021, s. 1319).

Şah Muhammed Rıza Pehlevi, tıpkı babası Rıza Pehlevi gibi iktidarını büyük ölçüde silahlı kuvvetler, merkezi bürokrasi ve geniş bir patronaj ağı üzerine inşa etmiştir. Devlet aygıtı, yalnızca idari bir mekanizma değil; aynı zamanda Şah'ın otoritesini tahkim eden bir baskı aracına dönüşmüştür. Pehlevi ailesi bu süreçte yalnızca siyasal değil, aynı zamanda ekonomik gücü de elinde toplamıştır; ülkenin en büyük toprak sahibi olmanın yanı sıra sanayi sektöründe gerçekleştirdiği yatırımlar sayesinde İran'ın en zengin girişimcisi haline gelmiştir. Bu otoriter yapı içerisinde siyasi partiler ve toplumsal örgütlenmeler, rejimin kontrolü altında yeniden şekillendirilmiştir. Örneğin, Yeni İran Partisi ve ardından kurulan Diriliş Partisi (Hezb-e Rastakhiz), halkla rejim arasında organik bir bağ kurmaktan çok, toplumu denetim altında tutmayı amaçlayan araçlar haline getirilmiştir (Abrahamian, 1983, s. 435-436).

1950'li yılların başında İran'da, İran petrollerini işleten ve hisselerinin büyük bölümü İngiltere'ye ait olan İngiliz-İran Petrol Şirketi (Anglo-Iranian Oil Company, AIOC) ile mevcut imtiyaz düzeninin sürdürülmesi kamuoyunda yoğun tepkilere yol açmış ve petrolün millileştirilmesi talebi güçlü biçimde gündeme gelmiştir. Bu süreçte Muhammed Musaddık liderliğindeki Milliyetçi Cephe Hareketi, meclisten geçirdiği yasa ile petrolün işletilmesi sürecinin İran devleti tarafından yürütülmesini sağlamıştır. Ancak bu adım, başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin ambargo uygulamalarıyla karşılık bulmuş ve ülke kısa sürede ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. İçeride ise farklı eğilimlerden oluşan Milliyetçi Cephe, zamanla bütünlüğünü yitirerek zayıflamıştır (Dundar, 2021, s. 146). Bu gelişmelerin ardından, millileştirme politikasına karşı çıkarları zedelenen Batılı devletler özellikle İngiltere ve ABD, Musaddık hükümetini hedef alan daha kapsamlı bir müdahale süreci başlatmıştır. 1953 yılında Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı, CIA) ve Military Intelligence Section 6 (İngiliz İstihbarat Teşkilatı, MI6) iş birliğiyle planlanan ve "Ajax Operasyonu" olarak bilinen müdahale, İran'ın iç siyasal yapısını doğrudan etkileyen bir rejim değişikliği girişimine dönüşmüştür. Bu operasyon kapsamında medya manipülasyonu, kitlelerin provoke edilmesi ve yerel

aktörlerin satın alınması gibi yöntemlerle Musaddık hükümeti devrilmiştir (Mutlu, 2020, s. 60).

Darbenin ardından Musaddık, askeri bir hapisaneye gönderilmiş; hakkında hazırlanan iddianamede, Şah'ın azil emrine uymamak ve halkı ayaklanmaya teşvik etmek gibi suçlamalar yöneltilmiştir. Mahkeme sürecinde savunmasını kendisi yapmış; karar sonucunda üç yıl hapis cezasına çarptırılmış, bu cezanın ardından da ömür boyu ev hapsinde tutulmuştur. 1956 yazında Ahmed Abad'daki evine gönderilen Musaddık, burada sıkı gözetim altında yaşamını sürdürmüştür, evde bulunduğu süre boyunca dış dünyayla bağlantısı neredeyse tamamen kesilmiştir. Yakın çevresi de benzer şekilde çeşitli baskılarla karşı karşıya kalmıştır (Kinzer, 2004, s. 237-239). 1953'te Musaddık'ın darbe ile görevden uzaklaştırılmasının ardından başlayan süreçte, Şah Muhammed Rıza Pehlevi yönetimi giderek otoriter bir nitelik kazanmış; muhalefeti bastırmak ve iç politikada denetimi sağlamak amacıyla istihbarat ve güvenlik faaliyetleri yürüten Sazman-e Ettela'at va Amniyat-e Keshvar (Ulusal Güvenlik ve Enformasyon Örgütü, SAVAK) teşkilatı kurulmuştur. Bu gelişme, muhalif grupların siyasal alandaki etkinliğini ciddi ölçüde zayıflatmış ve Ayetullah Humeyni'nin de adının sıkça duyulduğu 1963'teki Beyaz Devrim'e uzanan dönemde rejimin baskıcı niteliğini pekiştirmiştir (Polat, 2024, s. 84-102). 1963 yılında Şah Muhammed Rıza Pehlevi yönetimine yönelik sert eleştirileri nedeniyle tutuklanan Humeyni, 1964 yılında yurt dışına sürgün edilerek İran siyasetinden fiziksel olarak uzaklaştırılmıştır (Dundar, 2021, s. 146).

Beyaz Devrim ile Şah yönetimi, uyguladığı reformlarla Şii din adamları, esnaf loncaları ve büyük toprak sahipleri gibi sınıfların desteğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Toprak reformları, büyük toprak sahiplerinin ekonomik ve siyasal ayrıcalıklarını zayıflatarak rejimle olan çıkar ilişkilerini koparmış; kırsal kesimde ise reformların beklenen sosyoekonomik dönüşümü sağlayamaması, yoksul köylüler arasında hayal kırıklığı yaratmış ve rejime duyulan güveni ciddi biçimde sarsmıştır. Şehirlerde artan yoksulluk ve kimlik bunalımı toplumsal hoşnutsuzluğu derinleştirirken, 1975'te Şah Muhammed Rıza Pehlevi tarafından İran siyasetine yön vermek amacı ile kurulan Diriliş Partisi ile özellikle esnaf sınıfı da muhalefete yönelmiştir. Aynı dönemde rejimin anayasal sınırlamaları ihlal ettiği, Batı ile askeri ilişkiler kurarak kültürel bağımlılığı artırdığı ve ekonomik yapıyı dışa bağımlı hale getirdiği yönünde eleştiriler yaygınlık kazanmıştır. 1977'ye gelindiğinde ise farklı sosyal kesimlerden oluşan muhalif gruplar, rejime karşı ortak bir duruş sergileyerek kitlesel direnişin toplumsal temelini atmıştır. 1977

sonbaharında muhalif gruplar Diriliş Partisi'ne karşı bildiriler yayımlarken, Tahran'daki bir şiir etkinliği protestolara ve çatışmalara sahne olmuştur. Ocak 1978'de Humeyni'yi hedef alan bir gazete yazısı ise Kum'da kitlesel gösterilere neden olmuştur (Abrahamian, 2024, s. 204-207). Gerilimin tırmanması sonucunda 8 Eylül 1978'de Tahran'daki Jale Meydanı'nda toplanan kalabalığa güvenlik güçlerinin doğrudan ateş açmasıyla çok sayıda sivilin hayatını kaybettiği "Kara Cuma" olayı yaşanmış ve bu gelişme devrim sürecinde bir dönüm noktası olarak kayıtlara geçmiştir (İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı, 2019).

16 Ocak 1979 tarihinde, kitlesel protestoların kontrolden çıkması ve ordu içerisinde çözülme belirtilerinin artması üzerine Şah, kamuoyuna "geçici bir tatil" olarak duyurduğu şekilde ülkeyi terk etmiş ve böylece monarşik yönetim fiilen sona ermiştir. Bu gelişmenin ardından yurda dönen Humeyni, geçici hükümetin başına demokrat kimliğiyle öne çıkan Mehdi Bazargan'ı geçici başbakan olarak atayarak geniş toplumsal kesimlere demokratik bir yönetim vaadi sunmuştur. Bu hamle, halkın umutlarını artırmış ve muhalefetin desteğini büyük ölçüde arkasına almasını sağlamıştır. Ancak kısa süre içerisinde eski rejimin unsurlarına yönelik sert bir tasfiye süreci başlatılmış; bu yargılamaların büyük bir kısmı ölüm cezasıyla sonuçlanmıştır (Dundar, 2021, s. 142). Bu devrimsel dönüşümün yalnızca İran iç siyasetini değil, bölgesel Şii hareketleri de köklü biçimde etkilediği görülmüş; özellikle ileride ayrıntılı bir biçimde ele alınacak olan "Velayet-i Fakih" anlayışı, Lübnan Hizbullahı'nın ideolojik temellerinde belirleyici bir referans noktası haline gelmiştir.

2.3. HİZBULLAH'IN SİYASİ GELİŞİMİ

Hizbullah'ın siyasal gelişim süreci, Lübnan'ın mezhepsel temsiliyet esasına dayalı karmaşık yapısıyla kurduğu stratejik ve dönemsel ilişkiler çerçevesinde biçimlenmiştir. 1980'li yıllarda İran İslam Devrimi'nin etkisiyle Şii kimliğini ön plana çıkaran ve silahlı direnişi merkeze alan ideolojik bir yapılanma olarak ortaya çıkan Hizbullah, kuruluş döneminde Lübnan'daki parlamenter düzene karşı mesafeli ve eleştirel bir duruş sergilemiştir. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren, özellikle iç savaşın sona ermesini takiben yürürlüğe giren Taif Anlaşması ile başlayan siyasal yeniden yapılanma süreci, örgütü sistemle daha yakın ilişkiler kurmaya yöneltmiştir. Bu bağlamda Hizbullah, toplumsal meşruiyetini pekiştirmek ve ulusal ölçekte etkisini artırmak amacıyla kademeli olarak siyasal sisteme entegre olmuş; bu süreçte "silahlı direniş" kimliğini muhafaza ederken, aynı zamanda seçimlere katılarak yasama ve yürütme organlarında temsil edilme yoluyla siyasal mevcudiyetini kurumsallaştırmıştır (Norton, 2007, s. 475-495).

2.3.1. Taif Anlaşması ve Mezheb-i Temsil'e Dayalı Siyasi Reformlar

Hizbullah, kuruluş sürecinin ilk yıllarında Lübnan'daki siyasal sisteme karşı eleştirel ve mesafeli bir tutum sergilemiş; bu tutum, örgütün ideolojik yönelimi ve siyasal pozisyonu açısından belirleyici olmuştur. İran İslam Devrimi'nin etkisiyle şekillenen ve ağırlıklı olarak genç din adamlarından oluşan kurucu kadro, Lübnan'da mevcut siyasal düzeni İslami değerlerle bağdaşmayan, yozlaşmış ve seküler temellere dayalı bir yapı olarak görmüştür. Bu bağlamda, o dönem Şii toplumu içinde öne çıkan ve siyasal temsil noktasında etkili olan EMEL Hareketi'ne yönelik ciddi eleştiriler dile getirilmiştir (Norton, 2007, s. 480). Ancak Hizbullah'ın bu eleştirel tutumu, Lübnan devlet yapısını dönüştüren düzenlemelerin ortaya çıkmasına doğrudan etki etmemiştir. 1989 Taif Anlaşması, iç savaşın sona erdirilmesi amacıyla Lübnanlı siyasi gruplar ile Suudi Arabistan, Fas ve Cezayir'in öncülüğünde yürütülen çok aktörlü bir müzakere süreci sonucunda ortaya çıkmış bir uzlaşma metni olmuştur. Devlet yapısının dört temel eksen etrafında yeniden inşasını öngören anlaşma, söz konusu dönüşümün çerçevesini belirlemiştir: devlet otoritesinin ülke geneline yayılması, İsrail işgaline son verilmesi, Suriye ile ilişkilerin yeniden tanımlanması ve siyasal sistemde reform. Bu çerçevede, Meclis Başkanlığı süresi dört yıla çıkarılmış, meclise üçte iki çoğunlukla hükümeti düşürme yetkisi tanınmıştır. Milletvekili sayısı artırılarak Hristiyan ve Müslümanlar arasında eşit temsil esası benimsenmiştir. Cumhurbaşkanı'nın yürütme yetkileri sınırlandırılmış; yürütmenin ağırlığı başbakanı kaydırılmıştır. Bakanlar Kurulu'nda önemli kararlar için üçte iki çoğunluk şartı getirilmiş; mezhepsel temsiliyet esasına dayanan bir senato kurulması öngörülmüştür. Ayrıca, altı ay içinde tüm milis güçlerinin silahsızlandırılması ve vatandaşların gönüllü olarak orduya katılımı esas alınmıştır (Taflıoğlu, 2016, s. 38-39).

Mart 1991'de Lübnan hükümeti, milis güçlerin tasfiye edildiğini resmen ilan etmiş; Nisan ayı sonunu da ağır silahların teslimi ve askeri eğitim tesislerinin kapatılması için son tarih olarak belirlemiştir. Ancak Hizbullah, askeri kanadı "İslami Direniş" (Al-Muqawamah al-İslamiyah fi Lubnan-Islamic Resistance in Lebanon) adıyla bir direniş hareketi olarak sınıflandırıldığı için bu uygulamanın dışında tutulmuştur. Bu ayrıcalık, örgütün silahlı yapısını korumasına ve İsrail'e karşı silahlı mücadelesini sürdürmesine olanak tanımıştır (Alagha, 2007, s. 46). Aslında Hizbullah, kuruluşundan itibaren devletin tek taraflı güç kullanma yetkisini açık biçimde sorgulamış ve bu alanda fiilen varlık göstermeyi kesintisiz biçimde sürdürmüştür. Bu yaklaşım, örgütün sadece siyasal bir aktör değil, aynı zamanda devletin egemenlik alanına doğrudan müdahil olan bir güvenlik öznesi

olarak hareket ettiğini ortaya koymuştur (Kızılkaya, 2019, s. 388).

Taif Anlaşması doğrultusunda, Lübnan Parlamentosu'nun sandalye sayısı 99'dan 128'e çıkarılmıştır. Bu düzenlemeyle birlikte, daha önce Hıristiyanların Müslümanlara karşı altıya beş oranında sahip olduğu temsil üstünlüğü sona erdirilerek, her iki kesime de eşit sayıda, yani 64'er milletvekilliği tahsis edilmiştir (Norton, 2007, s. 480). Ancak tüm bu yapısal düzenlemelere karşın Taif Anlaşması'nın Lübnan siyasal sisteminde köklü bir dönüşüm yarattığını ileri sürmek mümkün değildir. Anlaşma, sınırlı düzeyde bir istikrar ortamı yaratmışsa da mezhebe dayalı siyasal temsiliyet sistemi büyük ölçüde korunmuştur. Bu durum, siyasi aktörler arasındaki temel sorunların çözüme kavuşturulmasını engellemiş; Lübnan'daki politik yapı, kimliksel, mezhebi ve dini temeller üzerinden şekillenmeye devam etmiştir (Bozbaş ve Rawi, 2020, s. 994).

2.3.2. Taif Sonrası Lübnan: Siyasi Kurumların Yeniden Şekillendirilmesi

İç savaş sonrasında Hizbullah'ın önünde beliren en temel mesele, silahlı direniş hareketi kimliğini muhafaza ederken Lübnan siyasal sistemi içerisinde nasıl bir meşruiyet zemini oluşturacağı olmuştur. 1991 yılı itibarıyla örgüt, bu ikilemi aşmak adına çift yönlü bir strateji benimsemiştir: bir yandan silahlı direniş faaliyetlerini sürdürmeyi, diğer yandan ise siyasi yapıya entegre olmayı hedeflemiştir. Hizbullah'ın siyasal meşruiyet arayışında attığı ilk somut adımlar, 1992 genel seçimleriyle birlikte görünür hale gelmiştir. Bu seçim, özellikle güney Lübnan ve Beka Vadisi'nde parlamento temsilinin genişletilmesinin etkilerini gözler önüne sermiştir. Şii nüfusun yoğun olarak yaşadığı bu bölgelerde, EMEL Hareketi ve Hizbullah önemli ölçüde milletvekilliği kazanmışlardır. Suriye'nin aktif arabuluculuğuyla, bu iki Şii örgüt arasında seçim sürecinde bir iş birliği sağlanmış; böylece, potansiyel bir rekabetten ziyade ortak bir siyasi çizgide hareket etmeleri yönünde bir mutabakata varılmıştır (Mulhern, 2012, s. 7). Bu uzlaşma sayesinde, Şii seçmenlerin oyları parçalanmaksızın ortak listeler aracılığıyla seçim sandıklarına yansımıştır. Neticede, EMEL Hareketi ile Hizbullah, 1992 seçimlerinde güney Lübnan ve Beka bölgelerinden toplamda on iki milletvekilliği elde ederek siyasi alandaki etkinliklerini artırmaya başlamıştır (Yamak ve diğerleri, 2020, s. 382). Söz konusu on iki milletvekilliğinin sekizi doğrudan Hizbullah tarafından kazanılmış; bu isimlerin tamamı, Şii nüfusun yoğun olduğu güney Lübnan ve Beka bölgesini temsil etmiştir (Al Jazeera, 2024).

Tablo 2.2. : 1960-1972 Dönemi ile 1992 Yılı Mezheplere Göre Milletvekili Dağılımı (Khazen, 1998, s. 17)

Mezhep	Dönem	
	1960-1972	1992
Maruni	30	34
Rum Ortodoks	11	14
Rum Katolik	6	8
Ermeni Ortodoks	4	5
Ermeni Katolik	1	1
Protestan	1	1
Azınlıklar	1	1
Sünni	20	27
Şii	19	27
Dürzi	6	8
Nusayri	0	2
TOPLAM	99	128

1992 yılına ait milletvekili dağılımını gösteren tablo, Hizbullah'ın 1991-2005 yılları arasında yürüttüğü siyasi meşruiyet arayışını anlamak açısından önemli bir veri sunmaktadır. 1960-1972 dönemine kıyasla, 1992 seçimlerinde Şii milletvekili sayısının 19'dan 27'ye yükselmiş olması, Hizbullah'ın temsil ettiği Şii toplumunun siyasi sistem içindeki ağırlığının arttığını göstermektedir. Bu artış, özellikle Taif Anlaşması sonrasında mezhebi temsiliyetin yeniden düzenlenmesiyle ilişkilidir ve Hizbullah'a siyasi alanda yer edinme fırsatı sunmuştur.

Tablo 2.3. : Bölgelere Göre Sandalye Dağılımı (Khazen, 1998, s. 17)

Bölge	Dönem	
	1960-1972	1992
Beyrut	16	19
Cebel Lübnan	30	35
Kuzey	20	28
Güney	18	23
Beka	15	23
TOPLAM	99	128

Taif Anlaşması, Lübnan'da mezhepsel çeşitliliği gözetilen bir siyasi yapı oluşturarak ulusal birlik ve istikrarı sağlamayı hedeflemiştir. Ancak, anlaşmada öngörülen geniş ve heterojen seçim bölgeleri hayata geçirilememiştir. Bunun yerine, mezhebi

yoğunlukların belirgin olduğu dar kapsamlı seçim bölgeleri oluşturulmuştur. Bu durum, özellikle Şii nüfusun yoğunlukta bulunduğu bölgelerde, Şii adayların seçim kazanma olasılığını artırmıştır. Bu bağlamda Hizbullah, siyasal meşruiyetini tahkim edebileceği stratejik bir fırsat yakalamıştır. Mezhebi homojenliğin hâkim olduğu küçük seçim bölgeleri, örgütün etkinlik gösterdiği alanlarda desteklediği adayların parlamentoya girmesini kolaylaştırmıştır. Hizbullah, 1992 seçimlerinde doğrudan parti kimliğiyle sürece katılmamış olsa da bağımsız adaylar aracılığıyla mecliste temsil edilme imkânını bu sistem sayesinde elde etmiştir.

1992 genel seçimlerinde elde ettiği temsil gücüyle ulusal düzeyde siyasal meşruiyetini pekiştirmeye başlayan Hizbullah, bu süreci yerel yönetimlere taşıma yönünde de adımlar atmıştır. Hizbullah, 1998 yılında yoğun baskı ve siyasi girişimleriyle 1963'ten bu yana ertelenen belediye seçimlerinin yapılmasını sağlamıştır. Seçim sürecinde özellikle Şii nüfusun yoğun olduğu bölgelerde etkili olmuş; kalkınma, sağlık, eğitim ve yönetim alanlarını içeren kapsamlı bir yerel program benimsemiştir. Sonuç olarak, EMEL Hareketi ile birlikte ülke belediyelerinin üçte birini kazanarak siyasi meşruiyetini pekiştirmiştir (Alagha, 2007, s. 53).

2.3.3. Devlet İçindeki Rolü ve Doha Anlaşması

Lübnan'da mezhepsel kimlik, Osmanlı döneminden başlayarak Fransız mandası ve bağımsızlık sonrası süreçte kurumsal bir yapıya bürünmüş; kimliğin korunması siyasal öncelik haline gelmiştir. 2005 yılında ortaya çıkan Batı yanlısı 14 Mart ve Suriye-İran yanlısı 8 Mart ittifakları, ülkede kimlik ile çıkarların iç içe geçtiğini açık biçimde ortaya koymuştur (Smaira, 2012, s. 56). Hizbullah liderliğindeki 8 Mart İttifakı, Emel Hareketi, Özgür Yurtsever Hareketi (et-Tayyar el-Vatani el-Hurr), Marada Partisi (Tayyar al-Marada), Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi (el-Hizb es-Suri el-Kavmi el-İctimai) ile Parlamento'daki diğer parti ve bloklardan oluşmaktadır. Buna karşılık, Gelecek Hareketi liderliğindeki 14 Mart İttifakı, Lübnan Kuvvetleri (el-Kuvvat el-Lübnaniyye) ve Ketaib Partisi (Hizb el-Ketaib el-Lübnaniyye)'ni kapsamaktadır (European Union Election Observation Mission, 2018, s. 3). Bu dönemde Lübnan siyasetinde yaşanan gelişmeler, kısa süre içinde toplumsal alanda da karşılık bulmuştur. Suriye karşıtı grupların kitlesel gösterileri neticesinde "Sedir Devrimi" olarak anılan bir halk hareketi başlamış ve bu sürecin sonucunda 2005 yılında Suriye ordusu Lübnan'dan tamamen çekilmek zorunda kalmıştır (Lamba ve Koç, 2022, s. 8). Suriye'nin çekilmesinin ardından Lübnan'da yerel aktörlerin daha etkin rol oynadığı bir dönem başlamıştır. Hizbullah'ın devlet

mekanizmalarına entegrasyon sürecinde önemli bir figür olan Muhammed Fneyş, 2005 yılında Başbakan Fuad Sinyora liderliğinde kurulan hükümette Enerji ve Su Bakanı olarak görevlendirilmiş; ardından Sinyora'nın 2008 yılında kurulan ikinci kabinesinde Çalışma Bakanlığı görevini üstlenmiştir (Omsar, t.y.). Suriye ordusunun Lübnan'dan çekilmesiyle başbakanın etkisi daha da artmış, bu durum Şii kesimde dışlanma hissini güçlendirmiştir. Şii bakanların kabineden çekilmesiyle yeni bir meşruiyet krizi yaşanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun Hizbullah aleyhine kararlar alması üzerine Hizbullah, Beyrut'un bazı Sünni bölgelerinde silahlı denetim sağlamıştır. Bu kriz ortamında, Arap Birliği, Katar, Suudi Arabistan ile Suriye'nin desteğiyle Doha'da yeni bir uzlaşma görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerin sonucunda varılan mutabakata göre, hükümetin hayati kararları alabilmesi için başta Hizbullah olmak üzere Şii bloğun onayı şart haline getirilmiştir. Böylece, hükümetin anayasal çoğunluğa dayanarak tek taraflı hareket etmesinin sınırlandırılması ve mezhepler arası mutabakat ilkesine dayalı yeni bir karar mekanizması benimsenmiştir (Taflıoğlu, 2016, s. 40). Ortaya çıkan bu keskin kutuplaşma, zamanla Hizbullah'ın kamuoyu nezdindeki desteğini zayıflatmıştır (Yamak vd., 2020, s. 383).

Doha Anlaşması'nın gölgesinde 2009 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerde 14 Mart Koalisyonu 71 milletvekili kazanarak birinci sırada yer alırken, Hizbullah'ın öncülüğünü yaptığı 8 Mart İttifakı 57 sandalye ile Meclis'te temsil edilmiştir. Ancak dikkat çekici olan, ülke genelinde oyların yaklaşık %55'ini alan 8 Mart İttifakı'nın, seçim sistemi ve seçim çevrelerinin dağılımı nedeniyle milletvekili sayısı bakımından geride kalmasıdır. Buna karşın 14 Mart Bloku, %45 oy oranıyla daha fazla sandalye elde ederek iktidarını sürdürmüştür. Bu durum, Hizbullah'ın siyasi söylemlerinde temsil adaletsizliğine yönelik eleştirilerin yoğunlaşmasına neden olmuş; halk desteği ile parlamento temsiliyeti arasındaki dengesizlik, örgütün meşruiyet arayışında sıklıkla vurguladığı bir argüman haline gelmiştir (Ayhan, 2009, s. 62). Her ne kadar 8 Mart İttifakı oyların çoğunluğunu almasına rağmen sandalye dağılımında geride kalsa da seçimlerin ardından kurulan hükümette Hizbullah ve müttefiklerinin çeşitli bakanlıklarla temsil edilmesi, örgütün yürütme erki içerisinde de etkin bir siyasi aktör haline geldiğini ortaya koymuştur. Örneğin 2009 yılı seçimlerinin ardından oluşturulan Saad Hariri başkanlığındaki Ulusal Birlik Hükümeti'nde, Hizbullah'ı temsilen Hüseyin el-Hac Hasan'a Tarım Bakanlığı görevi verilmiştir. Bu atama, Hizbullah'ın yalnızca yasama süreçlerinde değil, yürütme erki içinde de kurumsal bir aktör olarak yer almaya başladığını ve siyasal sistemle bütünleşme sürecinde önemli bir aşamaya ulaştığını göstermektedir (Qifa Nabki, 2009).

Mayıs 2018'de dokuz yıl aradan sonra gerçekleştirilen genel seçimler, Lübnan siyasetinde yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Seçimlerde Hizbullah ve müttefiklerinin oyların %53'ünü alarak mecliste çoğunluğu elde etmesi, bu dönüşümün en belirgin göstergesidir. Haziran 2017'de kabul edilen ve seçim bölgelerini azaltarak nispi temsil sistemine geçişi öngören yeni yasa, küçük partilere fırsat tanımayı amaçlasa da Hizbullah 13 milletvekili çıkararak en güçlü aktör konumuna yükselmiştir. Parti yalnızca güneyde değil, Beyrut ve kuzeyde de önemli destek kazanarak, geleneksel anlamda şiddet eğilimli bir aktörden, ülke siyasetinde merkezi bir güç odağına evrilmiştir (Counter Extremism Project, 2018).

2018 seçimlerinin ardından Lübnan'da hükümet kurma süreci, siyasi grupların kilit bakanlıklar üzerinde yaşadığı çıkar çatışmaları nedeniyle uzamış, bu süreçte Hizbullah arzu ettiği bakanlıkları büyük oranda elde ederek yalnızca yasama değil yürütme alanında da etkisini artırmıştır (Yamak vd., 2020, s. 384). Söz konusu seçimlerin ardından oluşturulan ittifakta önemli bir rol üstlenen Hizbullah, Ocak 2019'da kurulan ve 30 bakanlıktan oluşan kabinenin 18'ini kontrol eden siyasi yapılanmada belirleyici aktör olarak öne çıkmıştır. 128 üyeli parlamentoda, Hizbullah'ın da içinde yer aldığı blok 70'in üzerinde sandalye kazanarak salt çoğunluğu sağlayamasa da siyasal dengeyi tayin edebilecek ölçüde güçlü bir konuma ulaşmıştır (Karataş, 2018). 31 Ocak 2019'da kurulan Ulusal Birlik Hükümeti, 17 Ekim 2019'da başlayan protestolar nedeniyle bir yıl dolmadan düşmüş, halk sivil ve seküler temsiliyete dayalı bir sistem talep etmiştir. Ancak kurulan teknokrat hükümet, halkın beklentilerini karşılayamamıştır. Bu süreci takip eden dönemde, yaşanan büyük bir patlama ve derinleşen ekonomik-siyasi krizler, art arda hükümet değişimlerine yol açmıştır. Bu süreçte kurulan geçici ve teknokratik hükümetler, istikrarı sağlayamadan görevlerini bırakmak zorunda kalmış; siyasi sistemdeki tıkanıklık ve halkın artan tepkileri yönetim krizini daha da derinleştirmiştir (Yamak vd., 2020, s. 384). Tüm bu belirsizliklerin ardından, ülkede 2022 yılında yeni genel seçimler yapılmış ve siyasal yapı yeniden şekillenme sürecine girmiştir.

15 Mayıs 2022 parlamento seçimleri, Hizbullah ve müttefiklerinin siyasal gücünde dikkat çekici bir gerilemeye işaret etmiştir. Yoğun propaganda sürecine rağmen, Hizbullah bloğu 2018'e kıyasla parlamento çoğunluğunu kaybetmiş; toplam sandalye sayısı 76'dan 61'e düşmüştür. Özellikle Hristiyan müttefiki Özgür Yurtsever Hareket'in ciddi sandalye kaybı "Direniş Cephesi" nin zayıfladığını göstermiştir. Bu gerileme, ekonomik kriz, Beyrut patlaması ve yönetim sorunlarına karşı halkın artan tepkisinin bir yansıması olarak

değerlendirilmiştir (Yıldız, 2022).

2.4. HİZBULLAH'IN İDEOLOJİSİ, ÖRGÜTLENMESİ VE BÖLGESEL İLİŞKİLERİ

Kuruluş aşamasında Lübnan'da İslami bir devlet inşa etme idealini temel alan devrimci bir ideolojiye bağlı kalan Hizbullah, 1990'lı yıllardan itibaren ülkenin çok sesli siyasal yapısına uyum sağlayarak, "Lübnanlılaşma" yönünde kayda değer bir ideolojik değişim süreci yaşamıştır (Ayhan, 2023, s. 54). Bu ideolojik zemin doğrultusunda Hizbullah televizyon kanalı, radyo istasyonu, hastane ve eğitim kurumları gibi unsurları bünyesinde barındıran, "devlet içinde devlet" niteliğinde kapsamlı ve çok boyutlu bir kurumsal yapıya evrilmiştir (Yılmaz, 2022, s. 117). Öte yandan, Suriye rejimiyle kurduğu stratejik ortaklık, Hizbullah'ın dış ilişkilerinde belirleyici rol oynamış; başlangıçta Suriye'nin himayesinde hareket eden örgüt, ileride yaşanan gelişmelerin etkisiyle bu ilişkiyi karşılıklı bağımlılığa dayalı bir müttefikliğe dönüştürmüştür (Elhan ve Tür, 2025, s. 50). Tüm bu ideolojik, yapısal ve stratejik evrim süreci, Hizbullah'ı Lübnan siyasetinde benzersiz bir konuma taşırken, bölgesel güç dengelerinde de kilit bir aktör haline getirmiştir.

2.4.1. Hizbullah'ın İdeolojik İnşası ve Dönüşüm Süreci

Lübnan'daki Şii topluluğun tarihsel olarak dışlanmışlığı, sadece dini-mezhebi farklılıkla değil, aynı zamanda yapısal sosyoekonomik eşitsizliklerle derinleşmiştir. Dağlık bölgelerde yaşayan ve tarım dışında ekonomik faaliyeti sınırlı kalan Şii nüfus, modernleşen şehir yaşamına yeterince entegre olamadan yoksulluğun kısırcasında kalmıştır. Özellikle Beyrut'ta belirli mahallelerde yoğunlaşan Şii nüfus, sınıfsal eşitsizlikle birlikte mezhepsel ayrımcılığın da hedefi haline gelmiş; bu durum Şiiilerin hem devlet yapısından hem de toplumsal merkezden uzaklaşmasına neden olmuştur. Ancak Şiiileri radikalleşmeye iten tek sebep bu değildir. 1948'de İsrail'in kuruluşu sonrasında Filistinli mültecilerin Lübnan'ın güneyine yerleşmesi, bölgedeki demografik dengeleri değiştirirken, Şiiiler hem sosyoekonomik hem de güvenlik açısından ciddi tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Filistinli grupların İsrail'e yönelik eylemlerine misilleme olarak düzenlenen İsrail saldırıları çoğunlukla Güney Lübnan'ı hedef almış; bu durum, Şii halkın can ve mal güvenliğini doğrudan etkilemiştir. 1967'den itibaren artan bu saldırılar, özellikle sivil kayıplar üzerinden Şii toplumunun devlete olan güvenini zayıflatırken, Şiiilerin kendisini savunma refleksini de güçlendirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler Lübnan'daki Şiiilerin

radikalleşmesindeki en önemli nedenlerden biri olarak ön plana çıkmaktadır (Alagha, 2007, s. 25-29).

Bu toplumsal dışlanmışlık, güvenlik kaygıları ve siyasi temsil eksikliği bağlamında Şii toplumu, tarihsel süreçte hem fiziksel hem de ideolojik anlamda savunma mekanizması geliştirmiştir. Bu bağlamda Şiilikte merkezi bir öğreti haline gelen takiye anlayışı da söz konusu korunma ihtiyacının inanç düzeyinde kurumsallaşmış bir yansıması olarak ön plana çıkmıştır. Kur'an-ı Kerim'de can güvenliğinin tehlikede olduğu durumlarda bireyin inancını gizlemesine cevaz verilmesi, bu uygulamanın tüm Müslüman topluluklar tarafından belli ölçülerde meşru görülmesine zemin hazırlamıştır (Kur'an, Al-i İmran, 3:28). Ancak Şiilikte takiye, yalnızca meşru görülen bir seçenek olmanın ötesinde, imamlar da dahil olmak üzere tüm inananlar için zorunlu bir yükümlülük olarak kabul edilmiştir. Özellikle İmamiye mensupları, siyasi otoritelerle olumlu ilişkiler sürdürebildikleri ölçüde, halifeleri fiili yönetici olarak tanımış ve takiye doğrultusunda hareket ederek olası baskıları bertaraf etmeye çalışmışlardır (Hakyemez, 2004, s. 130). Bu tarihsel savunma refleksi ve takiyeye dayalı korunma pratiğini sorgulayan Humeyni, 1963 yılında Kum'da meydana gelen ve çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesine yol açan Şah Muhammed Rıza Pehlevi karşıtı olaylarda takiyeden vazgeçilmesi gerektiğini savunarak ulemayı ve halkı açık biçimde Şah Muhammed Rıza Pehlevi yönetimine karşı tavır almaya çağırmıştır. Bu açık muhalefeti nedeniyle hapis ve sürgün hayatı yaşamış; önce Türkiye'ye, ardından Irak'a sürgüne gönderilmiştir (Onat, 2013, s. 228). Humeyni'nin daha sonra İslam Devrimi ile olgunlaşacak ve uygulama imkânı bulacak olan siyasal fikirleri ise özellikle Irak'taki sürgün döneminde düşünsel açıdan şekillenmiş ve bu açık devrimci siyaset anlayışı, Hizbullah'ın "Açık Mektup"ta benimsediği doğrudan ve ilan edilmiş ideolojik çizginin tarihsel zeminini oluşturmuştur.

Hizbullah, ideolojik temelini 1985 yılının Şubat ayında yayımladığı ve manifesto niteliği taşıyan "Lübnan'ın ve Dünyanın Ezilenlerine Açık Mektup" başlıklı belgede, İslami bir devrim hedefi doğrultusunda şekillendirmiş; bu belgede amaçlarını, dostlarını, düşmanlarını ve ideolojisini açık bir şekilde ifade etmiştir (Aktaş, 2022, s. 45-53). Hizbullah, "Açık Mektup" belgesinde İsrail'in varlığını "Siyonist İşgal" olarak tanımlamış ve bu yapının meşru bir siyasi aktör olarak değil, tamamen ortadan kaldırılması gereken bir düşman olarak görülmesi gerektiğini açıkça belirtmiştir. Aynı şekilde Lübnan'daki siyasi rejim de "zalim" olarak değerlendirmiş, bu yapının reformlarla değiştirilemeyeceğini, temelden dönüşmesi gerektiğini savunmuştur. Askeri yapılanması "İslami Direniş" adı

altında kurumsallaşmış olmakla birlikte, Hizbullah ideolojik düzeyde tüm mensuplarını cihada çağıran bir anlayış benimsemiş; bu çerçevede her üyesini, direnişe katılma sorumluluğu taşıyan birer mücahit olarak tanımlamıştır. Silahlı mücadelenin meşruiyeti ise, bu ideolojik zemine dayandırılmıştır. Bu bağlamda direniş ve cihat, hem bireysel hem de kolektif bir görev ve sorumluluk olarak kavramsallaştırılmıştır (Haksöz Okulu, 1990). Ancak Lübnan İç Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Hizbullah, 1990'lı yıllarda ülkedeki çoğulcu yapının etkisiyle daha önceki devrimci hedeflerinden kısmen vazgeçerek Lübnan siyasetinde etkin bir aktör olma yoluna girmiştir. Dolayısıyla örgüt İran İslam Devrimi'ne sadık kalmakla birlikte ideolojik pozisyonu kademeli olarak değiştirmiştir (Ayhan, 2023, s. 53-54).

1998 yılı mart ayında Hizbullah Basın Bürosu tarafından yayımlanan Niyet Mektubu, örgütün yalnızca silahlı direnişle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda adalet, özgürlük ve insan haklarına dayalı bir İslam anlayışını benimsediğini ortaya koymuştur. Hizbullah, şiddeti bir amaç olarak değil, meşru savunma zemini olarak değerlendirmiş; halkların iradesine, kültürel diyaloga ve barışçıl siyasi katılıma önem verdiğini vurgulamıştır. İslam'ı, başka ulusların tahakkümüne karşı duran, bağımsızlık ve adaleti esas alan bir sistem olarak tanımlamış; dini tercihlere zorlamayan, evrensel değerlere dayalı bir toplumsal model önerdiğini ifade etmiştir (Alagha, 2007, s. 259).

Hizbullah, 1985'teki Açık Mektubu'nda benimsediği radikal devrimci söylemi, 1998 tarihli Niyet Mektubu'nda ulusal direnişi öne çıkaran daha kapsayıcı bir yaklaşımla değiştirmiştir. 1985 metni, İran Devrimi çizgisinde teokratik bir Lübnan devleti hedefiyle sert bir üslupla sistem dışı bir pozisyon alırken; 1998 metni, İslam'ı insan hakları, özgür irade ve toplumsal çoğulculuk ilkeleriyle uyumlu şekilde tanımlamış, dini düzenin ancak halkın tercihiyle mümkün olabileceğini vurgulamıştır. Bu değişim, Hizbullah'ın meşruiyet arayışını ideolojik mutlakiyet yerine toplumsal uzlaşı üzerinden inşa etmeye yöneldiğini göstermektedir. Bu ideolojik dönüşümün temelinde yalnızca yerel dinamikler değil, aynı zamanda İran merkezli Velayet-i Fakih anlayışının Hizbullah üzerindeki etkisi de belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

2.4.2. Velayet-i Fakih Anlayışı ve Hizbullah'a Etkisi

Şii düşünceye göre peygamberlikle birlikte vahiy sona erse de ilahi bilginin kesintisizliği için bu bilgiyi taşıyan bir otoriteye ihtiyaç vardır. Bu gereklilik, imamet ve velayet kavramlarını doğurmuştur. İmam, yalnızca siyasi değil, aynı zamanda ilmi ve

manevi rehberlik görevine sahip, masum ve ilahi bilgiyle donatılmış bir otoritedir (Toprak ve Ümit, 2023, s. 573). Şii düşüncesine göre mutlak siyasi ve dini otorite, imamların ilahi hakkıdır. Gaybet⁴ öncesi dönemde bu otorite meşru kabul edilse de Hz. Ali dışındaki imamlar siyasi otoritelerini fiilen kullanamamış, Sünni egemenliği altında takiye yapmak zorunda kalmışlardır. Ehl-i Sünnet, bu imamları toplumsal lider olarak görmezken, Şiilik onları Peygamber sonrası yönetimin meşru sahipleri olarak kabul etmiştir. Ancak on ikinci imamın gaybetiyle birlikte Şii ulema, adalet temelli bir İslami yönetimin mümkün olmadığını savunmuş ve bu dönemdeki mevcut iktidarları meşru görmemiştir (Uyar, 2000, s. 77).

Safeviler döneminde Şah İsmail'in Şiiliği resmî mezhep ilan etmesiyle, devletin meşruiyetini pekiştirmek amacıyla Şii ulemayla iş birliği yapılmış ve mezhebin kurumsallaşması hedeflenmiştir. Gaib İmam'ın yokluğu nedeniyle, Muhakkık Kereki gibi Usuli Ekol'e⁵ sahip ulemalar, imamın yetkilerini üstlenerek siyasi ve dini rehberliği devralmıştır. Bu durum, Velayet-i Fakih anlayışının ilk adımı olarak değerlendirilmiştir. Zamanla ulema, devletle iş birliğini tercih ederek meşru bir otoriteye dönüşmüş; özellikle Şah Abbas sonrası güç kazanan bu yapı, Kaçarlar döneminde Velayet-i Fakih doktrininin temellerini oluşturmuştur (Kurt, 2018, s. 86-87). Bu gelişmelerin ardından, Şii ulemaya duyulan güvenin artması ve onların dini-siyasal alandaki etkilerinin kurumsallaşması, 19. yüzyılda Merc-i Taklid⁶ kurumunun ortaya çıkışıyla daha sistematik bir yapıya bürünmüştür. Merc-i Taklid anlayışında, her Müslümanın dini konularda bir müçtehidini rehber edinmesi ve karşılaştığı meselelerde bu müçtehidin içtihatlarına başvurması gerektiği kabul edilir (Demir, 2009, s. 57). 19. yüzyılda Merc-i Taklid kurumunun ortaya çıkmasıyla birlikte İmamiyye Şiası'nda dini hiyerarşi ve gaip imamın yetkilerinin ulemaya devri belirli bir sistematığe kavuşmuştur. Bu kurum sayesinde ulema, toplumsal, ekonomik ve zaman zaman siyasi alanlarda etkinlik kazanmış; Şii toplumunun dini liderleri haline gelmiştir. Medrese eğitimini tamamlayan ve toplumsal kabul gören müçtehitler, Merc-i Taklid makamına yükselmiş ve her biri belirli sayıda takipçiye sahip olmuştur. Böylece

---

⁴ Gaybet, Şii inancına göre on ikinci imam olan Muhammed el-Mehdi'nin ilahi bir hikmet gereği gözlerden çekilerek gizlenmesine ve kıyamete yakın bir zamanda yeniden ortaya çıkacağına inanılan dönemdir.

⁵ Usuli ekol; zaman ve şartların getirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda hareket eden, ahbarın statik bir "tek doğru" olmadığını savunup aklı esas alarak yeniden yorumlanması gerektiğini savunan ve Ehl-i Sünnet anlayışında Ehl-i Re'y ekolüne karşılık gelen içtihat yanlısı sistemin adıdır (A. H. Çelik ve Yılmaz, 2017, s. 4).

⁶ Merc-i Taklid, İmamiyye Şiası'nda müçtehid olmayan müminlerin, dini yükümlülüklerinde bir müçtehidin görüşlerine uymalarını zorunlu kılan kurumsal yapıdır. Müçtehid, Dini hükümlerin temel kaynaklardan yorumlanarak çıkarılması konusunda yetkin kabul edilen din alimidir. (Işılak, 2015, s. 393).

gaip imamın vekaleti birden çok ulema arasında paylaşılmıştır (Işılak, 2015, s. 395). Bu süreçte, Naib-i İmam rolünü üstlenen ulema, devlet başkanlığı dışında kalan dini ve hukuki yetkilerde fiilen otorite haline gelmiştir. 1970'lerde Necef'te sürgünde bulunan Humeyni, Velayet-i Fakih doktrinini sistemleştirerek bu yetkileri devlet başkanlığı düzeyine taşımış; imam adına hüküm verme, cezalandırma ve mali yükümlülükleri yönetme gibi görevlerin yanı sıra, imamın siyasi otoritesinin de bir fakih tarafından temsil edilebileceğini savunmuştur (Momen, 1985, s. 189-198).

Humeyni'nin 1963 yılında Kum'da başlayan Şah karşıtı siyasi mücadelesi, onu İran'daki ulemadan ayıran önemli bir dönüm noktasıdır. Takiye anlayışını reddederek doğrudan şah yönetimini hedef alması, onu hem halk hem de dini çevrelerde dikkat çeken bir figür haline getirmiştir. Bu süreç, Humeyni'nin hapis ve sürgünle karşılaşmasına yol açmış; önce Türkiye'ye, ardından Irak'a sürgün edilmiştir. Irak'taki sürgün yılları, onun Velayet-i Fakih anlayışını sistemleştirdiği ve öğrencileriyle paylaştığı dönem olmuştur. Bu dönemde "İslam Fıkında Devlet" adlı eseriyle, İslam'da yönetimin hem dini hem siyasi bir zorunluluk olduğunu savunmuş; Kur'an ve Sünnet'in sadece ibadet değil, aynı zamanda siyasi düzenlemeler içerdiğini vurgulamıştır. Humeyni'ye göre, Hz. Muhammed'in devlet kurması, İslam'ın siyasi yönünün kaçınılmazlığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda İslam'ın temel ilkelerinin ihmal edilmesi, toplumda kaosa neden olmuş ve seküler yönetimler bu boşluğu doldurarak adaletsiz yapılar inşa etmiştir. Humeyni, bu seküler yapıları "Şeytani Yönetimler" olarak tanımlayarak İslam'ın adaleti önceleyen bir siyasal sistem önerdiğini savunmuştur (Onat, 2013, s. 228).

İran'da 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi, yalnızca İran'ı değil, başta Lübnan olmak üzere tüm Şii dünyasını derinden etkilemiş ve devrimin taşıdığı Velayet-i Fakih anlayışı kısa sürede sınır ötesi bir siyasal-dini motivasyon kaynağı haline gelmiştir. Devrimin ardından Lübnan'daki Şii topluluklar, İsrail'in dolaylı desteği ile Hristiyan Falanjistler tarafından 1982'de gerçekleştirilen katliamların da etkisiyle daha güçlü ve organize bir direniş hattı kurma ihtiyacı duymuşlardır (Al Jazeera, 2022). Bu bağlamda, İran Devrim Muhafızları'nın Lübnan'ın Beka ve Baalbek bölgelerinde yürüttüğü örgütlenme çalışmaları, Velayet-i Fakih doktrini ekseninde şekillenmiş ve bu anlayış, yeni bir Şii direniş hareketinin temel ideolojik zeminini oluşturmuştur. EMEL Hareketi'nin zayıflayan yapısından ayrılan Hasan Nasrallah öncülüğünde, doğrudan İran'ın ideolojik ve lojistik desteğiyle kurulan Hizbullah, Velayet-i Fakih ilkesini benimseyerek siyasi meşruiyetini bu öğretiye dayandırmış ve İran'daki dini liderliği otorite kabul eden

hijerarşik bir yapı geliştirmiştir. Byolce Hizbullah, sadece askeri bir direniş rgt değil, aynı zamanda İnan merkezli teokratik bir siyasi vizyonun Lübnan'daki yansıması olarak şekillenmiştir (Bulut, 1994, s. 444-459).

Hizbullah'ın stratejik karar alma mekanizmasında İnan'daki Dini Lider'e, yani Velayet-i Fakih makamına duyulan bağlılık, ideolojik bir bağlılıktan öte, belirli konularda yönlendirici nitelik taşımaktadır. Örgütün mevcut Genel Sekreteri Naim Kasım'a göre, Fakih'in yetkisi esas olarak "cihat ilanı, siyasi yön belirleme ve dost-düşman ayrımı" gibi st düzey stratejik meselelerle sınırlıdır. Hizbullah, 1992 seçimlerine katılma kararı ya da intihar saldırılarına izin gibi kritik adımlarda Fakih'in onayını alırken; günlük işleyişe ilişkin kararlar rgt içi liderliğe bırakılmıştır. Bu durum, İnan'ın Hizbullah zerindeki etkisinin doğrudan yönetimden çok, stratejik rehberlik düzeyinde kaldığını göstermektedir (Mulhern, 2012, s. 10-11).

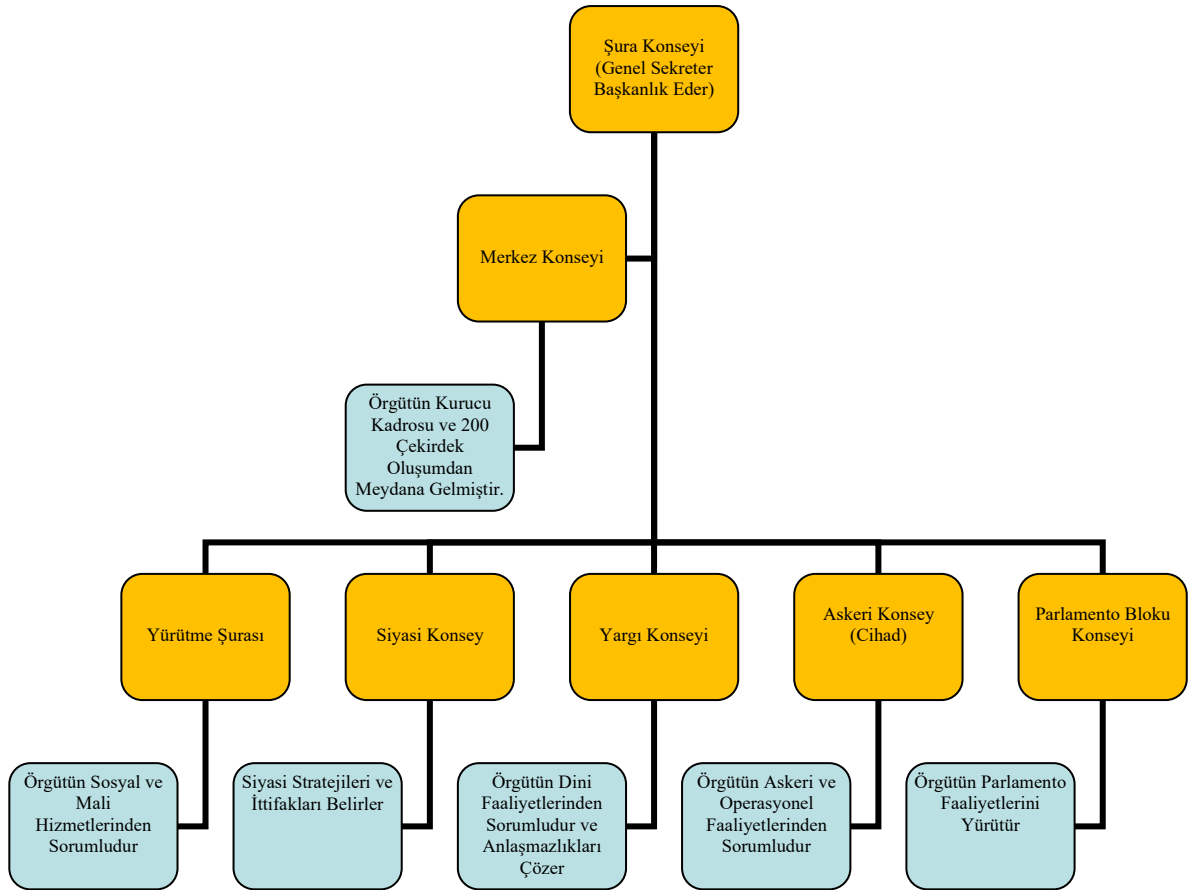
2.4.3. Örgütsel Yapısı

1982 yılında başlatılan davet faaliyetlerinin⁷ ardından, 1985'te resmen kurulduğu ilan edilen Hizbullah'ın kurucusu olarak genellikle şeyh Muhammed Fadlallah'ın ismi ne çıksa da kendisi bu rolü kabul etmemiştir. 1989 yılına kadar olan dönemde, örgütün yönetim yapısına dair açık ve kesin bilgiler bulunmadığından, idari organizasyonu değerlendirmek gleşiştir. Bu süreçte Hizbullah, daha çok cemaat esasına dayalı kolektif bir yapıyla faaliyetlerini srdrmştir (Bozkurt, 2013, s. 608). 1989 yılında gerçekleştirilen ilk kurultayda, örgütün lideri belirlenmiş, yönetim kadrosu oluşturulmuş ve Genel Sekreterlik makamı tesis edilmiştir. Bu kurultayda şura Konseyi'ne yedi üyeden oluşan bir heyet atanmış; şeyh Suphi Tufeyl ise örgütün ilk genel sekreteri olarak seçilmiş ve bu görevini 1991 yılına kadar srdrmştir. Tufeyl, Lübnan hkmetine karşı tek taraflı bir sivil isyan başlatmış ancak bu hareket örgütün tabanında yeterli desteği bulamadığı için görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Aynı yıl yapılan diğer bir kurultayda Genel Sekreterlik görevine Abbas Musavi, genel sekreter yardımcılığına Naim Kasım getirilmiştir. Abbas Musavi, dokuz ay bu görevi yürüttükten sonra İsrail'in düzenlediği bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu kurultayda, ilk kurultayın aksine şura Konseyinde görevlendirilen üyeler atama yolu ile değil seçim ile belirlenmiştir (Alagha, 2007, s. 44-46). Abbas Musavi'nin ardından Genel Sekreterlik görevine gelen Seyyid Hasan Nasrallah, bu pozisyonda otuz yılı aşkın bir süre kalmış, ancak 27 Eylül 2024'te İsrail'in

⁷ Davet faaliyetleri, Hizbullah'ın kuruluş öncesi dönemde şii toplumu içinde yrttğu dini-politik bilinçlendirme ve örgütlenme çabalarını ifade etmektedir.

gerçekleştirdiği bir saldırıda öldürülmüş ve ölüm haberi İsrail Ordusu tarafından resmen doğrulanmıştır (BBC News, 2024).

Hizbullah, Temmuz 1995'te düzenlediği kurultayda genel sekreter ve yardımcısını yeniden seçmiş, "Siyasi Konsey" in yetkilerini arttırmıştır. Şura Konseyi'ne dahil edilen Seyyid Haşim Sefiyyeddin'in başkanlığında "Cihad Konseyi" tesis edilmiştir. "Yürütme Konseyi" yerine benzer yetkilere sahip "Yürütme Şurası" oluşturulmuştur. Ayrıca, parlamentodaki faaliyetlerin değerlendirilmesi amacıyla "Parlamento Bloku Konseyi" kurulmuştur. 2001 yılında icra edilen kurultayda Nasrallah ömür boyu genel sekreterliğe seçilmiş, kitle iletişim kuruluşları direkt genel sekretere bağlanmıştır (Alagha, 2007, s. 50-57). Devam eden kurultayların ardından, Hizbullah'ın kurumsal yapısı zaman içinde oturmuş; teşkilatlanma şeması daha sistematik ve işlevsel bir hale gelmiştir.

Şekil 2.1. Lübnan Hizbullahı'nın Teşkilatlanması (Cordall, ve AJLabs, 2014)

Hizbullah, yedi Lübnanlı ve iki İranlı üyeden oluşan, Şii din adamları arasından seçilen Şura Konseyi tarafından yönetilmektedir. Bu konseyin üyeleri, iki ila üç yıl aralıklarla gerçekleştirilen seçimler sonucunda belirlenmektedir. Genellikle İran'ın Şam ve

Beyrut Büyükelçileri, Şura Konseyi'nde yer alan iki üye olarak İran ile olan iletişim ve koordinasyonu sağlama görevini üstlenmektedir (Çelik ve Soydan, 2006). Şura Konseyi; Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcısı, Cihad Konseyi Başkanı, Yürütme Konseyi Başkanı, Siyasi Konsey Başkanı, Parlamento Bloku Konseyi Başkanı, Yargı Konseyi Başkanı ve iki İran temsilcisinden oluşmaktadır (Kahraman, 2019, s. 117-118). Bu yönetsel yapının oluşumu ve işleyişi, Hizbullah'ın kuruluş döneminde benimsediği örgütlenme anlayışının tarihsel arka planıyla birlikte ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Hizbullah'ın kuruluş sürecine ilişkin olarak Ali Ekber Muhteşemi'nin değerlendirmeleri, örgütün erken dönemden itibaren planlı ve kademeli bir örgütlenme stratejisi izlediğini göstermektedir. Muhteşemi'ye göre, yapı başlangıçta örgütsel bir çerçeve içinde faaliyet göstermeye başlamış, zamanla güç kazanarak fiili operasyonel aşamaya geçmiştir. Özellikle 1982 yılı itibarıyla Hizbullah'ın sahadaki başarılarının görünür hale gelmeye başladığı ifade edilmektedir. Bu dönemde yürütülen ilk eğitim süreçlerinin, örgütün fiili lider kadrosunu oluşturacak isimler tarafından tamamlandığı; söz konusu eğitimlere daha sonra farklı niteliklere sahip çok sayıda kişinin dahil edildiği belirtilmektedir. Eğitim faaliyetlerinin yalnızca askeri alanla sınırlı olmadığı, bunun yanı sıra siyasal bilinç, ideolojik yönelim, dini formasyon ve istihbarat alanlarını kapsayan bütüncül bir içerik taşıdığı vurgulanmaktadır. Eğitim devrelerinin belirli sürelerle planlandığı, her dönemde yüzlerce kişinin bu sürece katıldığı ve eğitim sonunda örgüt içinde tam zamanlı görev üstlenenlerle sivil hayatına devam eden ancak hareketle bağıni sürdüren kadrolar arasında işlevsel bir ayırım yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu yapı, Hizbullah'ın erken aşamadan itibaren disiplinli, çok katmanlı ve sürekliliği hedefleyen bir kadro inşa süreci benimsediğini ortaya koymaktadır (Allahyari, Sarialioğlu ve Erkin, 2012, s. 363-364).

2.4.4. Suriye ile Stratejik Ortaklık

Lübnan'daki Şii toplumu ile Suriye arasında tarihsel olarak şekillenen ilişki, esasen dini yakınlıklar kadar siyasi ihtiyaçların da etkisiyle gelişmiştir. Musa el-Sadr'ın öncülüğündeki Şii topluluk, dönemin Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad rejimini meşru bir otorite olarak tanımış ve bu bağlamda Suriye ile olan ilişkiler, özellikle 1970'li yıllardan itibaren daha kurumsal bir nitelik kazanmıştır. 1980'lerden itibaren Suriye-İran ittifakı çerçevesinde İran'ın bölgedeki etkisi artarken, Hizbullah da bu sürecin bir parçası haline gelmiş; zamanla İran ile olan ideolojik yakınlığını, Suriye ile olan siyasi ve güvenlik odaklı ilişkileriyle dengelemiştir (Husseini, 2010, s. 810-811).

2012 yılının başlarında, Suriye'de çatışmalarda hayatını kaybeden Hizbullah üyelerinin cenazelerinin Lübnan'a getirilerek defnedildiğine dair haberler, örgütün Esad rejiminin Suriye'deki ayaklanmayı bastırmasına doğrudan askeri destek verdiğine ilişkin ilk somut göstergeler arasında değerlendirilmiştir (Ya Libnan, 2013). Mayıs 2013'te Batılı istihbarat kaynakları, yaklaşık 7.000 Hizbullah mensubunun sınırı aşarak Suriye'ye giriş yaptığını rapor etmiş ve bu durum bölgedeki gerilimi artırmıştır. Daha sonra Nasrallah tarafından da doğrulanan bu gelişme üzerine Nasrallah, destekçilerine hitaben yaptığı konuşmada; "Eğer Suriye; Amerika, İsrail ve tekfirci grupların kontrolüne girerse, bölgemizdeki insanlar karanlık bir döneme sürüklenecektir. Onlarla savaşmazsak, bu tehdit bize de ulaşacaktır" ifadelerini kullanmıştır (Conduit, 2014, s. 103).

Hizbullah üyeleri, Esad rejiminin Haziran 2013'te Suriye sınırına yakın stratejik bir kaçakçılık merkezi olan Kusayr'da kazandığı kritik zaferde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu askeri başarı, Suriye'deki dengeleri geçici olarak değiştirirken, muhaliflerin eline geçen birçok stratejik köy ve kasabanın yeniden rejim güçlerinin kontrolüne girmesini sağlamış ve Esad rejiminin ikmal hatlarını güvence altına almıştır (Voice of America, 2013). Hizbullah, daha önce seçmenlerinin güvenlik ve istikrar beklentilerini gözeterek hareket ederken, Suriye'deki iç savaşa müdahil olmasını, zor durumdaki müttefiki Esad rejimini desteklemek adına kaçınılmaz bir adım olarak değerlendirmiştir. Esad yönetiminin çökmesi durumunda Hizbullah'ın büyük ölçüde izole olacağı ve güç kaybına uğrayacağı; bunun da örgütün varlığını sürdürmesi açısından kritik bir tehdit doğuracağı düşünülmektedir (Conduit, 2014, s. 104).

Suriye'deki iç savaş, Lübnan'daki siyasi süreçlerin tamamen çıkmaza girmesine yol açmış ve aynı zamanda ulusal güvenlik tehditlerini artırmıştır. 2011 itibarıyla Güney ve Kuzey Lübnan'da patlak veren terör saldırıları, kısa sürede ülkenin geneline yayılmıştır. Siyasal istikrarsızlık ve en temel bürokratik işlemlerin dahi yapılamaması, günlük hayatı olumsuz etkilemiştir. Lübnan'da elektrik ve su gibi temel ihtiyaçlara erişimde büyük sorunlar yaşanırken, çöplerin toplanmamasıyla başlayan kriz, halkın siyasal yapıyı daha fazla sorgulamasına neden olmuş, bu durum kitlesel protestolarla kendini göstermiştir. Tüm bu meselelerde Suriye iç savaşı temel etken olarak görülmesine rağmen, 2016 yılı sonuna kadar somut bir çözüm üretilememiştir (Özdemirci, 2016, s. 92).

Suriye doğrudan Şii ideolojiye bağlı olmamakla birlikte Suriye-İran-Hizbullah üçgeni, ortak tehdit algısı ve stratejik çıkarlar temelinde şekillenmiştir. Suriye, Hizbullah'a askeri ve lojistik destek sunarken; Hizbullah da bu desteği İran'la olan ideolojik bağlarını

zedelemeden, pragmatik bir yaklaşımla değerlendirmiştir. Örgüt içinden zaman zaman Şam ile kurulan ittifaka yönelik eleştiriler yükselmişse de genel olarak bu ilişki İsrail karşısında caydırıcılığı artıran stratejik bir zorunluluk olarak görülmüştür. Öte yandan, Hizbullah'ın Suriye'deki faaliyetleri tamamen bağımsız olmamış; özellikle silah transferi gibi konularda Esad rejiminin onayına ihtiyaç duymuştur. Bu durum, örgütün hem İran'a ideolojik bağlılığını hem de Suriye ile sahadaki iş birliğini dengeleyen çift yönlü bir strateji izlediğini göstermektedir (Husseini, 2010, s. 810-811).

BÖLÜM III

3. HİZBULLAH'IN SOSYAL HİZMET AĞI VE PARALEL KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

Lübnan Hizbullahı, yalnızca bir direniş hareketi ya da silahlı örgüt olmanın ötesinde, zamanla toplumsal yaşamın farklı alanlarında kurumsal bir varlık sergileyerek devlet benzeri bir aktör niteliği kazanmıştır. Hizbullah'ın meşruiyetini ve halk desteğini sürdürebilmesinde, siyasi söylem ve askeri kapasitesinin yanı sıra sunduğu sosyal hizmetlerin ve ekonomik destek mekanizmalarının da belirleyici olduğu görülmektedir. Lübnan'daki merkezi otoritenin özellikle Şii nüfusun yoğun yaşadığı bölgelerde hizmet sunmaktaki yetersizliği, Hizbullah'ın bu boşluğu doldurmasına olanak tanımış ve örgütün toplumsal tabanını derinleştirmesine katkı sağlamıştır (Yılmaz, 2022, s. 116).

3.1. HİZBULLAH'IN SOSYAL VE EKONOMİK FAALİYETLERİ

Hizbullah, Lübnan'da idari yapılanmasını Güney Lübnan, Beka Vadisi ve Beyrut'ta oluşturmuş, bu bölgelerde açtığı temsilcilikler aracılığıyla etkinliğini artırmıştır. Kuruluşundan itibaren yalnızca askeri alanda değil, aynı zamanda sosyal hizmet, sağlık, ekonomi ve eğitim gibi çeşitli alanlarda da örgütlenmeye yönelmiştir. Kurduğu mali ve sosyal hizmet ağları sayesinde bölge halkı nezdinde geniş bir destek kazanmıştır (Aktaş, 2022, s. 63-75).

3.1.1. Finans Kaynakları

Hizbullah'ın kuruluşundan bu yana en temel finans kaynağını, İran'ın sağladığı doğrudan maddi destek oluşturmaktadır (Özdemir, 2024, s. 234). İran Devrimi sonrasında bazı dönemlerde aylık 5 ila 10 milyon dolar düzeyine ulaştığı ifade edilen bu mali akış, örgütün askeri faaliyetlerini sürdürmesine imkân tanırken, aynı zamanda sosyal hizmetler, medya çalışmaları ve kamuoyu oluşturma faaliyetlerine yönelik kurumsal yapıların inşa edilmesine de zemin hazırlamıştır (Szekely, 2012, s. 115).

İran'ın devlet desteklerinin yanı sıra, Hizbullah diaspora ve bağış ağları aracılığıyla da önemli ölçüde finansman sağlamaktadır. Özellikle Ortadoğu dışındaki Lübnanlı Şii topluluklar ile örgüte yakın çevreler, bağışlar ve dini yükümlülükler yoluyla mali destek sunmaktadır. Nitekim Fildişi Sahili ve Gine gibi Batı Afrika ülkelerinde yaşayan Şii diasporanın, her yıl topladığı zekat gibi dini bağışlarla Hizbullah'a kaynak aktardığı bilinmektedir (Broekaert ve Clarke, 2024). Hizbullah'ın uluslararası bağış ağı, farklı kıtalardaki cemaatler ve iş çevreleri aracılığıyla mali kaynak üretmektedir. Lübnanlı bazı

ekonomi uzmanlarına göre, örgütün finansmanının kayda değer bir bölümü İran'ın yanı sıra dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan varlıklı destekçileri tarafından sağlanmaktadır (Mroue, 2024).

Hizbullah, dış kaynakların yanı sıra ticari faaliyetler yoluyla da gelir elde etmektedir. Lübnan içinde ve dışında dolaylı olarak kontrol ettiği şirketler ve yatırım ağları aracılığıyla ekonomik varlığını sürdürmekte, zaman zaman sınır ötesi kaçakçılık iddialarıyla anılmaktadır. Özellikle inşaat ve altyapı alanında faaliyet gösteren şirketler ön plana çıkarken, bu alanda en bilinen örgüt yapılanması İnşa ve İmar Kurumu'dur. Güney Lübnan ve Beyrut'ta savaş sonrası yeniden imar projelerini yürüten bu kuruluş, İran desteğiyle finanse edilmiş ve ABD tarafından Hizbullah'a bağlı paravan bir şirket olarak tanımlanarak yaptırıma uğramıştır (Son Dakika, 2007). Ayrıca Arch Danışmanlık ve Meamar Yapı gibi bazı firmaların, her ne kadar özel sektör kuruluşu gibi faaliyet gösterebilirler de, gerçekte Hizbullah'ın denetiminde olduğu ortaya konmuştur (Voice of America, 2020).

Hizbullah'ın mali yapısı, çok sayıda kaynaktan beslenen bir görünüm sergilemiştir. Ancak bu çeşitlilik, örgütün askeri kapasitesinin ve kurumsal gelişiminin eşit ağırlıkta finansman unsurlarına dayandığı anlamına gelmemektedir. Özellikle silahlı gücün sürekliliği, örgütsel hiyerarşinin kurumsallaşması ve stratejik karar alma süreçlerinin istikrar kazanması, sıradan finansman ilişkilerinin ötesinde bir destek düzeyini gerekli kılmıştır. Bu çerçevede, örgütün operasyonel kabiliyetlerini belirleyen temel unsurun yalnızca mali akışların miktarı olmadığı; söz konusu akışların siyasal yönlendirme ve lojistik kapasiteyle bütünleşmiş bir nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hizbullah'ın askeri ve örgütsel kapasitesinin oluşumunda hangi destek mekanizmasının kurucu bir rol üstlendiği sorusu belirleyici hale gelmiştir. İran'ın siyasal, mali ve lojistik desteği bulunmaksızın Hizbullah'ın askeri kapasitesinin ve örgütsel gelişiminin ciddi ölçüde sınırlı kalacağı değerlendirilmektedir. Nitekim Hizbullah'ın kendi iç söyleminde dahi, İran desteği olmaksızın ulaşılan askeri ve kurumsal düzeye erişmenin en az elli yıllık ek bir süre gerektirdiği kabul edilmiştir (Ghorayeb, 2002, s. 24).

Sağlanan mali imkânlar, örgütün faaliyet alanlarını genişleterek silahlı mücadele dışındaki alanlarda da görünür bir etki üretmesini mümkün kılmıştır. Özellikle çatışma dönemlerinde ortaya çıkan toplumsal ihtiyaçlar, söz konusu kaynakların kullanım biçimini belirleyen temel unsurlardan biri haline gelmiştir. Savaşın yol açtığı fiziki yıkım ve nüfus hareketleri, barınma ve altyapı sorunlarını öncelikli gündem maddeleri arasına taşımıştır.

Dolayısıyla maddi kaynakların önemli bir bölümü, savaş nedeniyle evsiz kalan Şii ailelerin barınma ihtiyaçlarının karşılanması, altyapının onarılması ve temel yaşam koşullarının yeniden tesis edilmesi sürecinde kullanılmıştır (Caudill, 2008, s. 129).

Bu çerçevede Hizbullah'ın finansal yapısı, tekil bir gelir kaynağına dayanan basit bir destek mekanizmasından ziyade, farklı düzeylerde ve alanlarda işleyen çok katmanlı bir yapı olarak şekillenmiştir. İran tarafından sağlanan siyasal, mali ve lojistik destek, örgütün askeri kapasitesinin sürekliliğini ve örgütsel yapısının kurumsallaşmasını mümkün kılan temel unsur olarak öne çıkmıştır. Mali kaynakların kullanım biçimi, Hizbullah'ın sosyal, ekonomik ve kurumsal alanlarda da faaliyet yürüten bir örgütsel yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Diaspora bağışları ve ticari faaliyetler ise bu ana desteği tamamlayıcı nitelikte işlev görmüştür. Bu durum, örgütün askeri kapasitesi ile toplumsal alandaki varlığı arasında doğrudan bir ilişki kurulduğunu ve finansman mekanizmalarının bu iki alanı birlikte besleyen stratejik bir işlev üstlendiğini ortaya koymuştur.

3.1.2. Mali ve Sosyal Destek Hizmetleri

Devlet yönetimine görece geç dahil olan Hizbullah, bürokratik yapıya kısa sürede uyum sağlamış ve kamu yönetimindeki yapısal zaafları stratejik biçimde değerlendirerek nüfuz alanını hızla genişletmiştir. Sahip olduğu bakanlıklar ve belediyeler aracılığıyla ekonomik kaynaklarını artırma imkânı bulan örgüt, bölge halkına çeşitli mali hizmetler vermeye başlamıştır (Acar, 2023, s. 82).

Hizbullah'ın en dikkat çeken mali yapılarından biri, 1980'lerin başında kurulan ve kâr amacı gütmeyen bir dernek olarak faaliyet gösteren el-Kard el-Hasan'dır. Faizsiz mikro kredi sistemiyle çalışan bu kuruluş, düşük gelirlili bireylere evlilik, eğitim, sağlık ve küçük girişimler için finansman sağlamaktadır. Teminat olarak altın rehin alma gibi yöntemlerle, geleneksel bankalara erişemeyen kesimlere alternatif sunmaktadır. Lübnan genelinde 30'dan fazla şubesi bulunan el-Kard el-Hasan, özellikle 2019'daki ekonomik krizde bankaların kısıtlamaları karşısında mevduat sahiplerine ödeme yaparak devletin yerine geçen bir finansal yapı görünümü kazanmıştır (Mroue, 2024). Ekonomik kriz ve enflasyon ortamında Hizbullah, 2021'de başlattığı "Al-Sajjad Kartı" sistemiyle gıda ve temizlik ürünlerini belirli marketlerde piyasa değerinin altında sunarak destekçilerine sübvansiyon sağlamıştır. Reuters'e göre bu kartla, İran ve Suriye menşeli ürünler %40'a varan indirimle temin edilebilmektedir. Devlet sübvansiyonlarının geri çekildiği dönemde ise İran'dan yakıt ithal ederek dağıtan Hizbullah, ucuz enerji teminiyle hem elektrik hem de ısınma

ihtiyacını karşılamış, böylece halk üzerindeki etkisini pekiştirmiştir (Bassam ve Francis, 2021).

Bu uygulamalar, Hizbullah'ın ekonomik kriz koşullarında geliştirdiği destek pratiklerinin belirli bağlamlarla sınırlı kalmadığını göstermektedir. Kriz dönemlerinde ortaya çıkan toplumsal kırılmalıklar, örgütün müdahale alanlarını daha geniş ölçekli ihtiyaçlara doğru yönlendirmiştir. Bu çerçevede, silahlı çatışmaların yol açtığı yıkım sonrası ortaya çıkan barınma ve temel yaşam sorunları, Hizbullah'ın sosyal destek politikalarında öncelikli bir konum kazanmıştır. Özellikle 2006 yılında İsrail ile yaşanan çatışmanın ardından Hizbullah, savaşın yol açtığı yıkımı telafi etmeye yönelik kapsamlı bir sosyal destek mekanizmasını hızla devreye sokmuştur. Bu çerçevede, Hizbullah'ın güneydeki askeri operasyonlarından sorumlu yetkililerinden Şeyh Nabil Kavuk, evlerini kaybeden siviller için bir yıllık kira bedelinin örgüt tarafından karşılanacağını kamuoyuna açıklamış; söz konusu destek sürecinin finansmanında “dost” ülkelerin katkısına dikkat çekerek İran ve Suriye'nin bu bağlamda baş aktörler olduğunu ifade etmiştir (Samii, 2025, s. 41).

İslami İmdat Kurumu (Lajnat İmdad al-İmam al-Khomeini), toplumsal yardım faaliyetlerini özellikle yetim bireyler ile derin yoksulluk koşullarında yaşayan haneler üzerinde yoğunlaştıran bir sosyal destek kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir. Kurumun mali kaynakları büyük ölçüde Lübnan dışında yaşayan topluluklardan sağlanan gönüllü katkılara dayanmakta; bu kaynaklar aracılığıyla hedef gruplara düzenli ve planlı destek hizmetleri sunulmaktadır. Söz konusu destekler, temel gıda ihtiyaçlarının karşılanması, sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması ve eğitim çağındaki çocukların okul masraflarının karşılanmasını içeren çok boyutlu bir yardım çerçevesi oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, eğitim sürecini tamamlayan bireylerin istihdama yönlendirilmesine yönelik uygulamalar da kurumun faaliyet alanı içinde yer almaktadır (Cammett, 2014, s. 152).

Bu yardım faaliyetleri, Hizbullah'a bağlı sosyal destek ağlarının yalnızca genel yoksullukla mücadeleye odaklanmadığını göstermektedir. Örgütle doğrudan ilişkili gruplar da bu destek mekanizmaları içinde ayrı bir yere sahip olmuştur. Hizbullah'ın toplumsal destek alanındaki kurumsal yapılarından biri olan Şehitler Kurumu (al-Mu'assasat al-Shahid), örgütün silahlı faaliyetleri kapsamında yaşamını yitiren mensupların ailelerine yönelik bütüncül bir destek sistemi yürütmektedir. Bu çerçevede kurum, söz konusu ailelerin barınma, eğitim, sağlık ve temel ihtiyaçlara erişimini güvence altına almayı amaçlayan sosyal yardım programları geliştirmektedir. Bununla birlikte, hayatını kaybeden

mensupların çocuklarının ekonomik ve toplumsal hayata dahil edilmesini kolaylaştırmak amacıyla istihdama yönlendirme gibi uzun vadeli destek mekanizmaları da sunulmaktadır. Benzer bir işlevi yerine getiren Yaralılar Kurumu (Mu'assasat al-Jarha) ise, silahlı çatışmalar ya da patlayıcı ve mayın kaynaklı olaylar sonucunda yaralanan savaşçılar ile sivillere odaklanmaktadır. Kurum, bu kişilere düzenli nakdi yardımların yanı sıra tedavi süreçlerinin yürütülmesi ve fiziksel rehabilitasyon hizmetleri sağlamaktadır. Söz konusu faaliyetler, Beyrut'un güney banliyöleri, Güney Lübnan ve Beka bölgelerinde konumlanan hizmet merkezleri aracılığıyla sürdürülmekte ve bu merkezler, sağlık ve sosyal destek hizmetlerinin sürekliliğini sağlayan kurumsal bir altyapı işlevi görmektedir (Cammett, 2014, s. 152).

Hizbullah'ın toplumsal destek alanındaki kurumsal yapılanması, farklı hedef gruplara yönelik çeşitli kurumlar aracılığıyla şekillenmiştir. Örneğin İslami Yardım Komitesi, mali kaynakların kullanımı, idari işleyiş ve denetim mekanizmaları bakımından ayrı bir kurumsal yapı olarak faaliyet göstermiştir. Komitenin yürüttüğü çalışmalar, özellikle sosyal koruma mekanizmalarının yetersiz kaldığı alanlarda yetimler, yoksullar, engelliler, kimsesizler ve bakıma muhtaç bireylerin temel ihtiyaçlarına yönelmiştir. Naim Kasım'ın ifadesine göre 1998 yılı itibarıyla komitenin temas halinde olduğu aile sayısı 4160'a ulaşmıştır. Bu ailelerin büyük bir bölümüyle aylık düzenlilik esasına dayanan sürekli bir destek ilişkisi sürdürülmüştür. Yürütülen faaliyetler kapsamında 3529 yetimin de yer aldığı toplam 9772 kişinin temel yaşam gereksinimleri aylık düzeyde karşılanmıştır. Komitenin faaliyet alanı, düzenli yardımlarla sınırlı kalmamış; evlilik sürecine yönelik destekler, konutla ilişkili yardımlar, gıda temini ve eğitim alanındaki katkılar da bu çerçeveye dahil edilmiştir. Komite bünyesinde dört ücretsiz okul ve üç engelli çocuklara yönelik rehabilitasyon merkezi işletilmektedir (Qassam, 2007, s. 97).

Mali ve sosyal destek hizmetleri, Hizbullah'ın toplumsal alandaki varlığının kurumsal yapılar üzerinden sistemli biçimde inşa edildiğini ortaya koymuştur. Ekonomik kriz, savaş ve toplumsal kırılganlık dönemlerinde devreye sokulan destek mekanizmaları, örgütün kamu hizmetlerinin yetersiz kaldığı alanlarda etkin bir rol üstlendiğini göstermiştir. Faizsiz kredi uygulamaları, sübvansiyon sistemleri ve doğrudan yardımlar aracılığıyla yürütülen bu faaliyetler, toplumsal tabanla kurulan ilişkinin sürekliliğini sağlayan işlevsel araçlar hâline gelmiştir. Sosyal destek kurumlarının farklı hedef gruplara göre yapılandırılması, ihtiyaç alanlarını sınıflandıran ve buna uygun kurumsal çözümler üreten bir yaklaşımın benimsendiğini ortaya koymuştur. Mali kaynakların sosyal hizmet

alanlarına yönlendirilmesi, Hizbullah'ın faaliyet alanlarının askeri boyutla sınırlı kalmadığını göstermiştir. Bu çerçevede geliştirilen destek mimarisi, örgütün toplumsal meşruiyetini güçlendiren ve kurumsal varlığını pekiştiren bir yapı ortaya çıkarmıştır.

3.1.3. Kentsel Hizmetler

Hizbullah, halktan destek görmesinde ücretsiz sunduğu hizmetlerle öne çıkmakta ve bu faaliyetleri kurumsal yapılar aracılığıyla yürütmektedir. 1980'li yıllarda kurulan İnşa ve İmar Kurumu, savaş ve felaketlerde zarar gören bölgelerde binlerce konutun onarımını üstlenmiştir (Qassam, 2007, s. 94-96). Özellikle 2006 İsrail-Hizbullah Savaşı sonrasında Hizbullah, Şii toplumundaki desteğini korumak amacıyla Güney Lübnan ve Beyrut'ta sivil altyapıyı hızla yeniden inşa etmeye yönelmiştir. İran'ın finansal katkısıyla hasarlı yapılar, yollar ve kamu kurumları onarılmış; medya aracılığıyla bu yardımlar kamuoyuna etkin biçimde sunulmuştur. Bu yeniden yapılanma süreci, Hizbullah'ın 2009 Lübnan Parlamentosu seçimlerinde siyasi gücünü korumasıyla sonuçlanmış, savaşın toplumsal desteği zayıflatmadığını göstermiştir (Azani, 2013a, s. 13). Bu kapsamlı yeniden inşa faaliyetleri, Hizbullah'ın müdahalesinin yalnızca büyük ölçekli projelerle sınırlı kalmadığını, yerel düzeyde gündelik yaşamı doğrudan etkileyen hizmet alanlarına da yayıldığını göstermektedir.

Hizbullah, Beyrut'un Güney banliyösünde yaşayan nüfusa yönelik çevresel hizmetler kapsamında, günlük ortalama 65 ton çöpün transferini üstlenmiştir. Bu uygulama, resmî kamu kurumlarının hizmet sunumundaki yetersizliklerinin yerel düzeyde telafisi niteliğinde değerlendirilmektedir. Hizbullah, bu hizmet karşılığında bölge halkından herhangi bir maddi bedel talep etmemekte; uygulamayı kendi sosyal hizmet faaliyetleri çerçevesinde yürütmektedir (Qassam, 2007, s. 95). Bu tür çevresel hizmetler, Hizbullah'ın yerel düzeyde üstlendiği belediye benzeri işlevlerin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı çerçevede, temel altyapı eksikliklerine yönelik müdahaleler de örgütün hizmet alanları içinde yer almıştır.

Beyrut'un güney banliyösü Dahiye'de 1980'lerin sonlarından itibaren hayata geçirilen içme suyu temin projesi, bölgenin uzun süredir devam eden altyapı yetersizlikleri karşısında geliştirilen işlevsel bir müdahale olarak değerlendirilebilir. Güney Lübnan'dan göç etmiş büyük ölçüde düşük gelirli Şii nüfusun yoğunlaştığı Dahiye'de, su ve elektrik hizmetlerinin günde yalnızca birkaç saat sağlanabilmesi ve 1990 yılında artan çatışmalar nedeniyle tamamen kesilmesi, içilebilir suya erişimi topluluk açısından hayati bir sorun

haline getirmiştir. Bu koşullar altında İran'dan sağlanan mali destekle Cihad el-Bina tarafından temin edilen 2.000 litrelik su depoları ve tankerler aracılığıyla sokak düzeyinde bir dağıtım sistemi oluşturulmuş, depolar günde iki kez doldurularak temel ihtiyacın karşılanması amaçlanmıştır. Yıllık dolun maliyetlerinin Şam'daki İran Büyükelçiliği tarafından karşılandığı bu hizmet, 2000'li yılların ortalarına kadar sürdürülmüş ve Harik'in değerlendirmesine göre Güney Beyrut'ta ciddi bir insani krizin önlenmesine katkı sağlamıştır (Taremi, 2015, s. 257).

Kentsel hizmetler alanında yürütülen faaliyetler, Hizbullah'ın yerel düzeyde kamusal ihtiyaçlara yönelik düzenli ve kurumsal müdahaleler geliştirdiğini ortaya koymuştur. Savaş sonrası yeniden inşa çalışmaları, çevresel hizmetler ve temel altyapı uygulamaları, örgütün kamu otoritelerinin yetersiz kaldığı alanlarda işlevsel çözümler üretme kapasitesine sahip olduğunu göstermiştir. Bu hizmetlerin ücretsiz biçimde sunulması, yerel nüfusun gündelik yaşamına doğrudan temas eden bir etki alanı oluşturmuştur. Kentsel altyapıya yönelik müdahalelerin süreklilik arz etmesi, Hizbullah'ın geçici yardım faaliyetlerinden ziyade kalıcı hizmet mekanizmaları geliştirdiğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda kentsel hizmetler, örgütün toplumsal alandaki varlığını pekiştiren ve yerel düzeyde kurumsal bir aktör olarak konumlanmasını sağlayan bir unsur hâline gelmiştir.

3.1.4. Sağlık Hizmetleri

Hizbullah, sağlık alanındaki ilk kurumsal yapısını 1984 yılında kurduğu İslami Sağlık Kurumu ile oluşturmuştur. İslami Sağlık Birimi, kamusal sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasında hayati bir işleve sahiptir. Bu birim; üç hastane, 12 sağlık merkezi, 20 revir, 20 diş kliniği ve 10 savunma birimini işletmektedir. İslami Sağlık Birimi, gösterdiği etkinlik nedeniyle Güney Lübnan ve Beka Vadisi'ndeki bazı devlet hastanelerinin işletmesini devralması için davet edilmiştir. Sağlık hizmetleri birimi, düşük gelirli Şiiilere ve diğer düşük gelirli nüfus gruplarına çok düşük ücretlerle ya da ücretsiz sağlık hizmeti sunmaktadır. İslami Sağlık Birimi ayrıca, yerel eczaneler ağı aracılığıyla ücretsiz sağlık sigortası ve reçeteli ilaç temini gibi çeşitli girişimlerde de yer almaktadır (Flanigan ve Abdel-Samad, 2009, s. 124). İslami Sağlık Birimi, faaliyetlerini Lübnan Halk Sağlığı Bakanlığı ile eşgüdüm içinde yürütmekte; aynı zamanda Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) gibi uluslararası kuruluşlarla iş birliği yaparak aşılama kampanyaları ile sağlık bilincini artırmaya yönelik programlara katkı sunmaktadır (Cammatt, 2014, s. 153).

Hizbullah'ın sağlık altyapısında bazı hastaneler özel bir yere sahiptir. 1980'li yıllarda Beka Vadisi'nde inşa edilen Humeyni Hastanesi ile Beyrut'un güney banliyösünde kadın ve çocuklara yönelik hizmet sunan Dar el-Hawra Hastanesi bu kapsamda öne çıkmaktadır. Aynı dönemde örgüt, birçok mahallede küçük ölçekli klinikler ve eczaneler açarak yerel sağlık hizmetlerini yaygınlaştırmıştır. 1985-1987 yılları arasında özellikle Beyrut'un güneyi ile güney Lübnan'da "Şehid" adını taşıyan eczaneler ve çeşitli sağlık ocakları faaliyete geçirilmiştir. Ayrıca Hizbullah, 1985'te Beyrut-Bir Abed'de kurduğu ilk merkezle birlikte sivil savunma alanında da örgütlenmiş; çatışma dönemlerinde ilk yardım ve kurtarma hizmetleri sunan yapılar oluşturmuştur (Bozkurt, 2013, s. 619).

Örgütün sağlık tesisleri, yoksul kesimlerin aksi halde başvurmak zorunda kalacağı devlet hastaneleriyle karşılaştırıldığında hem altyapı hem de hizmet kalitesi bakımından daha ileri bir düzeyde konumlanmıştır. Dahiye'de Harat Hurayk yakınlarında ve Nabatiyye'de konumlanan hastaneler, fiziki imkânları ve fiilen sundukları sağlık hizmetleriyle örgütün geliştirdiği sağlık altyapısının kapsamını somut biçimde ortaya koymuştur. Hastanelerde görev yapan doktorlar, bu sağlık hizmetlerinden Müslümanların yanı sıra Hristiyanların da yararlanabildiğini ifade etmiş olmakla birlikte, söz konusu tesislerin örgütün toplumsal tabanının yoğun olarak yaşadığı mekânsal alanlarda konumlanmış olması, hizmetlere erişimin pratikte belirli yerleşim örüntüleriyle şekillendiğini düşündürmüştür (Norton, 1998, s. 148) .

Bu kurumsal yapılanma ve hizmet çeşitliliği, Hizbullah'ın sağlık alanındaki kapasitesini ortaya koymakla birlikte, bu hizmetlerin hangi toplumsal kesimlere yöneldiği sorusunu da gündeme getirmektedir. Sunulan sağlık ve sosyal destek faaliyetleri, örgütün toplumsal tabanıyla kurduğu ilişkinin sınırları içinde şekillenmektedir. Hizmetlerin kamusal alandaki görünürlüğü ise olağan dönemler ile kriz koşulları arasında farklılık göstermektedir. Hizbullah'ın sağlık ve sosyal hizmet faaliyetleri, büyük ölçüde Lübnan'daki Şii topluluğa yöneliktir ve bu hizmetler, İsrail saldırılarının ardından ortaya çıkan olağanüstü dönemler dışında, genellikle Lübnan kamuoyunun geneline dönük biçimde görünür kılınmamaktadır. Özellikle İsrail saldırılarını takip eden süreçlerde, Hizbullah'ın sosyal hizmet ağları medya aracılığıyla daha geniş bir kamuoyuna yansıtılmakta; ancak kriz koşullarının ortadan kalkmasıyla birlikte, bu hizmetlerin sunumu ve hedef kitlesi yeniden ağırlıklı olarak Şii nüfusla sınırlı kalmaktadır (Flanigan ve Abdel-Samad, 2009, s. 126).

Sağlık hizmetleri alanında geliştirilen kurumsal yapı ve hizmet çeşitliliği, Hizbullah'ın bu alanda süreklilik arz eden bir kapasite oluşturduğunu ortaya koymuştur. Hastaneler, klinikler, eczaneler ve sivil savunma birimleri aracılığıyla yürütülen faaliyetler, örgütün sağlık alanındaki müdahale kapasitesinin çok katmanlı bir nitelik kazandığını göstermiştir. Sunulan sağlık hizmetlerinin düşük gelirli kesimlere yönelmesi, hizmetlerin toplumsal tabanla kurulan ilişkiler çerçevesinde şekillendiğini ortaya koymuştur. Sağlık altyapısının örgütün toplumsal varlığının yoğunlaştığı mekânsal alanlarda konumlanması, hizmetlere erişimin belirli yerleşim örüntüleri etrafında geliştiğini göstermiştir. Kriz dönemlerinde sağlık ve sosyal hizmetlerin görünürlüğünün artması, Hizbullah'ın bu alanı olağanüstü koşullara uyarlanabilir bir hizmet alanı olarak ele aldığını ortaya koymuştur.

3.1.5. Eğitim Hizmetleri

Hizbullah'ın eğitim alanında yürüttüğü faaliyetler, örgütün toplumsal destek mekanizmaları içerisinde önemli bir yer tutmuştur. Dezavantajlı kesimlere yönelik eğitim yardımları belirli bir program çerçevesinde düzenli biçimde yürütülmüştür. “Eğitim seferberliği” adı altında sürdürülen uygulama kapsamında çok sayıda öğrencinin eğitime bağlantılı giderleri karşılanmıştır. Program dâhilinde binlerce öğrencinin eğitim masrafları üstlenilmiştir. Öğrencilerin bir bölümüne kitap, defter ve çeşitli kırtasiye malzemeleri aynı yardım yoluyla sağlanmıştır. Bazı öğrencilere eğitim sürecini sürdürebilmeleri amacıyla aylık maddi destek verilmiştir (Qassam, 2007, s. 96). Bu çerçevede eğitim alanındaki uygulamalar, Hizbullah'ın eğitime ilişkin yaklaşımının maddi desteklerin ötesinde nasıl anlamlandırıldığına dair daha genel bir bakış sunmaktadır.

Hizbullah, Batı okulları ve üniversitelerine yönelik eleştirel yaklaşımını sürdürmekle birlikte, bu kurumların Batı'nın bilgi ve bilim üzerindeki tekeli kırarak amacıyla araçsal biçimde kullanılabilmesi görüşünü benimsemektedir. Batı bilgisinin doğru ve yanlış varsayımlarının ayrıştırılabileceği varsayımına dayanan bu yaklaşım, Müslüman öğrencinin Batılı değer ve yaşam tarzının dayatılmasına karşı dirençli kalabileceği inancını yansıtmaktadır. Bu çerçevede bilgi, modernlik ve akademik ilerleme, yalnızca Batı'ya özgü değil; İslami toplumun gelişimi açısından da meşru ve gerekli görülmektedir. Örgütün taban ve orta kademe kadrolarını yükseköğrenime teşvik etmesi ve üniversite eğitimi almış üst düzey yöneticilerin sayısının fazlalığı, Hizbullah'ın modernliği benimseyen bir İslami siyasal aktör olarak konumlandığını ortaya koymaktadır (Ghorayeb, 2002, s. 110). Bu yaklaşım, Hizbullah'ın eğitim alanındaki tutumunun söylemsel düzeyle sınırlı kalmadığını, Lübnan'daki eğitim yapısına müdahil olan somut ve kurumsal

uygulamalarla desteklendiğini göstermektedir.

Lübnan’da devlet okulları, yaygın biçimde düşük nitelikli kurumlar olarak algılanmakta ve çoğu zaman çocuklarını özel okullara gönderme imkânına sahip olmayan en yoksul aileler için bir “son çare” olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Hizbullah, diğer özel eğitim kurumlarının büyük bölümüne kıyasla oldukça düşük ücretlerle hizmet sunan çok sayıda ilkokul ve ortaokul işletmekte; söz konusu okulların yaklaşık 14.000 öğrenciye eğitim verdiği bildirilmektedir. Eğitim faaliyetlerine ek olarak Hizbullah, düşük gelirli öğrencilere burs ve maddi destek sağlamakta, ders kitaplarını toplu alım yoluyla temin ederek daha uygun fiyatlarla sunmakta ve ödünç kitap hizmeti veren kütüphaneler işletmektedir (Flanigan ve Abdel-Samad, 2009, s. 126). Bu eğitim pratiklerinin kurumsal düzeyde sürdürülebilir kılınması, Hizbullah bünyesinde eğitim alanını koordine eden özel bir yapılanmanın varlığına işaret etmektedir.

Hizbullah’a bağlı Eğitim Birimi, örgütle ilişkili eğitim alanını koordine ederek okul işletmeciliği, burs sağlama ve pedagojik denetim işlevlerini yürütmektedir. Bu kapsamda, Hizbullah’la bağlantılı eğitim ağları içinde el-Mehdi ve el-Mustafa okulları öne çıkmaktadır. El-Mehdi okulları, İslami Öğretim ve Eğitim Kuruluşu çatısı altında Baalbek, Sayda, Sur ve Trablus’ta faaliyet göstererek Hizbullah’ın eğitim sisteminin merkezini oluşturmaktadır. El-Mustafa okulları ise resmî olarak Hizbullah’a bağlı olmamakla birlikte, Naim Kasım’ın yönetsel konumu nedeniyle örgütle yakın ilişkiler içinde Baabda ve Beyrut’un güney banliyölerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yapı, İnşaat Kurumu, İslami İmdat Kurumu (Islamic Emdad) ve Şehitler Kurumu (Mu’assasat al-Shahid) ile bağlantılı sınırlı sayıdaki okulla tamamlanmakta; söz konusu kurumlara bağlı eğitim faaliyetleri ağırlıklı olarak güney banliyöleri ile Beka ve güney Lübnan’daki Şii nüfusun yoğun olduğu bölgelerde sürdürülmektedir (Cammatt, 2014, s. 154).

Bu kurumsal eğitim ağı, yalnızca temel eğitim hizmetlerinin sunulmasını değil, aynı zamanda örgütün uzun vadeli insan kaynağına yönelik yönlendirme ve seçme süreçlerini de mümkün kılmıştır. Eğitim alanı, örgütsel aidiyetle uyumlu bireylerin erken aşamada tespit edilmesine ve bu doğrultuda planlı faaliyetlerin yürütülmesine elverişli bir zemin oluşturmuştur. Zamanla konferanslar, seminerler ve öğrenci faaliyetleriyle ideolojik uygunluk taşıyan bireyler hedef alınmış; başarılı öğrenciler için İran başta olmak üzere yurt dışında burs olanakları sunulmuştur. Bu süreçte öğrencilerin tüm ihtiyaçları karşılanmış, faaliyetler İran’ın mali desteğiyle sürdürülmüştür (Azani, 2013b, s. 905). Bu çerçevede, Hizbullah’ın eğitim alanındaki uygulamalarının zamanla öğretim içerikleri ve tarih

anlatıları üzerinde de etkiler ürettiği görülmektedir.

Örgüt, resmî tarih anlatılarının tarafsız ve nesnel biçimde yeniden yazılması gerektiğini savunarak bu alanda da etkili olmaya çalışmıştır. Ülke tarihine ilişkin anlatıların, ideolojik yönlendirmelerden arındırılmış bir biçimde sunulması gerektiğini savunan Hizbullah, tarih eğitimi üzerinde kendi bakış açısını yansıtan bir yönlendirme geliştirmiştir. Ancak günümüzde Lübnan'da mezhepler üstü bir uzlaşıyla kabul edilmiş ortak bir tarih kitabı bulunmadığı için, her mezhep kendi eğitim kurumlarında tarih öğretimini kendi ideolojik ve mezhebi çerçevesine göre şekillendirmektedir. Bu durum, eğitim sisteminde bütüncül bir anlayışın oluşmasını engellemekte; parçalı ve mezhebi temelde ayrılmış bir yapının sürmesine yol açmaktadır (Acar, 2023, s. 73). Hizbullah'ın eğitim faaliyetleri okul temelli öğretimle sınırlı olmayıp, tarımsal üretim ve kırsal geçim alanlarına yönelik mesleki ve uygulamalı programları da kapsamaktadır.

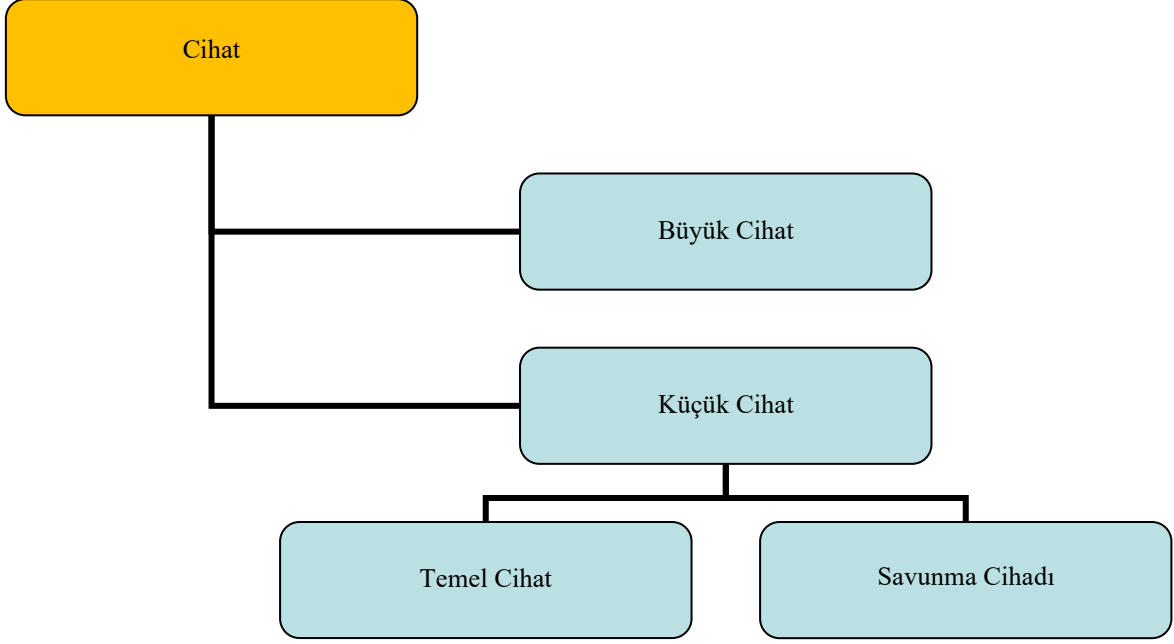
Hizbullah, tarımsal üretime önem vermiş; bu çerçevede eğitim kursları düzenlemiş, fide ve traktör dağıtmış, aşılama kampanyaları yürütmüş, tarımsal hastalıklar ve zararlılarla mücadele programları uygulamış ve kırsal geçim kaynaklarını çeşitlendirmek amacıyla balıkçılık faaliyetlerini desteklemiştir. Ayrıca tarımsal eğitim merkezleri kurarak çiftçilerin bilgi ve becerilerini geliştirmeye çalışmıştır (Qassam, 2007, s. 95).

Eğitim hizmetleri alanında geliştirilen uygulamalar, Hizbullah'ın bu alanı uzun vadeli ve planlı bir faaliyet sahası olarak yapılandığına ortaya koymuştur. Maddi destek programları, okul işletmeciliği ve burs uygulamaları aracılığıyla yürütülen eğitim faaliyetleri, örgütün eğitim alanında kurumsal bir süreklilik sağlamasına imkân tanımıştır. Eğitim alanına yönelik yapılanmanın farklı düzeylerde örgütlenmesi, insan kaynağına ilişkin yönlendirme süreçlerinin erken aşamalardan itibaren şekillendirilmesini mümkün kılmıştır. Öğretim faaliyetlerinin temel eğitimle sınırlı kalmayarak yükseköğrenim, mesleki eğitim ve tarımsal üretim alanlarına uzanması, eğitim hizmetlerinin kapsamının genişlediğini göstermiştir. Eğitim içerikleri ve öğretim pratikleri üzerinde geliştirilen yönlendirmeler, Hizbullah'ın eğitim alanını uzun erimli örgütsel hedeflerle uyumlu bir faaliyet alanı olarak değerlendirdiğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda eğitim hizmetleri, örgütün kurumsal varlığını sürdürülebilir kılan temel faaliyet alanlarından biri hâline gelmiştir.

3.1.6. Kültürel, İdeolojik ve Medya Faaliyetleri

Beyrut'un güney banliyölerinde icra edilen Aşura ritüelleri, zamanla dini bir yaş pratiği olmanın ötesine geçerek kültürel, ideolojik ve siyasal içerikler üreten kamusal faaliyetler niteliği kazanmıştır. Kербela anlatısı etrafında şekillenen bu ritüeller, Şii toplulukların kolektif hafızasını ve kimlik bilincini güçlendiren bir sembolik çerçeve üretmiştir. Bu çerçeve, bölgede baskın bir siyasal aktör konumuna yükselen Hizbullah tarafından sistemli biçimde sahiplenilmiş ve örgütsel söylemle uyumlu bir kamusal dile dönüştürülmüştür. Aşura anmaları, direniş, fedakârlık ve mağduriyet temaları üzerinden yeniden anlamlandırılarak geniş kitlelerin seferber edilmesine imkân veren düzenli ve görünür kamusal pratikler şeklinde yapılandırılmıştır. Bu süreçte ritüeller, Hizbullah'ın toplumsal tabanını pekiştiren, siyasal meşruiyetini güçlendiren ve kamusal alandaki varlığını sürekli kılan bir işlev kazanmıştır (Norton, 2005, s. 141). Bu kamusal ve sembolik pratikler, Hizbullah'ın ideolojik söylemini toplumsal hayata yerleştirmede başvurduğu araçlardan yalnızca birini oluşturmaktadır. Örgüt, benzer bir ideolojik çerçeveyi farklı toplumsal alanlara ve kuşaklara yaymaya yönelik daha kapsamlı stratejiler geliştirmiştir.

Hizbullah, kuruluşundan itibaren İsrail ve Batı karşıtı direniş merkezine alan bir strateji benimsemiş ve bu doğrultuda kalıcı bir direniş kültürü inşa etmeye odaklanmıştır. Genç Şiiler, Hizbullah sembolleri ve şehit görselleriyle donatılmış mahallelerde sosyalleşmekte; Kudüs Günü gibi etkinliklerle örgütün söylemine entegre edilmektedir. Yaz kampları, dini eğitimler ve askeri hazırlıklar yoluyla gençlerin ideolojik ve fiziki eğitimi desteklenmektedir. Aynı zamanda örgüt, sunduğu kapsamlı sosyal hizmetlerle halk nezdinde meşruiyet kazanmakta; bu hizmetlerden yararlanan bireyler zamanla Hizbullah'ın ideolojisine yakınlaşmaktadır. Bu bütüncül yapı, ideolojik bağlılığı yüksek bir toplum inşa etme amacına hizmet etmektedir (Aktaş, 2022, s. 126-132). Hizbullah, ideolojik etkisini artırmak amacıyla medya kanallarını etkin biçimde kullanmıştır. Cami ve dini merkezler aracılığıyla yürütülen geleneksel propagandanın yanı sıra, gazete, radyo ve televizyon gibi modern araçlarla geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu yayınlar sayesinde örgütün mesajları yayılmış, İslamcı kültür inşa edilmiş ve Hizbullah'a özgü semboller oluşturulmuştur (Azani, 2013b, s. 905). Bu ideolojik yapı ve medya stratejileriyle kitleleri etkilemeyi hedefleyen Hizbullah, bu doğrultuda cihat kavramını da kendi dünya görüşü çerçevesinde tanımlayarak söylemini daha derin ve kapsayıcı bir zemine oturtmuştur.

Şekil 3. 1. Cihat Çeşitler (Mulhern, 2012, ss. 11-12)

Genellikle Allah adına yürütülen kutsal mücadele olarak tanımlanan cihat hem kavramsal hem de pratik düzeyde oldukça tartışmalı ve zaman zaman indirgemeci biçimde ele alınan bir terimdir. Hizbullah bağlamında ise cihat, yalnızca silahlı çatışmayı değil, aynı zamanda düşmana karşı direnç göstermeyi ve ilahi hedeflere ulaşmak için sarf edilen çabayı içeren çok boyutlu ve kapsamlı bir mücadele biçimi olarak değerlendirilmektedir (Hamzeh, 2004, s. 36). Hizbullah'ın cihat anlayışı iki boyutta ele alınır: büyük cihat, bireyin kendi nefsiyle verdiği manevi mücadeleyi ifade ederken; küçük cihat, temel ve savunma olmak üzere iki alt başlığa ayrılır. Temel cihat, İslam'ın güç kullanılarak yayılmasını savunan geleneksel anlayışı temsil etmektedir. Ancak Hizbullah bu yetkinin yalnızca Peygamber ya da masum imamlara ait olduğunu savunarak bu tür cihadı reddetmiştir. Bu nedenle Hizbullah, yalnızca savunma amaçlı cihadı meşru kabul etmiştir (Mulhern, 2012, s. 11-12).

Bu ideolojik çerçeve ve kavramsal yapı, Hizbullah'ın söylemini toplumsal alanda sürekli ve etkili biçimde dolaşıma sokmasını gerekli kılmıştır. Söylemin farklı toplumsal kesimlere aktarılması ve sürekliliğinin sağlanması, örgütün iletişim stratejilerini merkezi bir unsur haline getirmiştir. Bu bağlamda medya ve iletişim teknolojileri, ideolojik mücadelenin temel araçları arasında konumlandırılmıştır. Hizbullah, medya ve iletişim teknolojilerini siyasal mücadelesinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmektedir. Bu doğrultuda örgüt, kendi resmî internet sitesinin yanı sıra İslami Direniş ve televizyon kanalı el-Manar için ayrı dijital platformlar oluşturarak farklı hedef kitlelere yönelik

sürekli bir iletişim hattı kurmuştur. Uydu televizyon yayıncılığına verdiği önem, Refik Hariri Hükümeti tarafından alınan uydu yayınlarını yasaklayıcı kararların eleştirilmesiyle açık biçimde ortaya çıkmıştır. Hizbullah, medyayı İsrail'e karşı yürütülen psikolojik mücadelenin etkili bir aracı olarak konumlandırmakta ve bu kapsamda İbranice yayın yapacak bir Lübnan uydu televizyon kanalı kurulmasını savunmaktadır (Ghorayeb, 2002, s. 111).

Kültürel, ideolojik ve medya faaliyetleri alanında geliştirilen uygulamalar, Hizbullah'ın bu alanları örgütsel sürekliliğin sağlandığı temel faaliyet sahaları olarak yapılandırıldığını ortaya koymuştur. Dini ritüellerin kamusal ve sembolik pratikler hâline getirilmesi, ideolojik söylemin gündelik yaşamla bütünleşmesini sağlayan etkili bir zemin oluşturmuştur. Gençlik faaliyetleri, eğitim programları ve toplumsal etkinlikler yoluyla geliştirilen ideolojik aktarım süreçleri, örgütün uzun vadeli yönlendirme kapasitesini güçlendirmiştir. Medya ve iletişim araçlarının sistemli biçimde kullanılması, ideolojik söylemin farklı toplumsal kesimlere düzenli olarak ulaştırılmasını mümkün kılmıştır. Kültürel üretim, ideolojik çerçeve ve medya stratejilerinin eşgüdüm içinde yürütülmesi, Hizbullah'ın kamusal alandaki görünürlüğü ve söylemsel etkisini sürdürülebilir kılan bir yapı oluşturmuştur.

3.2. KURAMSAL PERSPEKTİFTEN HİZBULLAH'IN HEGEMONYA İNŞASI

Bu çalışmada ele alınan sosyal, mali ve kurumsal hizmet pratikleri, Hizbullah'ın Lübnan'daki faaliyetlerinin kuramsal bir çerçeve içinde değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Hizmet ağlarının süreklilik kazanan kurumsal yapılar üzerinden örgütlenmesi, bu pratiklerin toplumsal alandaki anlamının kuramsal yaklaşımlar aracılığıyla ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda Hizbullah'ın çeşitli hizmetleri, Gramsci'nin hegemonya kuramı ve Robert W. Cox'un Neo-Gramşiyen yaklaşımı çerçevesinde ele alınacak ve bu kuramsal çerçeveler temelinde değerlendirilecektir.

3.2.1. Gramsci'nin Yaklaşımıyla Hizbullah'ın Hizmet Ağının İşlevsel Analizi

Hizbullah'ın ideolojik ve siyasal yönelimi, İran'da kurumsallaşan Velayet-i Fakih doktrini temelinde şekillenmiştir. Bu öğretisi, örgüt açısından teolojik bir referansın ötesinde, siyasal karar alma süreçlerini ve liderlik ilişkilerini düzenleyen bir normlar bütünü olarak işlev görmektedir. Dini otoritenin merkeziliğini esas alan bu yaklaşım,

Hizbullah'ın örgütsel yapılanmasının ve iç disiplininin oluşumunda belirleyici olmuştur. Lübnan'ın mezhepsel olarak parçalı ve çok aktörlü siyasal yapısı içinde Hizbullah'ın konumu da bu ideolojik çerçeve doğrultusunda belirlenmektedir. Velayet-i Fakih'e dayalı bağlılık anlayışı, örgütün toplumsal tabanla kurduğu ilişkileri, siyasal alandaki yönelimlerini ve devletle kurduğu ilişki biçimini tanımlayan bir referans üretmiştir (Baş, 2022, s. 132).

Gramsci'nin hegemonya yaklaşımı çerçevesinde ele alındığında, Hizbullah'ın Velayet-i Fakih doktrinini benimsemesi, örgütün toplumsal meşruiyet üretme biçimiyle yakından ilişkilidir. Bu öğretisi, Hizbullah'ın ideolojik bütünlüğünü ve kurumsal yapısını düzenleyen bir üst yapısal referans alanı olarak işlev görmektedir. İç savaş koşullarının yarattığı siyasal parçalanma ortamında bu düşünsel çerçeve, örgüt içindeki karar alma süreçlerini belirli bir normatif zemine oturtmuş ve hiyerarşik yapının sürekliliğini sağlamıştır. Bu ideolojik yönelim, liderliğin otoritesini tanımlayan ve örgüt içi düzeni pekiştiren bir rol üstlenmiştir. Bu sayede Hizbullah, tabanı nezdinde tutarlılık ve istikrar algısı üretmiş, kamusal alanda ise belirgin bir ideolojik kimlik ortaya koymuştur. Velayet-i Fakih eksenli bu düşünsel hat, örgütün İran ile kurduğu ilişkinin niteliğini ve Lübnan'daki siyasal-toplumsal konumunu şekillendiren temel referanslardan biri haline gelmiştir.

Gramsci'nin kuramsal perspektifinde, toplumsal egemenliğin kurulması ve sürdürülmesi yalnızca devletin hukuki yetkileri ya da zor kullanma kapasitesi üzerinden açıklanamamaktadır. Egemen konumda bulunan sınıflar, toplumu yönlendirme ve rıza üretme süreçlerini, kültürel ve düşünsel alanlarda kurdukları etki aracılığıyla da inşa etmektedir (Dural, 2012, s. 312). Bu çerçevede eğitim sistemi, kitle iletişim araçları ve dini kurumlar gibi üst yapılar, belirli değerlerin, normların ve dünya görüşlerinin topluma aktarılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu kurumlar aracılığıyla egemen sınıfların bakış açıları sıradan ve doğal kabul edilen düşünce biçimleri haline gelirken, toplumsal düzenin meşruiyeti de sürekli olarak yeniden üretilmektedir.

Örneğin İslami Sağlık Kurumu ile İnşa ve İmar Kurumu, Hizbullah'ın toplumsal alandaki etkisini genişleten kurumsal yapılardır. Bu kurumlar üzerinden üretilen sağlık, barınma ve altyapı hizmetleri, maddi ihtiyaçların karşılanması ötesinde, örgütün siyasal ve ideolojik çerçevesinin gündelik hayata yerleşmesini sağlamıştır. Hizmet sunumu, Hizbullah'ın söylemini meşrulaştıran ve toplumsal kabul üreten bir kurumsal pratiğe dönüşmüştür. Bu yapılar aracılığıyla Hizbullah, toplumsal tabanla sürekli ve doğrudan temas kurabilmiş, ideolojik mesajlarını soyut düzeyden çıkararak günlük deneyimlerin

içine taşımıştır. Sağlık merkezleri ve yeniden inşa faaliyetleri, örgütün toplumsal desteğini kurumsal biçimde örgütleyen ve ideolojik yönelimini kalıcı hale getiren temel taşıyıcılar olarak işlev görmüştür. Bu kurumsal ilişkiler, Hizbullah'ın toplumsal varlığının kültürel alanla kurduğu bağlantıları görünür kılmaktadır.

Hizbullah açısından kültür, dar anlamda sanatsal üretimle ya da sosyal etkinliklerle sınırlı bir alan olarak görülmemekte; bireylerin inanç dünyasını, siyasal yönelimlerini, ahlaki referanslarını ve gündelik yaşam pratiklerini birlikte biçimlendiren kapsamlı bir etki alanı olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda kültürel alan, örgütün ideolojik çerçevesinin toplumsal hayata yerleştirilmesinde işlevsel bir araç haline gelmiştir. Bu çerçevenin somut yansımalarından biri, Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah'a bağlı bir hayır kurumu tarafından Beyrut'ta inşa edilen As Saha Kompleksi'nde görülmektedir. Başlangıçta bir sosyal ve kültürel merkez olarak tasarlanan bu mekân, zamanla Hizbullah'a ait sembollerin ve anlatıların görünürlük kazandığı bir kamusal alana dönüşmüştür. Bu dönüşüm, söz konusu mekânın yalnızca dinlenme ve sosyalleşme işlevi görmesini değil, örgütün tabanı içinde aidiyet duygusunu güçlendiren bir toplumsal bağ üretme alanı olarak işlevini de mümkün kılmıştır (Deeb ve Harb, 2009, s. 199). Bu süreç sonucunda Hizbullah, Şii topluluk içinde siyasal yönelim ile kültürel kimliği birbirine bağlayan kalıcı bir bağlılık alanı üretmiştir. Kültürel etkinlikler ve kamusal mekânlar üzerinden kurulan ilişkiler ağı, örgüt ile tabanı arasındaki bağın gündelik yaşam pratikleri içinde sürekli olarak yeniden üretildiğini göstermektedir. Bu aidiyet yapısı, Hizbullah'ın toplumsal hâkimiyetinin yalnızca ideolojik ikna yoluyla kurulmadığını ortaya koymaktadır. Maddi kaynaklara dayalı ilişkiler ve kurumsal ağlar, bu hâkimiyetin toplumsal düzeyde derinleşmesini sağlayan başlıca taşıyıcılar olarak işlev görmektedir. Kültürel pratikler aracılığıyla şekillenen bu toplumsal bağların, dini referanslarla nasıl ilişkilendirildiği Hizbullah'ın ideolojik yapılanmasını anlamak açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

Hizbullah'ın ideolojik hâkimiyet kurma stratejisinde dini referanslar merkezi bir yer tutmaktadır. Örgüt, inanç alanını yalnızca bireysel dindarlıkla sınırlı bir alan olarak görmemekte, toplumsal yönlendirme ve siyasal mobilizasyonun etkili bir aracı olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda Hizbullah'a yön veren dini otoriteler, ibadet mekânlarının işlevini kamusal ve siyasal alanla ilişkilendiren bir bakış açısı geliştirmiştir. Bu çerçevede Şeyh Muhammed Hüseyin Fadlallah, camilerin yalnızca ritüel pratiğin icra edildiği mekânlar olarak düşünülmemesi gerektiğini vurgulamış; bu alanların toplumsal bilinç oluşturma, siyasal yönelimleri şekillendirme ve kitleleri harekete geçirme

potansiyeline sahip olduğunu ifade etmiştir (Cülük, 2015, s. 800). Bu bakış açısı, inanç alanı ile siyasal alan arasındaki ayrımın bilinçli biçimde zayıflatıldığını göstermektedir. Camiler, ritüel ibadetin icra edildiği mekânlar olmaktan çıkarılarak toplumsal aidiyetin üretildiği ve ortak bir siyasal bilinç oluşturulan alanlara dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm, dini kurumların Hizbullah'ın toplumsal etki kapasitesini sürdüren kurumsal dayanaklar haline gelmesine imkân tanımıştır. Bu doğrultuda dini semboller ve ritüel pratikler, örgütün ideolojik anlatısı içine yerleştirilerek siyasal söylemin gündelik hayata taşınmasını sağlayan araçlar olarak yapılandırılmıştır. Bu kullanım biçimi, Hizbullah'ın hegemonya kurma sürecinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu dini yapılanmanın, Hizbullah'ın benimsediği daha geniş düşünsel hatla nasıl ilişkilendiği de dikkate alınması gereken bir boyut oluşturmaktadır.

Hizbullah'ın yönetici kadrosu, İran'da geliştirilen Batı karşıtı düşünsel çizgiyi kendi ideolojik referans çerçevesine dahil etmiştir. Bu yönelim, örgütün Lübnan'daki siyasal duruşunun ve toplumsal konumlanışının belirlenmesinde etkili olmuştur. Böylece Hizbullah, bölgesel ve küresel aktörlere yönelik tutumunu bu ideolojik hat üzerinden tanımlayan bir hareket olarak yapılandırmıştır (Yetim, 2018, s. 34). Bu yönelim, hegemonya kuramı açısından anlamlı bir çerçeve sunmaktadır. Hizbullah, toplumsal etki üretimini askeri kapasiteye dayandırmak yerine İran kaynaklı devrimci düşünce üzerinden ortak bir siyasal bilinç oluşturma yönünde yapılandırmıştır. Bu düşünsel hat, Şii topluluk içinde paylaşılan bir kimlik ve yönelim üretmiştir. Ortaya çıkan bu ideolojik yapı, bölgesel ölçekte İran'ın etki alanının genişlemesine katkı sağlamış, Lübnan'daki Şii nüfus nezdinde örgütün siyasal meşruiyetini güçlendirmiştir. Bu ideolojik çerçevenin örgüt bünyesinde hangi aktörler ve hangi bilgi üretim mekanizmaları üzerinden şekillendiği de dikkate alınması gereken bir boyut oluşturmaktadır.

Gramsci'nin kuramsal çerçevesinde organik aydınlar, belirli bir toplumsal grubun siyasal ve ideolojik hedeflerini toplumun geneline aktaran temel taşıyıcılar olarak tanımlanmaktadır (Akkaya, 2014, s. 40). Bu tür aktörlerin somut karşılıkları, Hizbullah bünyesinde düşünsel üretim yapan ve örgütün politika alanlarını kavramsallaştıran kurumsal yapılarda izlenebilmektedir. Hizbullah'ın ekonomik düşünce dünyasının şekillenmesinde etkili olan kurumsal aktörlerden biri İstışari Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi (Markaz al-Istisharat li'l-Dirasat wa'l-Tawthiq)'dir. Bu yapı, ekonomik düzeni değerlendirirken özel mülkiyet ilkesini ve piyasa temelli işleyişi İslami referanslarla uyumlu bir çerçeve içinde ele almıştır. Bu doğrultuda, mülkiyetin bireysel kullanımına ve

girişimciliğe dayalı ekonomik faaliyetler meşru görülmüş; özelleştirme politikaları ise ideolojik açıdan dışlanan bir uygulama alanı olarak tanımlanmamıştır (Daher, 2016, s. 404). Hizbullah'ın İslami sosyal adalet vurgusu, anti-emperyalist söylemi ve ağırlıklı olarak yoksul Şii kesimlere dayanan toplumsal tabanı dikkate alındığında, özelleştirme politikalarına karşı mesafeli bir tutum benimsemesi beklenir. Buna rağmen örgüt, özelleştirmeyi kategorik biçimde reddeden bir yaklaşım geliştirmemiş, belirli koşullar altında bu politikayı meşru bir araç olarak değerlendirmiştir. Bu durum, ideolojik üretim süreçlerinin ekonomi politik tercihler üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Toplumsal tabanın maddi çıkarlarıyla örtüşmeyen uygulamalar, düşünsel çerçeveler aracılığıyla kabul edilebilir hale getirilebilmekte; böylece belirli ekonomik yönelimler siyasal ve ideolojik bir rıza zemininde toplumsal alana taşınabilmektedir.

İdeolojik kabullerin toplumsal düzeyde yerleşmesinde Cihad el-Bina önemli bir uygulama alanı oluşturmaktadır. Kurum, inşaat, yeniden yapılandırma, altyapı, mühendislik ve tarımsal projeler yoluyla Hizbullah'ın sahadaki örgütsel kapasitesini somut biçimde ortaya koymaktadır. Yürütülen bu faaliyetler, örgütün kurumsal varlığını gündelik hayatın içine yerleştiren bir işlev görmektedir (Deeb, 2009, s. 249). Bu hizmet üretimi üzerinden Hizbullah'ın değerleri ve hedefleri toplumsal alana aktarılmakta, teknik faaliyetler ideolojik yönelimin görünür hale geldiği bir zemine dönüşmektedir. Bu bağlamda Cihad el-Bina, örgütsel söylemin sahada kurumsal bir biçim kazanmasını sağlayan bir yapı olarak konumlanmaktadır.

Hizbullah'ın kurumsal yapısı zamanla Şii toplumunun gündelik yaşamına ve sosyal ilişkiler ağına derin biçimde yerleşmiştir. Bu yerleşiklik, örgütün varlığını geçici bir siyasal oluşumun ötesine taşıyarak kalıcı bir toplumsal gerçeklik haline getirmiştir. Bu çerçevede Hizbullah, seçmen kitlesinin farklı düzeylerdeki beklentilerine karşılık üretebilen, hizmet kapasitesi bulunan ve toplumsal ihtiyaçlara duyarlı bir örgütsel düzen kurmayı başarmıştır (Norton, 1998, s. 157). Bu durum, Hizbullah'ın toplumsal tabanının ve siyasal destek düzeyinin seçimsel düzlemde ne ölçüde karşılık bulduğunun, farklı kurumsal seçim mekanizmaları bağlamında ayrıca değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Lübnan'da parlamento seçimleri, anayasal düzenlemeler doğrultusunda mezhepsel kota sistemine dayalı olarak gerçekleştirildiğinden, söz konusu seçim sonuçları siyasal aktörlerin toplumsal destek düzeyini doğrudan yansıtmada konusunda yapısal sınırlılıklar barındırmaktadır. Bu bağlamda parlamenter temsilde elde edilen başarı, büyük ölçüde önceden belirlenmiş mezhepsel dağılım çerçevesinde şekillenmektedir. Ancak belediye

seçimleri, mezhepsel kotaya tabi olmaksızın yerel idari birimler düzeyinde gerçekleştirildiğinden, siyasal aktörlerin yerel ölçekteki toplumsal karşılığını daha objektif ortaya koyma potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla Hizbullah'ın seçim performansının ve toplumsal tabanının nesnel bir biçimde değerlendirilebilmesi açısından, mezhepsel kota mekanizmalarının belirleyici olmadığı belediye seçimlerinin analiz edilmesi daha elverişli bir değerlendirme zemini sunmaktadır (Nureddin, 2004).

Tablo 3.1. Şii Siyasal Aktörler Olarak Hizbullah ve Emel'in Şii Yoğunluklu Bölgelerdeki Yerel Temsil Oranlarının Karşılaştırılması (Bartels, 2010, s. 20)

Vilayet	Belediye	Hizbullah		EMEL	
		1998	2004	1998	2004
Cebel-i Lübnan	Burc el-Baracine	%100	%100	%0	%0
	Gubeyri	%100	%100	%0	%0
	Haret Hureyk	-	%100	-	%0
	Aley	%100	%76	%0	%24
	Şuf	%100	%67	%0	%33
	Cübeyl	%100	%100	%0	%0
Güney Lübnan ve Nebatiye		%40	%65	%60	%35
Beka Vadisi		%59	%94	%41	%6

1998 ve 2004 yıllarına ait temel bölgelerde elde edilen belediye seçim sonuçları incelendiğinde, Hizbullah'ın ulusal seçimlere kıyasla yerel seçimlerde daha yüksek bir performans sergilediği görülmüştür. Beyrut'un bazı banliyöleri dışında, 2004 yılında 1998'e kıyasla daha yüksek bir yerel temsil düzeyine ulaştığı anlaşılmaktadır. Özellikle Güney Lübnan'da elde edilen kazanımlar, Emel'in geleneksel destek tabanında bir zayıflamaya işaret etmektedir. Benzer biçimde, 1998 yılında Hizbullah içerisindeki radikal bölünmeler nedeniyle oy kaybının yaşandığı Beka bölgesinde de 2004 yılı itibarıyla temsil kapasitesinde kayda değer bir artış ortaya çıkmıştır (Bartels, 2010, s. 20). Gramsci'nin hegemonya yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde bu durum, örgütün yalnızca ideolojik söylem üretimi yoluyla değil, aynı zamanda yerel düzeyde kurumsallaşmış hizmet ağları aracılığıyla toplumsal rıza üretme kapasitesini genişlettiğini göstermektedir. Özellikle Güney Lübnan ve Beka gibi Şii nüfusun yoğunlaştığı bölgelerde Hizbullah'ın 2004 yılında Emel karşısında elde ettiği temsil artışı, mezhep içi siyasal sadakatin yeniden yönlendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda belediye meclislerinde kazanılan yerel temsil oranları, Hizbullah'ın toplumsal tabanla kurduğu maddi ve kurumsal ilişkilerin

siyasal alanda karşılık bulduğunu ve örgütün Şii toplum içerisindeki hegemonik konumunu pekiştirdiğini göstermiştir.

Bu çerçevede Hizbullah'ın ideolojik yönelimi ile kurumsal hizmet kapasitesi arasındaki etkileşim, örgütün toplumsal meşruiyet üretme sürecinde belirleyici bir rol oynamıştır. Sosyal hizmet ağları, kültürel pratikler ve dini referanslar üzerinden kurulan çok katmanlı ilişki biçimleri, Hizbullah'ın toplumsal varlığını yalnızca siyasal temsil düzeyiyle sınırlı kalmayan, gündelik yaşam pratikleri içerisinde yeniden üretilen bir etki alanına dönüştürmüştür. Böylece örgüt, Şii topluluk içerisinde ideolojik yönelim ile maddi çıkar ilişkilerini bütünleştiren bir hegemonya zemini oluşturmuş ve yerel düzeyde elde ettiği temsil kapasitesini toplumsal rıza üretiminin kurumsal dayanaklarından biri haline getirmiştir.

3.2.2. Robert W. Cox'un Neo-Gramşiyen Yaklaşımıyla Çözümleme

Robert W. Cox'un hegemonya anlayışı, düşünsel yapılar, maddi güç unsurları ve kurumsal düzenlemeler arasındaki ilişki üzerinden açıklanmaktadır. Bu çerçeve, toplumsal ilişkiler ve kurumsal pratikler üzerinden incelendiğinde daha somut ve analitik bir nitelik kazanmaktadır (Ateed ve Özcan, 2023, s. 749). Devlet kurumlarının hizmet üretmekte zorlandığı sağlık, eğitim ve sosyal destek alanlarında Hizbullah tarafından yürütülen faaliyetler, örgütün toplum içindeki konumunu belirgin biçimde güçlendirmiştir. Bu hizmet kapasitesi, Hizbullah'ın kendi toplumsal çevresi içinde kamusal otoriteye benzer bir rol üstlenmesine imkân tanımıştır. Hastaneler, okullar ve kitle iletişim araçları üzerinden kurulan bu yapı, örgütün kendi yönetsel düzenini oluşturan kurumsal bir çerçeve üretmiştir (Yılmaz, 2022, s. 117). Bu kurumsal ağın sahaya nasıl yayıldığı ve toplum içinde nasıl karşılık bulduğu, Hizbullah'ın destek ve bağlılık üretme biçimini daha görünür kılmaktadır. Kurumların mekânsal yerleşimi ve günlük yaşamdaki işlevleri, örgütün meşruiyetini hangi kanallar üzerinden pekiştirdiğini analitik düzeyde izlenebilir hale getirmektedir.

Hizbullah'ın hizmet ağları ağırlıklı olarak Şii nüfusun yoğunlaştığı yerleşimlerde örgütlenmiştir. Sunulan hizmetler, belirli koşullarda mezhepsel sınırların dışına taşabilmiştir. Güney Lübnan gibi çatışmaların etkilediği ve farklı toplulukların bir arada yaşadığı bölgelerde, bu hizmetlerden Sünni ve Hristiyan gruplar da yararlanabilmiştir. Buna karşın örgütün toplumsal faaliyetlerinde belirleyici olan ana hedef kitlesinin Şii toplumu olduğu gerçeği değişmemiştir (Flanigan ve Abdel-Samad, 2009, s. 128). Bu

bağlamda, Hizbullah'a bağlı sosyal hizmet kurumlarının mekânsal dağılımı ile örgütün toplumla kurduğu bağlar arasındaki ilişki daha görünür bir nitelik kazanmaktadır. Söz konusu kurumların yerleşim örüntüsü, ağırlıklı olarak Şii nüfusun yoğunlaştığı bölgelerde yoğunlaşmaktadır ve bu durumun örgütün Şii toplumsal tabanı içinde sadakat üretimini pekiştirdiği bazı akademik çalışmalarda nicel bulgularla gösterilmiştir (Cammett, 2010, s. 394-395). Bu mekânsal örüntünün Şii topluluk ile Hizbullah arasındaki siyasal ve toplumsal ilişkileri nasıl etkilediği, saha temelli araştırmalar yoluyla daha açık biçimde ortaya konulabilmektedir. Beyrut'ta 176 Şii katılımcıyla yürütülen bir anket çalışmasında, Hizbullah'a yönelik bağlılığın düzeyi ile bireylerin dindarlık düzeyi, siyasal sisteme yönelik yabancılaşma algısı ve örgütün sunduğu hizmetlerden yararlanma sıklığı arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir (Haddad, 2013, s. 23). Bu sayısal veriler, ortaya çıkan etkinin kişisel eğilimlerle sınırlı kalmadığını, kurumsal düzenlemeler ve mekânsal örgütlenme üzerinden süreklilik kazandığını ortaya koymaktadır. Hizbullah'ın sosyal destek faaliyetlerini belirli fiziksel alanlar etrafında yapılandırması, hedeflenen topluluk açısından kalıcı bir ilişki zemini üretmiştir. Bu yapılanma, grup içi dayanışma bağlarını pekiştirmiş ve kolektif kimliğin toplumsal düzeyde pekişmesine katkı sağlamıştır (Cammett, 2010, s. 389-390). Bu olgu, Hizbullah'ın sosyal hizmet ağları üzerinden Şii topluluk içinde rızaya dayalı bir bağlılık düzeni oluşturduğunu göstermektedir ve bu yönelim hegemonya kuramıyla uyumlu bir çerçeve sunmaktadır. Kurumsal düzeyde üretilen bu sadakat ilişkilerinin tarihsel zeminini, Lübnan'da özellikle Şii nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde uzun süredir devam eden ekonomik eşitsizlikler ve kalkınma yetersizlikleri oluşturmaktadır.

1940'ların sonrasında Lübnan ekonomisi, Batı ile bütünleşmeye dayalı ve ağırlıklı olarak hizmet sektörünü önceleyen bir büyüme çizgisine yönelmiştir. Bu yönelim, tarımsal üretimin belirleyici olduğu Güney Lübnan ile Beka Vadisi'nde yaşayan Şii toplulukların kalkınma sürecinin dışında kalmasına yol açmıştır. Tarım alanı, toplam iş gücünün yaklaşık yarısını barındırmasına karşın ulusal gelirden sınırlı bir pay elde etmiş, ekonomik birikim daha çok kent merkezlerinde yoğunlaşan hizmet faaliyetlerinde toplanmıştır. Şii nüfusun yoğunlaştığı bölgeler kamu bütçesinden oldukça düşük oranlarda pay almış, tarıma dayalı geçim biçimi bu kesimleri kalıcı bir yoksulluk döngüsü içine sürüklemiştir. 1970'li yılların başına gelindiğinde Şii köylülerin yaşadığı alanların bütçeden aldığı payın yüzde beş civarında kalması, bölgesel eşitsizliklerin ulaştığı boyutu açık biçimde ortaya koymuştur. Güney Lübnan ve Beka'da çalışan Şii emek gücünün çok büyük bir

bölümünün tarım sektörüne bağımlı olması, ülke içindeki kalkınma farklılıklarını daha görünür hale getirmiştir (Ghorayeb, 2003, s. 283). Bu yapı, Robert W. Cox'un vurguladığı maddi kapasiteler ile kurumlar arasındaki uyumsuzluğun belirginleştiği bir bağlam üretmiştir. Ortaya çıkan bu kopukluk, egemen dünya görüşünün ve devlet merkezli meşruiyet anlayışının Şii toplum içindeki etkisini zayıflatmış, alternatif fikirlerin ve kimlik temelli aidiyet biçimlerinin güçlenmesine uygun bir zemin hazırlamıştır. Bu yapısal dönüşümün siyasal bağlılık örüntüleri ve sosyal yardım mekanizmalarına erişim üzerindeki yansımaları, daha sonraki dönemde yürütülen nicel saha araştırmalarıyla daha açık biçimde gözlemlenebilir hale gelmiştir.

Cammett (2014)'in Lübnan genelinde yürüttüğü nicel saha çalışması, siyasal sadakat ile sosyal yardımlara erişim arasındaki bağlantıyı incelemeye yönelmiştir. Yaklaşık 1.900 katılımcıdan elde edilen veriler analiz edilirken bireylerin siyasal katılımı; yaş, cinsiyet, ekonomik ihtiyaç durumu, hanede çocuk bulunması, dindarlık, dini katılım, parti tercihi ve mezhep kimliği değişkenleri üzerinden modellenmiştir. Çalışmada aşamalı istatistiksel yöntemler kullanılmış; ilk aşamada temel sosyo-demografik göstergeler, sonraki aşamada parti tercihi ve siyasal katılım, son aşamada ise mezhep kimliği modele eklenmiştir. Bu analitik yaklaşım, sosyal yardımlara erişimin mezhepsel aidiyetten mi yoksa siyasal bağlılık ilişkilerinden mi kaynaklandığını test etmeye imkân tanımıştır. Bulgular, Şii mezhep kimliğinin başlangıçta yardım erişimiyle sınırlı bir ilişki sergilediğini, siyasal yönelim ve partizanlık değişkenleri dikkate alındığında bu ilişkinin istatistiksel anlamlılığını yitirdiğini göstermiştir (Cammett, 2014, s. 121-128). Bu bulgu, sosyal desteklerden yararlanmanın mezhepsel aidiyet temelinde açıklanamadığını, siyasal katılım düzeyi ve örgütsel bağlar üzerinden daha anlamlı biçimde kavranabildiğini ortaya koymuştur.

Robert W. Cox'un kuramsal yaklaşımı içinde değerlendirildiğinde Hizbullah'ın bir tarihsel blok oluşturma doğrultusunda konumlandığı görülmektedir. Örgüt, ideolojik tutarlılığı ve kurumsal pratikleri aracılığıyla kendi hegemonik düzeninin toplumsal dayanaklarını güçlendirmiştir. Bu tarihsel blok, Şii toplumun karşı karşıya kaldığı ekonomik kırılmalara yönelik istihdam, yardım ve güvenlik gibi alanlarda somut karşılıklar üretmiş, aynı zamanda kimlik ve değer temelli bir ideolojik anlatı inşa etmiştir. Bu çerçevede Hizbullah, üretim ilişkileri ve maddi kaynaklar ile fikir yapıları arasında işlevsel bir bütünlük kurabilmiştir. İran'dan sağlanan mali destekler ve örgütün sosyal yardım ağları, direniş ideolojisi ve dini söylemle birlikte, örgütün toplumsal alandaki

konumunu sürdürülebilir kılan bir uyum üretmiştir. Bu uyum, Hizbullah'ın egemenlik projesinin toplumsal düzeyde yerleşmesini mümkün kılmıştır (Ayhan, 2023, s. 52).

“Tarihsel blok” kavramının Hizbullah bağlamındaki kuramsal karşılığı, örgütün Şii nüfusun yoğun olarak yaşadığı alanlarda yürüttüğü toplumsal hizmet uygulamaları üzerinden daha açık biçimde izlenebilmektedir. Bu bağlamda temel yapıyı oluşturan maddi kapasiteler ile üst yapıyı temsil eden kültürel, ideolojik ve kurumsal düzenlemeler arasında kurulan uyum, Hizbullah'ın sahadaki faaliyetlerinde somut bir görünüm kazanmaktadır. Hizbullah, kamusal otoritenin hizmet üretmekte zorlandığı bu bölgelerde sağlık, eğitim ve altyapı alanlarına yönelik düzenli müdahaleler gerçekleştirmiştir. Bu hizmetler, Şii yoksulların gündelik yaşam ihtiyaçlarına doğrudan karşılık üretmiş ve örgütün maddi kaynakları ile ideolojik yönelimi arasındaki bütünlüğü görünür kılmıştır. Bu bütünlük, Hizbullah'ın toplum içindeki güvenilirliğini ve meşruiyetini kurumsal düzeyde pekiştiren bir zemin oluşturmuştur (Bozkurt, 2014, s. 601). Bu uygulamalar, ekonomik alandaki eksikliklere müdahale ederek maddi zeminde etkili bir yapı üretmiş, sivil toplum alanında kurulan ilişkiler aracılığıyla kültürel ve ideolojik düzeyde süreklilik kazanmıştır. Ortaya çıkan bu bütünlük, “Tarihsel blok” kavramı çerçevesinde, temel yapı ile üst yapı arasındaki uyum olarak ön plana çıkmaktadır (Dural, 2007, s. 57). Bu kuramsal bütünlüğün toplumsal düzeyde nasıl karşılık bulduğu, Hizbullah'ın sosyal hizmet pratikleri üzerinden daha yakından izlenebilmektedir.

Sosyal hizmet faaliyetleri, insani ihtiyaçların karşılanmasının ötesine geçerek sivil nüfusla kalıcı bağlar kurulmasına ve insan kaynağına erişimin genişlemesine katkı sağlamıştır. Hizmetlerden yararlanma ile örgüte katılım arasında zorunlu bir ilişki kurulmamıştır; bazı bireyler örgüte duydukları sempati nedeniyle bu hizmetlere yönelmiş, bazıları ise ideolojik ya da siyasal bağlılık geliştirmeden bu destekleri almaya devam etmiştir. Sağlık, eğitim, gıda ve barınma alanlarında sunulan hizmetlerin düzenli ve profesyonel biçimde yürütülmesi, örgütün yönetme kapasitesine sahip olduğu yönündeki algıyı güçlendirmiştir. Bu yönetsel yeterlilik, toplumsal düzeyde meşruiyet üreten bir unsur olarak işlev görmüştür (Szekely, 2012, s. 113). Bu meşruiyetin toplumsal karşılıkları özellikle genç nüfus içinde belirgin hale gelmektedir. Şii nüfusun yoğun olarak yaşadığı Dahiye'de büyüyen gençler, ahlaki tutum ve davranışlarını dışsal bir zorlamaya maruz kalmadan, kendi değerlendirmeleri, gündelik pratikleri ve sosyal ilişkileri aracılığıyla içselleştirmiştir. Bu bağlamda Hizbullah, doğrudan denetim uygulayan bir güç olarak değil, ahlaki yönelimlere çerçeve sunan ve davranış kalıplarını yönlendiren bir otorite

konumunda yer almıştır (Deeb ve Harb, 2013, s. 8). Mikro ölçekte ortaya çıkan bu rıza üretimi ve ahlaki yönlendirme biçimleri, kurumsallaşma ile hegemonya arasındaki bağın geniş toplumsal düzeyde nasıl kurulduğunu açıklayan kuramsal çerçevelerle birlikte ele alındığında daha kapsamlı bir anlam kazanmaktadır.

Robert W. Cox'un Neo-Gramşiyen yaklaşımı, hegemonik düzenin kurumsal yapılar üzerinden nasıl üretildiğine dikkat çekmektedir. Bu çerçevede uluslararası örgütler ile devlet dışı aktörler, ulusal ve bölgesel düzeylerde oluşan hegemonik ilişkilerin küresel ölçekte yayılmasına aracılık etmektedir. Bu tür yapılar, doğrudan zor kullanımını sınırlı tutan bir siyasal ortam yaratırken, güçlü aktörlerin daha zayıf olanlar üzerindeki etkisini sürdürdürebileceği kanallar üretmektedir. Egemen aktörler, kendi çıkarlarını toplumsal düzeyde ortak çıkarlar olarak sunabildikleri ölçüde bu çıkarların diğer toplumsal gruplar tarafından meşru kabul edilmesini sağlayabilmektedir. Bu süreç, üstünlüğün yalnızca maddi güçle değil, rıza üretimi üzerinden de devam ettirilmesini sağlamaktadır (Ateed ve Özcan, 2023, s. 749). Bu bağlamda söz konusu toplumsal rıza üretim mekanizmalarının, Robert W. Cox'un hegemonya yaklaşımında merkezi bir yer tutan fikirler, kurumlar ve maddi kabiliyetler arasındaki etkileşim temelinde değerlendirilmesi, ortaya çıkan yapının hegemonik kapasitesini kuramsal düzeyde analiz edilebilir hale getirmektedir.

Robert W. Cox'un küresel güç ilişkilerinin analizine uyarladığı hegemonya yaklaşımına göre, bir tarihsel bloğun hegemonik nitelik kazanabilmesi, farklı düzlemlerde işleyen unsurlar arasında yapısal bir bütünlüğün tesis edilmesine bağlıdır. Bu bütünlüğün sağlanamadığı durumlarda, tarihsel blokların küresel hegemonya mücadelesinde etkin ve sürdürülebilir bir üstünlük kurabilmesi mümkün görülmemektedir (Yüksel, 2024, s. 359). Bu çerçevede ele alındığında, çalışma kapsamında incelenen yapının hegemonik kapasitesi askeri gücün ötesinde bir düzlemde şekillenmektedir. Sosyal hizmet faaliyetleri üzerinden oluşturulan maddi imkânlar, kurumsallaşmış yapılar aracılığıyla süreklilik kazanmakta ve ideolojik söylemler yoluyla toplumsal düzeyde anlamlandırılmaktadır. Bu etkileşim, rızaya dayalı bir bağlılık üretiminin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Maddi kapasitenin kurumsal yapı ve fikirselle çerçeve ile uyum içerisinde işlemesi, hegemonik etkinin toplumsal alanda yerleşmesini mümkün kılmaktadır. Böylece hegemonik düzenin oluşumu, söz konusu üç unsur arasındaki karşılıklı ilişki üzerinden açıklanabilir hale gelmektedir. Bu bağlamda söz konusu hegemonik ilişkinin oluşumunun yanı sıra, farklı toplumsal ölçeklere doğru nasıl genişlediği de Neo-Gramşiyen analiz açısından açıklanması gereken bir boyut olarak ortaya çıkmaktadır.

Neo-Gramşiyen perspektifte küresel ölçekte kurulan hegemonik düzenin, belirli bir toplumsal sınıf tarafından ulusal düzeyde inşa edilen hegemonya ilişkilerinden beslendiği ve zaman içerisinde uluslararası alana doğru genişlediği kabul edilmektedir. Bu süreçte hegemonya, yalnızca yeni bir düzenin kurulmasına indirgenmemekte; baskın üretim biçimlerinin, kültürel değerlerin ve kurumsal yapıların farklı toplumsal alanlara yayılmasıyla şekillenen çok boyutlu bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmektedir (Dirzauskaite ve Ilinca, 2017, s. 31). Neo-Gramşiyen yaklaşımın hegemonik düzenin ulusal düzeyde kurulan rıza ilişkilerinden beslenerek daha geniş ölçeklere taşındığına yönelik varsayımı, bu çalışmada Hizbullah'ın toplumsal meşruiyet üretim sürecini açıklamada önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Örgütün sosyal hizmet faaliyetleri aracılığıyla Şii toplumu içerisinde geliştirdiği kurumsal etkileşim alanı, rızaya dayalı bir hegemonya ilişkisi oluşturmasına imkân tanımış; bu süreç Hizbullah'ın sivil toplum alanında kalıcı bir meşruiyet zemini elde etmesine katkı sağlamıştır.

SONUÇ

Lübnan devletinin yıllarca ihmal ettiği Şii kitlelere yönelik temel hizmet eksikliği, bu toplulukları derin bir sosyo-ekonomik mahrumiyet içinde bırakmıştır. Güney Lübnan ve Beka gibi Şiiilerin yoğun yaşadığı bölgeler, kalkınma ve kamu hizmetleri açısından yetersiz yatırım görmüş; devlet kaynaklarının adil dağıtılmaması Şii toplumu nezdinde merkezi yönetimin meşruiyetini zayıflatmıştır. 1982'deki İsrail işgaline karşı Şii toplum içinden bir direniş hareketi olarak doğan Hizbullah, şiddet yoluyla halkın ilk desteğini kazanmış olsa da bu desteği kalıcı kılmak için silahlı mücadelenin ötesine geçerek toplumsal alanda da etkin olmuştur. Araştırma bulguları, Hizbullah'ın tam da bu boşlukta devreye girerek söz konusu eksiklikleri kendi oluşturduğu sosyal hizmet ağlarıyla doldurduğunu göstermiştir. Örgüt, sağlık, eğitim ve sosyal yardım alanlarında üstlendiği rol sayesinde yoksul ve dışlanmış kesimlerin güvenini kazanmış; böylece halk nezdinde gönüllü rızaya dayalı geniş bir meşruiyet zemini elde etmiştir.

Hizbullah, eksik hizmet alanlarını doldurmak için geniş bir kurumsal ağ inşa etmiştir. Örgüte bağlı İslami Sağlık Kurumu aracılığıyla hastane ve klinikler işletmiş; Cihad el-Bina isimli imar kuruluşu ile savaşlarda yıkıma uğrayan bölgelerin yeniden inşasını üstlenmiştir. Eğitim alanında okullar açarak ve burs programları düzenleyerek genç nüfusa yatırım yapan örgüt, ayrıca kurduğu yardım dernekleriyle binlerce muhtaç aileye düzenli gıda ve mali destekte bulunmuştur. Bu yaygın sosyal hizmet ağı, Hizbullah'ı toplumun gündelik yaşamına dokunan ve halkla birebir temas kuran bir aktöre dönüştürerek meşruiyetini pekiştiren temel dayanak olmuştur.

Hizbullah'ın bu sivil faaliyetleri sonucunda örgüt, kendi toplumsal tabanı içinde adeta “devlet gibi” işlev gören bir otorite haline gelmiştir. Sağladığı güvenlik hissi ve refah katkısı ile halk nezdinde meşruiyetini sürekli besleyen örgüt, toplumsal yaşamın her alanında hissedilen bir güç konumuna yerleşmiştir. Eğitimden sağlığa, altyapıdan güvenliğe uzanan hizmet kurumları ağı, Lübnan devletinin eksikliklerini belirginleştirirken halkın ihtiyaçlarını karşılayan alternatif bir düzenin varlığını ortaya koymuştur. Böylelikle Hizbullah, toplumun günlük hayatının ayrılmaz bir unsuru olarak geniş bir destek tabanını kalıcılaştırmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler, Hizbullah'ın toplumsal meşruiyet inşasında ideolojik söylem ve kültürel faaliyetlerin kritik rol oynadığını da ortaya koymaktadır. Örgüt, dini ve tarihsel motifleri (Kerbela gibi) güncel direniş ideolojisiyle birleştirerek Şii toplum içinde ortak bir kimlik ve kolektif bilinç geliştirmiştir. Camiler ve Aşura gibi anma

törenleri, ibadet mekânı olmanın ötesinde, siyasi ve toplumsal seferberliğin merkezleri haline getirilmiştir. Bu kültürel strateji sayesinde halk kitlelerinde “mazlumların direniş” şeklinde adlandırılan ortak bir düşünce yapısı oluşmuş; Hizbullah, kendi mücadelesini Şiiilerin tarihsel hafızası ve kolektif kimliği ile bütünleştirerek tabanının rızasını kazanmayı başarmıştır.

Hizbullah, ideolojik etkisini artırmak için modern iletişim araçlarını da etkin biçimde kullanmıştır. Kendi televizyon kanalı el-Manar başta olmak üzere gazete ve radyolar aracılığıyla mesajlarını geniş kitlelere ulaştıran örgüt, kamuoyunu kendi söylemi doğrultusunda şekillendirme imkânı bulmuştur. Örgüt yöneticileri ve onların desteğindeki din adamları, Lübnan’daki mevcut düzeni sert biçimde eleştirip yerine daha adil bir düzenin mümkün olduğunu vaaz ederek kitleleri alternatif bir gelecek fikriyle etkilemiştir. Bu ideolojik çabalar sonucunda, özellikle genç nesiller herhangi bir zorlayıcı baskıya maruz kalmaksızın Hizbullah’ın norm ve değerlerini benimser hale gelmiştir. Başka bir deyişle, örgüt toplumda ahlaki yönlendirme ve rıza üretimi yoluyla, açıktan baskı uygulamadan da otoritesini pekiştirebileceğini göstermiştir.

Toplumsal alanda sağladığı geniş rıza ve destek, Hizbullah’ın siyasi sisteme entegrasyonunu da hızlandırmıştır. Taif Anlaşması sonrası 1992 seçimlerinden itibaren parlamento yarışına katılan örgüt, kısa süre içinde yasama organında kayda değer bir temsil elde etmeyi başararak gücünü siyasi arenaya taşımıştır. Emel Hareketi ile yaptığı stratejik ittifaklar neticesinde seçim bölgelerinde önemli zaferler kazanan Hizbullah, nihayetinde üst düzey siyaset sahnesinde de görünür hale gelmiştir. Örgüt üyeleri 2005 sonrası kurulan hükümetlerde bakanlık gibi kritik görevler üstlenmiş; böylece Hizbullah ilk ortaya çıktığı silahlı muhalefet konumundan, devlet mekanizması içinde söz sahibi meşru bir aktör konumuna yükselmiştir. Bu gelişme, Lübnan’daki siyasi gücün geleneksel mezhepsel dağılımını değiştirerek Şii toplumunun sistem içindeki ağırlığını artırmıştır.

Hizbullah’ın böylesine güçlenen konumu zaman içinde bazı sınavlardan da geçmiştir. Özellikle komşu Suriye’deki iç savaşa 2010’larda doğrudan dahil olması, örgütün Şii tabanında yıllarca meşruiyet kaynağı olmuş “İsrail’e karşı direniş” anlatısını zedelemiştir. Bu hamle, Hizbullah’ı destekleyen bazı kesimlerde soru işaretleri doğursa da örgüt, oluşturduğu derin toplumsal ağlar sayesinde temel halk desteğini korumayı başarmıştır. 2006 savaşı sonrası 2009 seçimlerinde örgüt siyasi gücünü büyük ölçüde korumuştur; bu da yaşanan çatışmalara rağmen toplumsal rıza düzeninin sarsılmadığına işaret etmektedir. Dolayısıyla, Hizbullah’ın meşruiyet kaynağının askeri başarılar kadar sürdürülen toplumsal bağlardan beslendiği söylenebilir.

Hizbullah örneğinden hareketle yapılan teorik çözümler, Gramsci'nin hegemonya kuramının ana hatlarını doğrular niteliktedir. Gramsci, bir grubun iktidarını sürdürmesinde zor kullanımının tek başına yeterli olmadığını, sivil toplumda üretilen rızanın belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Hizbullah'ın Şii toplumu üzerindeki nüfuzu da açıkça göstermektedir ki örgüt, gücünü sürdürmek için şiddetten çok halkın gönüllü onayına dayanmayı tercih etmiştir. Silahlı kapasitesini Şii toplumu içinde bir baskı aracı olarak kullanmadan, ideolojik aygıtlar ve sosyal yardım mekanizmaları yoluyla rıza üretebilmiş olması, Gramsci'nin tarif ettiği manada bir hegemonyanın inşa edildiğini gözler önüne sermektedir. Sonuç itibarıyla, Hizbullah kendi toplumu içinde günlük yaşam normlarını dahi şekillendirebilen bir liderlik konumu elde ederek şiddetten ziyade rızaya dayalı bir otorite profili sergilemiştir.

Robert W. Cox'un Neo-Gramşiyen perspektifi, Hizbullah'ın hegemonya sürecini daha geniş bir tarihsel düzlemde değerlendirmeye imkân tanımıştır. Robert W. Cox, kalıcı bir hegemonik düzenin ancak fikirler (ideoloji), maddi kapasiteler (ekonomik/güvenlik kaynakları) ve kurumlar (yapısal düzenlemeler) arasında kurulan bir uyumla mümkün olabileceğini belirtir. Hizbullah'ın durumu incelendiğinde, örgütün İran'dan sağladığı mali destek ve silahlı kapasite gibi maddi gücünü; sağlık, eğitim ve medya kurumlarıyla kurduğu ağını ve direniş ideolojisi ile Şii değerler eksenli söylemlerinden oluşan fikir dünyasını başarıyla birleştirerek kendi "tarihsel blok"unu oluşturduğu görülmektedir. Devlet mekanizmalarının yetersiz kaldığı bir toplumsal bağlamda bu üç boyutun bir araya gelmesi sayesinde Hizbullah, sürekli bir halk desteği kazanarak neredeyse devlet kadar meşru bir aktöre dönüşmüştür. Başka bir ifadeyle, maddi çıkarlar ile ideolojik söylem ve kurumsal yapı arasındaki örtüşme, Hizbullah'ın Şii toplumunda kökleşmiş hegemonik konumunu açıklar niteliktedir.

Tüm bu bulgular, Hizbullah örneğinde devlet dışı bir örgütün toplumsal rıza mekanizmalarını etkin kullanarak nasıl hegemonik bir güç konumuna ulaştığını göstermiştir. Örgüt, meşruiyetini silahlı direnişle sınırlı tutmamış; barış zamanlarında sağladığı sosyal hizmetler ve ideolojik liderlik yoluyla halkın gönüllü desteğini kazanarak meşruiyet temelini pekiştirmiştir. Gönüllü rızaya dayalı bu meşruiyet, Hizbullah'ın resmî siyaset arenasında kabul görmesine ve devlet içindeki konumunu sağlamlaştırmasına olanak tanımıştır. Araştırmanın ortaya koyduğu tablo, toplumsal rıza üretiminin ve hizmet temelli stratejilerin askeri başarılar kadar kritik olduğunu gözler önüne sermektedir. Böylece, hegemonya kuramının kapsamının devletlerle sınırlı kalmadığını, devlet dışı aktörlerin meşruiyet stratejilerinin de bu kuram çerçevesinde açıklanabildiğini

anlaşılmıştır. Hizbullah vakası literatüre bu anlamda önemli bir katkı sağlamakta; sosyal hizmetler, ideolojik aygıtlar ve rıza üretimi yoluyla meşruiyet kazanmanın mümkün olduğunu somut bir örnekle ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Abrahamian, E. (1983). *Iran Between Two Revolutions*. New Jersey: Princeton University Press.
- Abrahamian, E. (2024). *Modern İnan Tarihi*. Dilek Őendil (Çev.) (2. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Acar, İ. (1989). *Lübnan Bunahımı ve Filistin Sorunu*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yayınları.
- Acar, Ö. (2023). Kuruluşundan Bugüne Lübnan Hizbullah'ı: Lübnan'a Verdikleri ve Lübnan'dan Aldıkları. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 25 (1), 66-88. doi:10.54627/gcd.1086456
- Akcakaya, U., Aydoğan, E. (2022). Hatıralar Işığında Şerif Hüseyin İsyanı ve Hicaz Cephesi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 38 (106), 349-390. doi:10.33419/aamd.1195609
- Akkaya, A. Y. (2014). Antonio Gramsci'de Entelektüelin Bir Eleştirisi Olarak Praksis Düşüncesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21 (1), 35-46. doi:10.18657/yeebu.70137
- Aktaş, A. (2022). *Sosyal Cihad*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Al Jazeera. (2022, 16 Eylül). Sabra and Shatila massacre: What happened in Lebanon in 1982?. <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/16/sabra-and-shatila-massacre-40-years-on-explainer> (Erişim Tarihi: 24.05.2025)
- Al Jazeera. (2024, 18 Eylül). Hizbullah ve İsrail arasındaki çatışmanın tarihi. <https://www.aljazeera.com/news/2024/9/18/hezbollah-and-israel-a-timeline-of-conflict> (Erişim Tarihi:10.05.2025)
- Alagha, J. (2007). *Hizbullah Silahlı Mücadeleden İktidar Partisine*. Kadriye Göksel (Çev.) (1. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- Allahyari, M., Sarıalioğlu, O. K. ve Erkin, İ. (2012). *Direnşin Dili*. İstanbul: Feta Yayıncılık.
- Andırırbu, R. (2020). Bütünleşemeyen Lübnan'da Temel Siyasi Aktör Olarak Dini Gruplar. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 190-212. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bellek/issue/59195/830603>
- Ateed, E. H., Özcan, M. S. Ö. (2023). Theorizing the Fall of Hegemony: A Neo-Gramscian

- Perspective. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (2), 745-758. doi:10.33206/mjss.1256164
- Atlıoğlu, Y. (2014). *Savaşta ve Barişta Lübnan Marunileri* (1. Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Atlıoğlu, Y. (2024). Lübnan'ın Güney Sınırı: Çatışma, İşgal ve Toprak İhtilafı. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 11 (2), 71-100. doi:10.26513/tocd.1518988
- Ayhan, S. (2023). Lübnan Hizbullahı'nın Sünni Arap Dünyasındaki Algılanış şekli ve Suriye İç Savaşına Dair Çelişkileri. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 8 (1), 48-74. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/beuiibfaid/issue/76518/1196082>
- Ayhan, V. (2009). Lübnan'da Ulusal Birlik Hkmeti: Bir Siyasal Sürecin İ ve Dış Aktörler Bağlamında Analizi. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 1 (12), 61-70. https://orsam.org.tr//d_hbanaliz/8veysel.pdf.
- Azani, E. (2013a). *Hezbollah And the Lebanese System: Between the Siniora Government (2005) And the Hezbollah Government (2011)*. Israel: International Institute for Counter Terrorism. <http://www.jstor.org/stable/resrep09434>
- Azani, E. (2013b). The Hybrid Terrorist Organization: Hezbollah as a Case Study. *Studies in Conflict & Terrorism*, 36 (11), 899-916. doi:10.1080/1057610X.2013.832113
- Bağlıoğlu, A. (2008). Lübnan'ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebi Etkiler. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 13-36. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/firatilahiyat/issue/68507/1071959>
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda rnekleme Yöntemleri ve rnek Hacmi Sorunsalı zerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 231-274. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bitlissos/issue/38061/399955>
- Bank, B. (2015). Gramsci'nin Devlet ve Hegemonya Kavramlarının Kuramsal Çözümlemesi. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 2-40. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/301922/gramscinin-devlet-ve-hegemonya-kavramlarinin-kuramsal-cozumlemesi>
- Bartels, E. M. (2010). *Strategic Goods Provision in Hezbollah's Resistance*. (Master's Thesis). Massachusetts Institute of Technology/Department of Political Science, United States.

- Bassam, L. ve Francis, E. (2021, 16 Nisan). With food and fuel, Hezbollah braces for the worst in Lebanon collapse. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/middle-east/with-food-fuel-hezbollah-braces-worst-lebanon-collapse-2021-04-16/> (Erişim Tarihi:18.05.2025)
- Baş, F. (2022). İslam Dünyasında Mezhepsel Gerilimlerde Şii Ekollü Sosyal ve Dini Bir Örgütlenme: Hizbullah. *Turkish Journal of Shiite Studies*, 4 (1), 123-143. doi:10.48203/siader.1060327
- BBC News. (2024, 29 Eylül). Hasan Nasrallah: Suikast nasıl düzenlendi?. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cd6qn5g24jgo> (Erişim Tarihi: 29.12.2024).
- Bozbaş, G., Rawi, B. (2020). Seçim Sosyolojisi ve Lübnan'da Seçimler. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (3), 989-999. doi:10.18506/anemon.712391
- Bozkurt, A. (2014). Hizbullah'ın Lübnan'da Kuruluşu ve Popülaritesinin Sebepleri. *Tarih Okulu Dergisi*, 2014 (16), 599-627. doi:10.14225/Joh387
- Bozkurt, S. S. (2021). Gramsci'nin Hegemonya Kavramı Bağlamında Kültürel Öğelerin Çevirisi. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 2021 (31), 251-274. doi:10.37599/ceviri.1020046
- Broekaert, C. ve Clarke, C. P. (2024, 25 Kasım). How Hezbollah diversified its funding. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2024/11/25/hezbollah-funding-crime-terror-nexus-trump/> (Erişim Tarihi: 18.05.2025)
- Bulut, F. (1994). *İslamcı örgütler* (Genişletilmiş 2. Baskı). İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık.
- Bulut, F. (1997). *İslamcı Örgütler 2*. Ankara: Doruk Yayınları.
- Cammett, M. (2010). Bricks and Mortar Clientelism: Sectarianism and the Logics of Welfare Allocation in Lebanon. *Cambridge University Press*, 62 (3), 381-341. doi:10.1017/S0043887110000080
- Cammett, M. (2014). *Compassionate Communalism Welfare and Sectarianism in Lebanon*. New York: Cornell University Press.
- Caudill, S. W. (2008). Hizballah Rising: Iran's Proxy Warriors. *Joint Force Quarterly*, 49 (2), 128-134. <https://apps.dtic.mil/sti/html/tr/ADA516517/index.html>

- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. Mehmet Harmancı (Çev.) (1. Baskı). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Conduit, D. (2014). Suriye’de Hizbullah: Demokrasinin Sınırları/İlimlileştirme Paradigma. *Ortadoğu Etütleri*, 5 (2), 81-114. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ortetut/issue/50666/659859>
- Counter Extremism Project. (2018). *Hezbollah’s Influence in Lebanon*. New York: Counter Extremism Project. https://www.counterextremism.com/sites/default/files/Hezbollah_Influence_in_Lebanon_043018.pdf
- Cox, R. W. (1993). Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method. Stephen Gill (Ed.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* içinde (49-66). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511558993.003
- Cox, R. W. (1996). Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory (1981). *Approaches to World Order* içinde (85-123). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511607905.007
- Cülük, A. (2015). Ortadoğu’nun Laboratuvarında Devletleşen Örgüt: Hizbullah. *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi*, 13. https://www.academia.edu/32318378/Ortadoğunun_Laboratuvarında_Devletleşen_Örgüt_Hizbullah
- Çağlar, İ. (2022). Hegemonya. *Ansiklopediler-Tübitak*. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/hegemonya_siyaset_bilimi (Erişim Tarihi: 03.01.2026)
- Çelik, A. H., Yılmaz, M. M. (2017). İran Dış Politikasında Kurumsal ve Kuramsal Bir Aktör: Velayet-i Fakih. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 116 (229), 145-158. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tda/issue/60085/870018>
- Soydan, M. A. (Ed.) (2006). *Hizbullah*. Halil Çelik (Çev.) (1. Baskı). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Çelik, M. (2019). Lübnan’daki Seçim Sistemi ve Partileri. *Anasay*, 10, 61-78. doi:10.33404/anasay.647528
- Daher, J. (2016). Reassessing Hizbullah’s Socioeconomic Policies in Lebanon. *Middle*

East Journal, 70 (3), 399-418. <https://www.jstor.org/stable/26426627>

Deeb, L. (2009). Emulating and/or Embodying the Ideal: The Gendering of Temporal Frameworks and Islamic Role Models in Shi'i Lebanon. *American Ethnologist*, 36 (2), 242-257. doi:10.1111/j.1548-1425.2009.01133.x

Deeb, L. ve Harb, M. (2009). Politics, Culture, Religion: How Hizbullah is Constructing an Islamic Milieu in Lebanon. *Review of Middle East Studies*, 43 (2), 198-206. doi:10.1017/S2151348100000653

Deeb, L., Harb, M. (2013). Choosing Both Faith and Fun: Youth Negotiations of Moral Norms in South Beirut. *Ethnos Journal of Anthropology*, 78 (1), 1-22. doi:10.1080/00141844.2011.620130

Demir, A. İ. (2009). İmamiyye Şiası'nda İmamın Yetkilerinin Fakihlerce Devralınma Süreci. *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 43-75. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/emakalat/issue/5488/74492>

Dirzauskaite, G., Ilinca, N. C. (2017). *Understanding "Hegemony" in International Relations Theories*. (Master's Thesis). Aalborg University/ Development and International Relations, Copenhagen.

Diyanet İşleri Başkanlığı. (t.y.). Al-i İmran Suresi 28. ayet. <https://kuran.diyanet.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 14.06.2025)

Duman, Ç. (2021). *Politik Şokların Şiddet İçeren Devlet Dışı Aktörler Üzerinde Dönüştürücü Etkisi: Lübnan Hizbullah'ı Örneği (2005—2020)*. (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Duman, N. A. (2024). Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi: Bir Hegemonya İnşa Süreci Mi? *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 170-188. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sobild/issue/86492/1426109>

Dundar, E. (2021). Haşimi Rafsancani'nin Hatıratı Işığında İran İslam Devrimi. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 133-164. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyuvasad/issue/63293/910938>

Dural, A. B. (2007). A. Gramsci Düşüncesinde Tarihsel Blok/Hegemonya/Aydınlar ve Bunalım Süreçleri Kavramları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 55-68. <https://dergipark.org.tr/en/pub/trakyasobed/article/326454>

- Dural, A. B. (2012). Antonio Gramsci ve Hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (39), 309-321. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6153/82675>
- Ebuzeri, A. ve Baran, S. (2012). *Lübnan'da Direniş'in Mimarı İmam Musa Sadr* (2. Baskı). İstanbul: Feta Yayıncılık.
- Ekici, Y. (2020). Osmanlı Yönetiminden Fransız Manda İdaresine Kadar Lübnan'da Dürzi-Maruni Mücadelesi. *Firat University Journal of Social Sciences*, 30 (2), 555-565. doi:10.18069/firatsbed.729932
- Elçi, İ. H. (2010). *Lübnan Hizbullahı'nın Dönüşüm Süreci*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Elhan, N., Tür, Ö. (2025). Araçsallaştırmadan İttifaka: Suriye-Hizbullah İlişkilerinde Stratejik Bağımlılığın İnşası (1985-2023). *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 50-74. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tybakademi/issue/91990/1649503>
- Ercan, H. (2000). *Antonio Gramsci ve Sivil Toplum*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Erdem, G. (2019). Lübnan'da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: EMEL'den Hizbullah'a. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 49, 21-55. doi:10.1501/Intrel_0000000316
- Eren, E. (2023). *Bir İç ve Dış Politik Aktör Olarak Hizbullah*. (Yüksek Lisans Tezi). Çankırı Karatekin Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Çankırı.
- European Union Election Observation Mission. (2018). *Parliamentary Elections 2018: European Union Election Observation Mission to the Republic of Lebanon* (Final Report). Lebanon: EU EOM. https://www.eeas.europa.eu/node/48506_en
- Fieldhouse, D. K. (2006). *Ortadoğu'da Batı Emperyalizmi 1914-1958*. Merve Şahin (Çev.) (1. Baskı). İstanbul: Tarih ve Kuram Yayınları.
- Fiske, J. (2019). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Süleyman İrvan (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Flanigan, S. T., Abdel-Samad, M. (2009). Hezbollah's Social Jihad: Nonprofits as

Resistance Organizations. *Middle East Policy*, 16 (2), 122-137. doi:10.1111/j.1475-4967.2009.00396.x

Ghorayeb, A. S. (2002). *Hizbullah Politics Religion*. London: Pluto Press.

Ghorayeb, A. S. (2003). Factors Conducive to the Politicization of the Lebanese Shi'a and the Emergence of Hizbullah. *Journal of Islamic Studies*, 14 (3), 273-307. <https://www.jstor.org/stable/26200277>

Gramsci, A. (2016). *Hapishane Defterleri*. Aycan Özüpek (Çev.). Ankara: Yason Yayınları.

Güler, B. (2019). *Antonio Gramsci'de Hegemonya Kavramı ve Günümüz Siyaset Felsefesine Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Güzel, M. V. (2021). Eisenhower Doktrininin Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Etkileri. *Atatürk Yolu Dergisi*, 69, 471-494. doi:10.46955/ankuayd.1028722

Haddad, S. (2013). Explaining Lebanese Shii Adherence to Hezbollah: Alienation, Religiosity and Welfare Provision. *Defense & Security Analysis*, 29 (1), 16-29. doi:10.1080/14751798.2013.760250

Haksöz Okulu. (1990, 1 Eylül). Hizbullah'tan Lübnan ve dünya mustazaflarına açık mektup. <https://www.haksozhaber.net/okul/hizbullahtan-lubnan-ve-dunya-mustazaflarina-acik-mektup-124yy.htm> (Erişim Tarihi: 15.05.2025)

Hakyemez, C. (2004). Şii Takiye İnancının Teşekkülü. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 129-146. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititilahiyat/issue/7698/100851>

Hamzeh, A. (2004). *In the Path of Hizbullah*. New York: Syracuse University Press.

Hatun, M. A. (2016). *Şehid Seyyid Abbas Musevi* (1. Baskı). İstanbul: Feta Yayıncılık.

Husseini, R. E. (2010). Hezbollah and the Axis of Refusal: Hamas, Iran and Syria. *Third World Quarterly*, 31 (5), 803-815. <https://www.jstor.org/stable/27896578>

Işılak, H. (2015). Merc-i Taklid-Velayet-i Fakih Anlayışı ve Irak Şiiliğinde Merc-i Taklidlerin Velayet-i Fakih Anlayışına Bakışı. *International Journal of Science Culture and Sport*, 3, 393-400. doi:10.14486/IJSCS304

- İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı. (2019, 9 Eylül). 8 Eylül 1978 şahlık rejiminin çöküşünü hızlandıran gün. *IRNA Türkçe*. <https://tr.irna.ir/news/83470322/8-Eylül-1978-Şahlık-rejiminin-çöküşünü-hızlandıran-gün> (Erişim Tarihi: 05.05.2025)
- Jones, N., Gercama, I. ve Presler, E. M. (2017). *Adolescent girls in Lebanon: The state of the evidence*. London: Gender and Adolescence
- Kahraman, Ö. (2019). *Suriye Krizi 'nde Lübnan Hizbullahı 'nın Rolü* (1. Baskı). İzmir: Gece Akademi.
- Karataş, Z. (2018, 11 Mayıs). Lübnan seçimleri: Düşük katılım, yüksek propaganda. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/lubnan-secimleri-dusuk-katilim-yuksepropaganda/1142050> (Erişim Tarihi: 11.05.2025)
- Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony Cooperation and Discord in the World Political Economy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Khazen, F. (1998). *Lebanon's First Postwar Parliamentary Election: An Imposed Choice*. Oxford: Centre for Lebanese Studies. <https://lebanesestudies.com/publications/lebanons-first-postwar-parliamentary-election-an-imposed-choice/>
- Kızılkaya, Z. (2019). Morality of Hezbollah's Conflicts with Israel. *Critical Studies on Terrorism*, 12 (3), 371-394. doi:10.1080/17539153.2019.1573037
- Kinzer, S. (2004). *Şah 'ın Bütün Adamları*. Selim Önal (Çev.) (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kor, Z. T. (2006). *Lübnan İç Savaşın Gölgesinde*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Kurt, M. (2018). Safevi Dönemi Şii Ulema ve Velayet-i Fakih'in Ortaya Çıkmasını Hazırlayan Tarihsel Süreç Üzerine. *İran Çalışmaları Dergisi*, 2 (1), 61-90. doi:10.33201/iranian.434013
- Lamba, M., Koç, T. H. (2022). Lübnan'ın Yönetsel Yapısı. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 1-14. doi:10.53839/aifd.1012767
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. <https://ipfs-library.net/ipns/k51qzi5uqu5dilpz7m511k9sq15alyfmh27f35213nz99j2e7urb77adivvumd/gordon-marshall-sosyoloji-sozlugu.pdf> adresinden erişildi.

- Martin, J. (2023, 13 Ocak). Antonio Gramsci. *Standford Felsefe Ansiklopedisi*.
<https://plato.stanford.edu/entries/gramsci/> (Erişim Tarihi: 27.06.2025)
- Momen, M. (1985). *An Introduction to Shi'i Islam: The History and Doctrines of Twelver Shi'ism*. New Haven: Yale University Press.
- Mroue, B. (2024, 21 Ekim). What is the financial institution affiliated with Hezbollah that Israel is targeting in Lebanon? *Public Broadcasting Service News*.
<https://www.pbs.org/newshour/world/what-is-the-financial-institution-affiliated-with-hezbollah-that-israel-is-targeting-in-lebanon> (Erişim Tarihi: 18.05.2025)
- Mulhern, S. K. (2012). *An Analysis of Hezbollah's Use of Irregular Warfare*. (Master's Thesis). The University of Texas at El Paso/Graduate School, El Paso.
- Mutlu, O. (2020). Uluslararası Hukukta Karışmama İlkesi Bağlamında Ajax Operasyonu. *Yeni Fikir Dergisi*, 12 (25), 57-69.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/yenifikirjournal/issue/61758/923233>
- Nanji, A. (1991). Fuad I. Khuri, Imams and Emirs: State, Religion and Sects in Islam. *International Journal of Middle East Studies*, 23 (4), 621-623.
doi:10.1017/S002074380002345X
- Norton, A. R. (1998). Hizballah: From Radicalism to Pragmatism. *Middle East Policy*, 5 (4), 147-158.
https://www.academia.edu/2153431/Hizballah_From_Radicalism_to_Pragmatism
- Norton, A. R. (2005). Ritual, Blood, and Shiite Identity: Ashura in Nabatiyya, Lebanon. *The Drama Review*, 49 (4), 140-155. doi:10.1162/105420405774762880
- Norton, A. R. (2007). The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics. *The International Spectator*, 42 (4), 475-491. doi:10.1080/03932720701722852
- Nureddin, M. (2004, 1 Haziran). Son Lübnan belediye seçimleri üzerine. *Haksöz Okulu*.
<https://www.haksozhaber.net/okul/son-lubnan-belediye-secimleri-uzerine-5173yy.htm> (Erişim Tarihi: 13.02.2026)
- Okur, M. A. (2015). Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12 (46), 129-151.
doi:10.33458/uidergisi.463031
- Okur, M. A. ve Ongur, H. Ö. (2021). Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori. R. Gözen

- (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* içinde (2. bs.). İletişim Yayınları.
- Omsar. (t.y.). Office of the minister of state for administrative reform-Mohammad Fneish. [https://www.omsar.gov.lb/Ministry/Previous-Ministers/Mohammad Fneish?lang=en-us](https://www.omsar.gov.lb/Ministry/Previous-Ministers/Mohammad_Fneish?lang=en-us) (Erişim Tarihi: 11.05.2025)
- Onat, H. (2013). İran İslam Devrimi ve Şiilik. *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 223-256. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/emakalat/issue/5497/74599>
- Özdemir, Ö. B. (2024). Devlet Dışı Silahlı Aktörlerde Özerklik ve Çatışmalarda Üstlenilen Role Etkisi: Hizbullah ve Fatımi Tugayı Örnekleri. *İran Çalışmaları Dergisi*, 8 (2), 215-243. doi:10.33201/iranian.1537044
- Özdemirci, A. S. (2016). Suriye İç Savaşının Lübnan'a Etkileri (2011-2016). *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 3 (2), 76-105. doi:10.26513/tocd.272252
- Özkan, F. (2021). Ortadoğu'da Ulus-Devlet, Çoğulcu Kimlik Yapısı ve Jeopolitik Çıkarlar. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 180-190. doi:10.25294/auibfd.880462
- Polat, E. (2024). İran'da Muhammed Rıza Şah Karşısı Liberal Muhalefet: Milliyetçi Cephe Hareketi. *İran Çalışmaları Dergisi*, 8 (1), 81-107. doi:10.33201/iranian.1461890
- Qassam, N. (2007). *Hizbullah Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*. (M. Tan ve E. Karakaya, Çev.) (2. bs.). İstanbul: Karma Kitaplar.
- Qifa Nabki. (2009, 9 Kasım). Lebanon's cabinet lineup. <https://qifanabki.com/2009/11/09/lebanon-cabinet-lineup/> (Erişim Tarihi: 06.01.2026)
- Salık, N. ve Okur, M. A. (2016). Osmanlı İdaresi ve Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye. *Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye: İç ve Dış Politika* içinde . İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık. https://www.academia.edu/69341164/Osmanlı_İdaresi_ve_Fransız_Manda_Yönetimi_Altında_Suriye adresinden erişildi.
- Samii, A. W. (2025). A Stable Structure on Shifting Sands: Assessing the Hizbullah-Iran-Syria Relationship. *ResearchGate*, 62 (1), 32-53. doi:10.3751/62.1.12
- Sepetci, T. (2021). Potansiyel Bir Karşı-Hegemonya Alanı Oluşturma Aracı Olarak Devasa Çok Oyunculu Çevrimiçi Oyunlar. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 34,

65-89. doi:10.16878/gsuilet.957432

- Smaira, D. (2012). Brismes Annual Conference 2012. *British Society for Middle East Studies Middle East Centre*. https://brismes2012.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/03/brismes_catalogue.pdf (Erişim Tarihi: 01.02.2026)
- Son Dakika. (2007). Cihad el Bina'nın mal varlıkları donduruldu. <https://www.sondakika.com/guncel/haber-cihad-el-bina-nin-mal-varliklari-donduruldu/> (Erişim Tarihi: 18.05.2025)
- Szekely, O. (2012). Hezbollah's Survival: Resources and Relationships. *Middle East Policy*, 19 (4), 110-126. doi:10.1111/j.1475-4967.2012.00564.x
- Taflioğlu, M. (2016). Lübnan Anayasal Düzeninde Egemenlik Dağılımı. *Sosyoekonomi*, 24 (28), 31-42. doi:10.17233/se.58261
- Taremi, K. (2015). At the Service of Hizbollah: The Iranian Ministry of Construction Jihad in Lebanon, 1988–2003. *Politics, Religion & Ideology*, 16 (2), 248-262. doi:10.1080/21567689.2015.1080164
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). Lübnan'ın siyasi görünümü. <https://www.mfa.gov.tr/lubnan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 28.12.2024)
- Tekin, B. (2019). *Lübnan'da Egemenlik ve Terör Kavramları Ekseninde Hizbullah'ın Dönüşümü*. (Yüksek Lisans Tezi). Çankaya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Toprak, M. ve Ümit, M. (2023). Ayetullah Hui'nin Velayet-i Fakih Anlayışı. *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 16 (2) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/emakalat/issue/81315/1354744>
- Turan, N. S. (2016). Lübnan'da Ulusun İnşası ve Ortak Tımının Üretimi – Rahbani Kardeşler ve Feyruz. *Ortadoğu Etütleri*, 3 (1), 193-228. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ortetut/article/241171>
- Türkay, N., Açıkse, E. (2021). İran Kaynaklarına Göre Şah Rıza Pehlevi Dönemi İran-Almanya Siyasi İlişkileri (1925-1941). *Firat University Journal of Social Sciences*, 31 (3), 1311-1320. doi:10.18069/firatsbed.881985
- Türkislamoğlu, E. (2022). Rıza Pehlevi Döneminde İran'da Modernleşme Hareketi ve Bu Harekette Türk Devriminin İzleri. *Atatürk Yolu Dergisi*, 71, 320-336.

doi:10.46955/ankuayd.1124678

- Uyar, M. (2000). Velayet-i Fakih'in Ortaya Çıkışı ve Değerlendirilmesi. *Dini Araştırmalar*, 2 (6), 77-98. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/da/issue/4443/61221>
- Üstün, Y. M. ve Alan, M. (2020). Haritalar. *Akademik Coğrafya*. <https://www.akademikcoğrafya.com/haritalar> (Erişim Tarihi: 25.01.2026)
- Voice of America. (2013, 28 Temmuz). Reports: Syrian troops, Hezbollah consolidate gains in homs. <https://www.voanews.com/a/report-says-syrian-troops-hezbollah-consolidate-gains-in-homs/1711770.html> (Erişim Tarihi: 16.03.2025)
- Voice of America. (2020, 10 Kasım). Us imposes new sanctions on Hezbollah. <https://editorials.voa.gov/a/abd-den-hizbullaha-yeni-yaptirimla/5665772.html> (Erişim Tarihi: 18.05.2025)
- Wach, E. ve Ward, R. (2013). *Learning About Qualitative Document Analysis*. Brighton: The Institute of Development Studies and Partner Organisations. https://opendocs.ids.ac.uk/articles/report/Learning_about_Qualitative_Document_Analysis/26442637/1
- Ya Libnan. (2013, 8 Nisan). More Hezbollah fighters killed in Syria buried in Lebanon. <https://yalibnan.com/2013/04/08/more-hezbollah-fighters-killed-in-syria-to-be-buried-in-lebanon/> (Erişim Tarihi: 08.08.2025)
- Yamak, T., Yıldız, T., Saygın, E. (2020). Lübnan'da Siyasal Kurumların Yeniden İnşası: Çoğunluk Sisteminden Nispi Temsile. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 373-394. doi:10.17541/optimum.703470
- Yetim, M. (2018). İran-Hizbullah İlişkileri (1980-1995): Ulus-Aşırılaşan Şiddet. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10 (18), 29-42. doi:10.20990/kilisiibfakademik.428599
- Yetiş, M. (2009). 1900'den Günümüze Büyük Düşünürler (Cilt 1). Çetin Veysel (Ed.), *Antonio Gramsci* (121-137). İstanbul: Etik Yayınları.
- Yıldız, T. (2022, 19 Mayıs). Lübnan değişime bir adım daha yakın. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/lubnan-degisime-bir-adim-daha-yakin/2592236> (Erişim Tarihi:11.05.2025)
- Yılmaz, A. Y. (2022). State Structure within the State: Lebanese Hezbollah. *SDE Akademi*,

2 (5), 116-136. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sde/article/1116843>

Yüksel, M. A. (2024). Hegemonya Teorisi Çerçevesinde Avrupa ve Afrika İlişkileri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (4), 358-375. doi:10.18026/cbayarsos.1561726

Zamir, M. (1978). Emile Edde and the Territorial Integrity of Lebanon. *Middle Eastern Studies*, 14 (2), 232-235. doi:10.1080/00263207808700377

Zeynebiye. (2011, 1 Eylül). Emel: İmam Musa Sadr yaşıyor. <http://zeynebiye.com/d/77301/emel-imam-musa-sadr-yasiyor> (Erişim Tarihi: 29.12.2024)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı: Emrah ÖZERDEN

Eğitim Durumu

Lisans: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İşletme Bölümü

Yayınlar:

Bildiri: Lübnan Hizbullahı'nın Hegemonya İnşası: Sosyal Hizmetlerden Toplumsal Meşruiyete, 8. International Selçuk Scientific Research Congress, 2025

https://www.isarconference.org/_files/ugd/6dc816_f5e9d96c5a7e43c291bdd62914c0366b.pdf

Makale: Lübnan Hizbullahı ve İsrail'in Lübnan İşgalini Meşrulaştırma Çabaları, Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. (9), 2025

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5279754>

Makale: Sosyal Hizmetlerden Toplumsal Meşruiyete: Lübnan Hizbullahı'nın Hegemonya İnşası, Milli Savunma Üniversitesi Güvenlik Stratejileri Dergisi. 22 (53), 2026

DOI: 10.17752/guvenlikstrtj.1801999